

ASKERÎ VE
JEOPOLİTİK
PERSPEKTİFTEN
**ABD/İSRAİL-İRAN
SAVAŞI VE
TÜRKİYE**

MAYIS 2026

RA-
POR

Milli İstihbarat Akademisi

ASKERÎ VE JEOPOLİTİK
PERSPEKTİFTEN
**ABD/İSRAİL-İRAN SAVAŞI VE
TÜRKİYE**

RAPOR / MAYIS 2026

Millî İstihbarat Akademisi

Telif
Millî İstihbarat Akademisi © 2026
Ankara - TÜRKİYE

Yayın Tarihi: Mayıs 2026

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları Millî İstihbarat Akademisine ait olup 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Millî İstihbarat Akademisi

E-Posta: bilgi@mia.edu.tr

"Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin 2'nci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir."

ASKERÎ VE JEOPOLİTİK PERSPEKTİFTEN ABD/İSRAİL-İRAN SAVAŞI VE TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
YÖNETİCİ ÖZETİ	7
GİRİŞ	11
BÖLÜM 1	
Askerî Teknolojiler ve Doktrinel Sınamalar	14
BÖLÜM 2	
Siyasi ve Jeopolitik Değerlendirmeler	30
BÖLÜM 3	
Türkiye İçin Değerlendirmeler ve Öneriler	48
SONUÇ	60
KAYNAKÇA VE NOTLAR	64

İFOGRAFİK

İfoğrafik 1: İsrail'in Hava Savunma Sistemi	16
İfoğrafik 2: Orta Koridor ve Kalkınma Yolu	43

FOTOĞRAF

Fotoğraf 1: İran'ın Misilleme Saldırısı Sonrası Hayfa Petrol Rafinerisinden Yükselen Dumanlar	17
Fotoğraf 2: İran'ın Basra Körfezi Kıyısında İnşa Edilen Yer Altı Füze Üssü	20
Fotoğraf 3: DMO Deniz Kuvvetlerinin Hürmüz Boğazı'nda Gerçekleştirdiği Tatbikat	22
Fotoğraf 4: Yangın Sonrası Onarım İçin Girit'e Demirleyen USS Gerald Ford Uçak Gemisi.....	22
Fotoğraf 5: ABD/İsrail-İran Savaşı'nın İlk Gününde Tahran'a Yönelik Saldırıları	25

GRAFİK

Grafik 1: Hürmüz Boğazı'ndan Taşınan Petrol ve Ürünleri.....	41
Grafik 2: Hürmüz Boğazı Çıkışlı Petrolün Varış Noktası.....	41

ÖN SÖZ

Millî İstihbarat Akademisi olarak 12 Gün Savaşı'yla ilgili Ağustos 2025'te yayımladığımız raporumuzda kısa süren ancak önemli etkileri olan savaşı çeşitli boyutlarıyla analiz etmiştik. Bu noktada söz konusu savaşın, özellikle çatışmayı başlatan taraf olan İsrail açısından beklenen stratejik sonuçları doğrulamadığını, bu durumun da devam niteliğinde yeni bir çatışmaya daha yol açabileceğini öngörmüştük. Benzer şekilde devam savaşının bölgeselleşeceğini ve başta Hürmüz Boğazı olmak üzere çeşitli uluslararası sorunlara neden olabileceğini belirtmiştik.

Nitekim ABD ve İsrail ile İran arasında 28 Şubat 2026 tarihinde başlayıp yaklaşık 40 gün boyunca devam eden ve hâlen kalıcı bir ateşkesin sağlanamadığı bu savaş da birçok açıdan değerlendirilmeyi gerektirmektedir. Her ne kadar büyük ölçüde 12 Gün Savaşı'nın devamı niteliğinde olsa da bu yeni savaş; özellikle ABD'nin doğrudan dâhil olmasının da etkisiyle askerî doktrinler, yeni teknolojiler, istihbarat operasyonları, enerji ve kritik altyapı güvenliği, sosyal dayanıklılık ile iletişim stratejileri gibi birçok alanda bir süredir var olan trendlerin daha net bir şekilde görülmesini sağlamıştır. Güvenlik ile savunma doktrin ve teknolojileri, diplomatik müzakereler ile bölge siyasetinin geleceği açısından çok sayıda yeni tecrübe kazandırmıştır.

Bu raporumuzda da 40 günlük süreç boyunca gözlemlene imkânı bulduğumuz askerî teknolojileri, doktrinel sınamaları, siyasi ve jeopolitik etki ile muhtemel sonuçları mercek altına aldık. Tüm bunların neticesinde ülkemiz için olası sonuçları ve çıkarılabilecek dersleri ortaya koyduk. Raporun, genişleyen ve derinleşen savaşların ortasında yer alan ülkemiz için faydalı olmasını diler; emeği geçen tüm araştırmacılarımıza teşekkür ederim.

Prof. Dr. Talha Köse
Millî İstihbarat Akademisi Başkanı

YÖNETİCİ ÖZETİ

- ABD/İsrail-İran Savaşı, modern harp ortamının; platform merkezli anlayıştan veri, ağ, üretim kapasitesi ve operasyonel sürdürülebilirlik eksenli yeni bir yapıya evrildiğini göstermiştir. Savaş; hava gücü, yapay zekâ (YZ), elektronik harp, ağ merkezli operasyon kabiliyeti ve kritik altyapı hedeflemeleri üzerinden geleceğin çatışma ortamına ilişkin önemli veriler ortaya koymaktadır.
- YZ destekli sistemlerin istihbarat, gözetleme ve keşif (intelligence, surveillance, reconnaissance; ISR), hedef tespiti, önceliklendirme ve hava savunma süreçlerinde yoğun biçimde kullanılması; karar alma döngülerini dramatik biçimde hızlandırmıştır. Bu durum, modern savaşta karar üstünlüğünün insan kapasitesinin yanında; veri işleme, algoritmik analiz ve gerçek zamanlı entegrasyon kapasitesiyle şekillendiğini göstermektedir.
- Çatışmalar, elektromanyetik spektrum hâkimiyetinin modern hava gücünün ayrılmaz parçası hâline geldiğini teyit etmiştir. Radar sistemleri, veri bağları, uydu muhabere (satellite communications, SATCOM) altyapısı, elektronik harp kabiliyeti ve iletişim ağları; doğrudan savaşın sonucu üzerinde belirleyici olmuştur. Görünmeyen dijital ve elektromanyetik katman, geleceğin savaşlarında fiziksel çatışma sahası kadar kritik hâle gelecektir.
- Savaş, geçilemez hava savunma şemsiyesi anlayışının sürdürülebilir ve geçerli olmadığını ortaya koymuştur. İran'ın doygunluk temelinde düşük maliyetli kamikaze dronlar ve çoklu füze saldırıları, çok katmanlı hava savunma sistemlerinin dahi belirli ölçülerde aşılabildiğini göstermiştir. Bu süreç, modern hava savunmasının yalnızca savunma sistemlerinden değil; erken ihbar, elektronik harp, siber güvenlik ve taarruzi kapasiteyle desteklenen bütünleşik mimarilerden oluşması gerektiğine dikkat çekmektedir.
- Kritik altyapılar, enerji tesisleri, radar ağları, iletişim sistemleri ve lojistik merkezler; savaşın öncelikli hedefleri hâline gelmiştir. Bu durum, modern savaşta askerî unsurlar kadar savaşma kapasitesini mümkün kılan altyapının da doğrudan çatışma alanına dönüştüğünü göstermektedir. Özellikle enerji ve iletişim altyapılarındaki kırılganlıklar, toplumsal dayanıklılık ile ulusal güvenlik arasındaki ilişkinin daha görünür hâle gelmesine neden olmaktadır.

- Ağ merkezli harp anlayışı, savaşın operasyonel temposunu belirleyen ana unsur hâline gelmiştir. Sensör, komuta-kontrol sistemi ve atıcı unsurlar arasındaki entegrasyonun hızlanması; hedefleme süreçlerini dramatik biçimde kısaltmış ve merkezî yapıların kırılabilirliğini artırmıştır. İran'ın dağıtık "Mozaik Savunma" yaklaşımı ise merkezî komuta yapılarının hedef alındığı ortamlarda yarı otonom ve dağıtık yapıların, sistemin çökmesini engelleyebildiğini göstermiştir.
- Savaş, mühimmat ekonomisinin modern harp ortamının merkezine yerleştiğini ortaya koymuştur. Hassas güdümlü mühimmatın yüksek tüketim oranı ile üretim kapasitesi arasındaki dengesizlik, uzun süreli çatışmalarda üretim altyapısını stratejik açıdan belirleyici hâle getirmiştir. Bu durum, savunma sanayisinde yüksek teknolojinin yanında üretim kapasitesi, ölçek, stok, sürdürülebilirlik ve tedarik güvenliğinin de kritik önemde olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle savaş, üretim ve tedarik avantajının, devletleri daha dirençli hâle getirdiği görülmüştür. Bu bağlamda dış tedarik bağımlılık arttıkça riskler de büyümektedir.
- Büyük ve yüksek maliyetli platformlar önemini korumakla birlikte savaş, söz konusu platformların stratejik kırılabilirliklerini daha görünür kılmıştır. Özellikle yoğun füze tehdidi altında; uçak gemileri, tanker uçaklar ve havadan erken ihbar platformlarının hareket alanının daralabileceği görülmüştür. Buna karşılık düşük maliyetli dron sistemleri ve kamikaze unsurlar, yüksek maliyetli savunma mimarilerine karşı ciddi maliyet asimetrisi üretmiştir.
- ABD/İsrail-İran Savaşı; modern çatışmaların psikolojik algı alanında, sosyal medya ekosisteminde ve bilişsel savaş ortamında da yürütüldüğünü göstermiştir. Dezenformasyon ve psikolojik etki üretme kapasitesi, askerî operasyonların tamamlayıcı unsuru hâline gelmiştir. Bu durum, toplumsal dayanıklılık ve bilişsel güvenlik kapasitesinin ulusal güvenliğin ayrılmaz parçasına dönüştüğünü ortaya koymaktadır.
- Türkiye açısından savaş; hava ve füze savunması, elektromanyetik spektrum hâkimiyeti, stratejik altyapı, tesis ve kişi güvenliği, mühimmat sürdürülebilirliği, bilişsel savaş kapasitesi ile dağıtık komuta-kontrol mimarileri alanlarında yeni nesil bir savunma yaklaşımının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu süreç, savunma sanayisinde teknolojik derinlik ile üretim sürdürülebilirliğinin birlikte ele alınmasını da stratejik zorunluluk hâline getirmektedir.
- ABD/İsrail-İran Savaşı; Orta Doğu'da uzun süredir vekil aktörler, kırılabilir dengeler ve dış güvenlik garantileri üzerinden sürdürülen mevcut güvenlik mimarisinin ciddi biçimde aşındığını göz önüne sermiştir. Savaşın; Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Körfez ve Doğu Akdeniz hattını aynı anda etkileyen çok katmanlı krizler üretmesi, bölgesel güvenlik anlayışının yeniden şekillendiğine işaret etmektedir.
- Körfez ülkeleri, savaş sürecinde hem İran kaynaklı güvenlik riskleriyle hem de ABD merkezli güvenlik mimarisinin sınırlarıyla eş zamanlı biçimde karşı karşıya kalmıştır. Bu durum; Körfez ülkelerinin önümüzdeki dönemde daha dengeli, çok taraflı ve bölgesel güvenlik mekanizmalarına yönelme ihtimalini güçlendirmektedir.

- İran'ın bölgesel kapasitesi savaş sürecinde önemli ölçüde aşınmıştır. Tahran'ın uzun yıllardır inşa ettiği vekil ağların eski etkinliğini kaybetmeye başladığı görülmektedir. Buna karşılık Irak'taki milis yapılar ile Yemen'deki Husiler gibi unsurların faaliyetlerini sürdürmesi, İran etkisinin tamamen ortadan kalkmadığını ancak daha parçalı ve daha az merkezî bir yapıya dönüştüğünü ortaya koymaktadır.
- İran'da savaş sonrası dönemde; daha güvenlikçi, daha merkezîyetçi ve güvenlik bürokrasisinin ağırlığının arttığı yeni bir devlet yapısının ortaya çıkma ihtimali güçlenmektedir. Özellikle İran Devrim Muhafızları Ordusunun (DMO) siyasal karar alma süreçlerindeki etkisinin dolaylı yollardan artması, İran'ın kısa ve orta vadede daha sert güvenlik refleksleri üreten bir dış politika çizgisine yönelme potansiyelini artırmaktadır. Öte yandan yeni yönetimin toplumsal talepleri ciddiye alarak bazı reformları hayata geçirmesi de iç konsolidasyonun devamlılığı açısından elzemdir.
- İsrail'in saldırgan, yayılcı politika ve eylemleri, bölgesel güç dengeleri açısından yeni gerilim alanları üretmektedir. İran'ın zayıflamasını stratejik fırsat olarak değerlendiren İsrail'in; Suriye, Lübnan ve Doğu Akdeniz hattında operasyonel alanını genişletme eğilimi göstermesi, bölgesel güvenlik mimarisini daha kırılğan hâle getirmektedir. İsrail'in bölgeyi kendi lehine şekillendirme arayışı, özellikle Türkiye ile stratejik rekabet ihtimalini artırmaktadır.
- Söz konusu savaş, enerji güvenliği ile bölgesel güvenlik arasındaki ilişkinin daha görünür hâle gelmesine neden olmuştur. Hürmüz Boğazı, Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz hattında yaşanan gerilimler; enerji arz güvenliği ile ticaret yollarının doğrudan stratejik rekabet alanına dönüştüğünü göstermiştir. Bu durum, enerji altyapılarının ve deniz ticaret hatlarının korunmasını, bölgesel güvenlik mimarisinin temel bileşenlerinden biri hâline getirmektedir.
- Kalkınma Yolu ve Orta Koridor gibi bağlantısallık projeleri, savaş sonrası dönemde ekonomik olduğu kadar jeopolitik ve stratejik güvenlik projeleri hâline gelmektedir. Küresel tedarik zincirlerinde yaşanan kırılğanlıklar ve enerji güvenliği riskleri, Türkiye merkezli alternatif koridorların stratejik önemini artırmaktadır.
- ABD/İsrail-İran Savaşı; Türkiye açısından savunma kapasitesi, stratejik dayanıklılık, teknolojik derinlik ve bölgesel güç projeksiyonu bakımından yeni nesil bir güvenlik paradigmasına geçiş ihtiyacını ortaya koymuştur. Savaş süreci; yüksek yoğunluklu çatışmaların çok katmanlı karakteri nedeniyle askerî, ekonomik, teknolojik ve toplumsal güvenlik alanlarının birbirinden ayrıştırılamayacağını göstermiştir. Özellikle kendi toplumlarını savaşta yanına alamayan devletlerin kırılğanlıklarının arttığı gözlemlenmektedir.
- Türkiye açısından savaşın ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan biri, savunma sanayisinde "üç boyutlu derinlik" yaklaşımının stratejik zorunluluk hâline gelmesidir. Bu yaklaşım; yüksek teknoloji üretimi ve nitelikli platform kapasitesinin yanında seri üretim kabiliyeti, mühimmat sürdürülebilirliği, stok kapasitesi, tedarik güvenliği ile uzun süreli çatışma koşullarında üretim devamlılığını ifade etmektedir.

- Türkiye'nin savunma ve güvenlik yaklaşımında dağıtık yapıların, yedekli sistemlerin ve esnek komuta-kontrol mimarilerinin önemi daha görünür hâle gelmiştir. Özellikle ağ merkezli harp ortamında merkezî yapıların artan kırılabilirliği, dağıtık operasyon kapasitesini ve çok katmanlı koordinasyon yeteneğini stratejik zorunluluk hâline getirmektedir.
- Türkiye'nin çok boyutlu diplomatik kapasitesi, savaş sürecinde önemli stratejik avantaj üretmiştir. Ankara'nın aynı anda İran, Körfez ülkeleri, Pakistan, Avrupa ve ABD ile iletişim kanallarını sürdürebilmesi; Türkiye'nin yeni bölgesel güvenlik mimarisinde dengeleyici ve kolaylaştırıcı rol üstlenebilme kapasitesini göstermiştir.
- İsrail'in, Binyamin Netanyahu yönetimi altında ve radikal sağ eğilimler etrafından şekillenen saldırgan ve yayılcı eylemleri, Türkiye açısından dikkatle takip edilmesi ve yönetilmesi gereken başlıca risk alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Suriye, Doğu Akdeniz'de enerji ve güvenlik eksenli hasmane bloklaşma ile bölgesel güvenlik mimarisine ilişkin farklı stratejik yaklaşımlar, Türkiye-İsrail ilişkilerinde kontrollü rekabet ve dönemsel gerilim ihtimalini artırmaktadır.
- Savaşın daha ilk günlerinden itibaren Türkiye karşıtı propaganda çalışmaları, İsrail ve ABD merkezli bazı kanallar vasıtasıyla yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda gerek uluslararası basın gerekse ABD ve Batı'nın stratejik mecralarında Türkiye'yi hedef gösteren İsrail mahreçli propaganda aygıtı dikkatle takip edilmelidir. Ayrıca söz konusu mekanizmanın, dezenformasyon ve manipülasyon faaliyetlerine yönelik önlemler alınmalıdır.
- Savaşın ilk aşamasında İran Devrim Lideri ve yönetici elitlerine yönelik saldırılar belli ölçüde toplumsal infiale sebep olsa da etkisi kısıtlı olmuş, rejim değişikliği patikasına girilmemiştir. Nitekim dekapitasyon operasyonlarının sınırlılığı da ortaya çıkmıştır. Buna paralel olarak yaşanan infiale rağmen toplumsal birlik ve bütünlüğün muhafaza edilmesi, iç istikrarın korunabilmesinde anahtar rol oynamıştır. Bu bağlamda görülmüştür ki Türkiye'nin stratejik direnç ve toplumsal dayanıklılığını artırmaya yönelik politikalar da desteklenmeli ve önceliklendirilmelidir.
- Savaş süresince Terörsüz Türkiye Süreci'nin önemi tekrar ortaya çıkmıştır. Özellikle İran, Suriye ve Irak'taki Kürt grupların İran aleyhinde mobilize olmamalarında, bölgedeki barış çabaları ve devam eden yoğun diplomatik girişimlerin rolü büyüktür. Ayrıca bölgede etnik, mezhepsel ve dinî gruplar arasında yürütülen temas ve diplomasinin önemi daha iyi anlaşılmıştır. Benzer şekilde bölgenin siyasi ve toplumsal dokusuyla birliğinin korunup güçlendirilmesine yönelik çalışmaların artırılması ile hâlihazırda devam eden süreçlerin olumlu biçimde sonuçlandırılması önemli bir önceliktir.
- Türkiye açısından önümüzdeki dönemin temel stratejik öncelikleri; savunma sanayisinde sürdürülebilir üretim kapasitesini artırmak, hava ve füze savunma mimarisini güçlendirmek, stratejik altyapı güvenliğini tahkim etmek, bilişsel savaş kapasitesi geliştirmek ve toplumsal dayanıklılığı artırmaktır. Savaşın ortaya koyduğu yeni güvenlik ortamı, Türkiye'nin askerî kapasitesinin yanı sıra stratejik derinliğini ve operasyonel kabiliyetlerini artırmasını; aynı zamanda kriz yönetimi ile koordinasyon yeteneğini çok katmanlı biçimde geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

28 Şubat 2026 tarihinde ABD ve İsrail'in İran'a yönelik koordineli saldırısıyla başlayan savaş, kısa sürede bölgesel ve küresel güvenlik mimarisini köklü biçimde sarsan çok katmanlı bir krize dönüşmüştür. Başlangıçta sınırlı bir operasyonel hedefler seti ve zaman aralığı için başladığı düşünülen saldırı, zaman içerisinde İran'ın neredeyse tüm askerî, nükleer ve enerji altyapısını kapsayan geniş çaplı bir çatışmaya evrilmiştir. Bu bağlamda Basra Körfezi'nden Orta Doğu'nun bütününe, hava üslerinden enerji ticaretine kadar geniş bir yelpazede zincirleme bir güvenlik kırımını tetiklemiştir. Öte yandan savaş, kendisinden önce yaşanan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın bazı ders ve eğilimlerini pekiştirirken modern yüksek yoğunluklu çatışmaların doğasına ilişkin daha önce yalnızca teorik düzeyde tartışılan birçok eğilimi de fiilen sınamış ve pratiğe dökmüştür.

Bu rapor, ABD/İsrail-İran Savaşı'nı hem askerî-teknolojik hem de siyasi-jeopolitik boyutlarıyla ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Savaş; saldırı ile savunma dengelerini yeniden şekillendiren YZ uygulamalarından çok katmanlı hava ve füze savunma mimarilerinin kırılabilirliklerine, kamikaze dronlar ile insansız sistemlerin artan stratejik rolünden mühimmat ekonomisi ve üretim kapasitesinin belirleyiciliğine, spektrum hâkimiyeti ve ağ merkezli muharebenin getirdiği doktrinel dönüşümden toplumsal dayanıklılığa kadar geniş bir alanda analitik malzeme sunmaktadır. Bu malzemedен hem Türkiye'nin hem de diğer uluslararası aktörlerin çıkarabileceği çok sayıda ders bulunmaktadır.

Rapor üç ana eksen üzerine yapılandırılmıştır. Birinci eksen, savaşın askerî teknolojiler ve doktrinel açıdan ortaya koyduğu sınamalara odaklanmaktadır. Bu kapsamda YZ'nin artan operasyonel rolü, hava ve füze savunmasındaki yeni doktrinel ihtiyaçlar, kritik altyapı ile üs savunması, büyük platformların kırılabilirlikleri, spektrum hâkimiyeti ve insansız sistemlerin yükselişi ile mühimmat ekonomisinin stratejik belirleyiciliği gibi kritik hususlar incelenmektedir. İkinci eksen, savaşın siyasi ve jeopolitik etkilerini ele almaktadır. Bu bağlamda İran'ın iç siyasi dönüşümü, İsrail'in stratejik kimliğindeki değişim, Körfez'deki güvenlik algısı, Irak ve Suriye'nin yapısal kırılabilirlikleri ve savaşın küresel ekonomik etkileri analiz edilmektedir. Üçüncü eksen ise Türkiye açısından değerlendirmeler yapmakta, tespit ve öneriler sunmaktadır. Bu bağlamda savunma sanayisi, askerî doktrin, stratejik dayanıklılık ve bölgesel politika başlıklarında somut değerlendirmeler içermektedir.

BÖLÜM 1

ASKERÎ TEKNOLOJİLER VE DOKTRİNEL SINAMALAR

ABD/İsrail-İran Savaşı, modern yüksek yoğunluklu çatışmaların doğasına ilişkin uzun süredir teorik düzeyde tartışılan birçok eğilimin sahada somutlaştığı bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu savaş; YZ destekli karar mekanizmalarının operasyonel süreçlere entegrasyonundan hava ve füze savunmasının sınırlarının görünür hâle gelmesine, kritik altyapının doğrudan hedef alınmasından elektromanyetik spektrumun kontrolünün belirleyici rolüne kadar çok katmanlı bir dönüşümü ortaya koymaktadır. Bu yönüyle savaş; askerî teknolojilerle birlikte doktrinler, organizasyonel yapılar ve stratejik önceliklerin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılan bir test niteliği taşımaktadır.

Söz konusu çatışma; savaşın doğasının platform merkezli bir anlayıştan uzaklaşarak ağ, veri, üretim kapasitesi ve toplumsal dayanıklılık ekseninde yeniden şekillendiğini göstermektedir. Yüksek hasasiyetli mühimmatın yaygın kullanımı, düşük maliyetli sistemlerin artan etkinliği ve hedef tespit-teşhis-imha döngülerinin önemli ölçüde kısalması; operasyonel tempo ile karar üstünlüğü arasındaki ilişkiyi köklü biçimde dönüştürmüştür. Buna paralel olarak komuta-kontrol yapılarının dağıtık ve ağ merkezli mimarilere evrilmesi, merkezî sistemlerin kırılabilirliğini artırırken esnek ve yedekli yapıların beka kabiliyetini öne çıkarmıştır. Bu çerçevede modern savaş; ateş gücünün varlığı kadar bu gücün ne kadar hızlı, doğru ve sürdürülebilir şekilde kullanılabilirdiğinin belirleyici olduğu bir yapıya evrilmiştir.

Bu kapsamda YZ'nin savaş alanındaki rolü, hava ve füze savunma mimarisinin dönüşümü, kritik altyapıların korunması, elektromanyetik spektrum mücadelesi, insansız sistemlerin yükselişi, mühimmat ekonomisi, büyük platformların kırılabilirliği ve ağ merkezli harp anlayışı gibi başlıklar bütüncül bir çerçevede ele alınmalıdır. Zira modern savaşlar; salt askerî kapasitenin ötesinde teknolojik derinlik, üretim sürdürülebilirliği ve stratejik uyum kabiliyetiyle şekillenmeye başlamıştır.

Yapay Zekânın Artan Rolü

YZ'nin savaş alanındaki rolü, ABD/İsrail-İran Savaşı'yla birlikte niteliksel bir sıçrama yaşamıştır. **YZ; bir karar destek unsuru ve istihbarat üretim süreci aracı olmaktan çıkarak doğrudan operasyonel çıktılar üreten, komuta-kontrol yapısının bütünlük bir parçası hâline gelmiştir.** Bu dönüşümle birlikte savaşın doğasına dair iki temel faktör öne çıkmaktadır. Bunlar karar alma süreçlerinin hızlanması ve bu hızın doğurduğu yetki ile sorumluluk sorunlarıdır.

Savaşın başından itibaren ABD-İsrail hava harekâtı, YZ'nin merkezde konumlandığı eş zamanlı saldırılarla yürütülmüştür. Ali Hamaney'in öldürüldüğü bombardıman başta olmak üzere düzenlenen saldırıların büyük kısmında hedef tespit ve teşhisi, hedef ile taarruz vasıta ve şeklinin eşleştirilmesinin yanı sıra taarruzdan sonra hasar kıymetlendirmesi süreçlerinde de gerçek zamanlı veri iletişim ve işleme altyapısının kullanıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda YZ teknolojileri, ISR faaliyetlerinin merkezinde yer almaktadır.

Örneğin ABD; İran'daki hedefleri tespit edip önceliklendirmek için Anthropic firmasının Claude AI teknolojisini ve Palantir firması tarafından geliştirilmiş Maven adlı YZ tabanlı karar destek sistemini kullanmaktadır. İsrail de benzer kabiliyetlere sahip Gospel ve Lavender sistemlerini Gazze'ye yönelik

yürüttüğü saldırılarda devreye almış, İran savaşında da aktif olarak kullanmıştır.¹ Bu sistemlerin; insan denetimi ve müdahalesine imkân sağlayacak arayüz ve mekanizmalara sahip olsalar bile savaşın operasyonel temposu ile otomasyon yanlılığı (automation bias) nedeniyle çoğu durumda tamamen özerk çalıştığına dair iddialar bulunmaktadır.

Otomasyon yanlılığı, bireyin otomatik bir sisteme aşırı güvenme eğilimidir. Bireyler ve kuruluşlar; çelişkili bilgilere rağmen sistemin çıktısını veya önerisini tercih ettiğinde kaza, hata ve diğer olumsuz sonuç riskinin artmasına yol açabilir. Maven, Lavender ve Gospel gibi uygulamalar; beslendikleri çok sayıda farklı nitelikte ve gelişmiş veri kaynağı ile üzerinde çalıştıkları yüksek performanslı bilişim donanımı sayesinde, kullanıcılara ve karar alıcı kademelere sahte bir güven duygusu sağlayabilir.²

Modern savaşın en kritik unsurlarından biri, geniş hedef setleri arasından hangilerinin ne zaman vurulacağına karar vermektir. ABD ve İsrail'in, İran'da "binlerce hedef" üzerinde çalıştıklarını belirtmesi, bu sürecin manuel olarak yürütülmesinin imkânsız olduğunu ortaya koymaktadır.

YZ burada üç temel fonksiyon üstlenmektedir:

- 1. Hedef Sınıflandırma:** Radar, uydu ve sinyal istihbaratı verilerinden anlamlı hedefler üretme.
- 2. Önceliklendirme:** Hedeflerin operasyonel değeri, risk ve fırsat pencerelerine göre sıralanması.
- 3. Dinamik Güncelleme:** Saha koşullarına göre hedef listelerinin sürekli revizyonu.

Balistik füze fırlatma araçları gibi seyyar unsurların tespit ve takip edilmesi, yüksek hacimli veri akışının hızlı analizini gerektirir. Bu süreç YZ olmadan sürdürülemez hâdedir. Bu bağlamda karar döngüsünün hızlanması ve OODA (observe, orient, decide, act; gözlemlen, konumlan, karar al, eyleme geç) çevriminin sıkışması olgusu ön plana çıkmaktadır.

YZ'nin en önemli etkilerinden biri, John Boyd'un OODA döngüsünü dramatik şekilde kısaltmasıdır. **Böylelikle YZ, rakip üzerinde karar üstünlüğü (decision superiority) kurmanın anahtarı olarak görülmektedir.** Ancak burada kritik bir eşik söz konusudur. Karar döngüsü, insanın anlamlandırma kapasitesinin altına düştüğünde, sistem fiilen yarı otonom hâle gelmektedir. Bu durum özellikle hava harekâtında belirgindir. ABD ve İsrail'in İran üzerinde kısa sürede hava üstünlüğü kurabilmesi, platform üstünlüğünün sağladığı avantajla birlikte daha hızlı karar ve reaksiyon mekanizmalarıyla açıklanabilir.³

YZ'nin savaş alanındaki en temel kullanım alanlarından biri de hava ve füze savunmasıdır. İsrail'in, başta Iron Dome (Demir Kubbe) olmak üzere hava savunma silah sistemlerinde ve komuta-kontrol mekanizmalarında YZ'yi aktif olarak kullandığı bilinmektedir.⁴ Bu yapıda her bir hava savunma sistemi ve onları idare eden merkezî komuta-kontrol sistemi; tespit edilen hedeflerin rota ve süratlerine göre tehdit niteliklerini analiz etmekte, muhtemel çarpma noktalarını hesaplayıp önceliklendirmektedir. Bu sistemin yaptığı tehdit analizine göre önleyici füzenin ateşlenip ateşlenmeyeceğine karar verilmektedir. Tüm süreç, insan müdahalesi olmadan otomatik şekilde çalışmaktadır. Füze savunmasının doğası gereği çok kısa bir süre zarfı içinde tamamlanması gereken bu analiz ve karar döngüsü, İran'ın bazı saldırılarında görüldüğü üzere hatalı çıktılar da üretebilmiştir.⁵

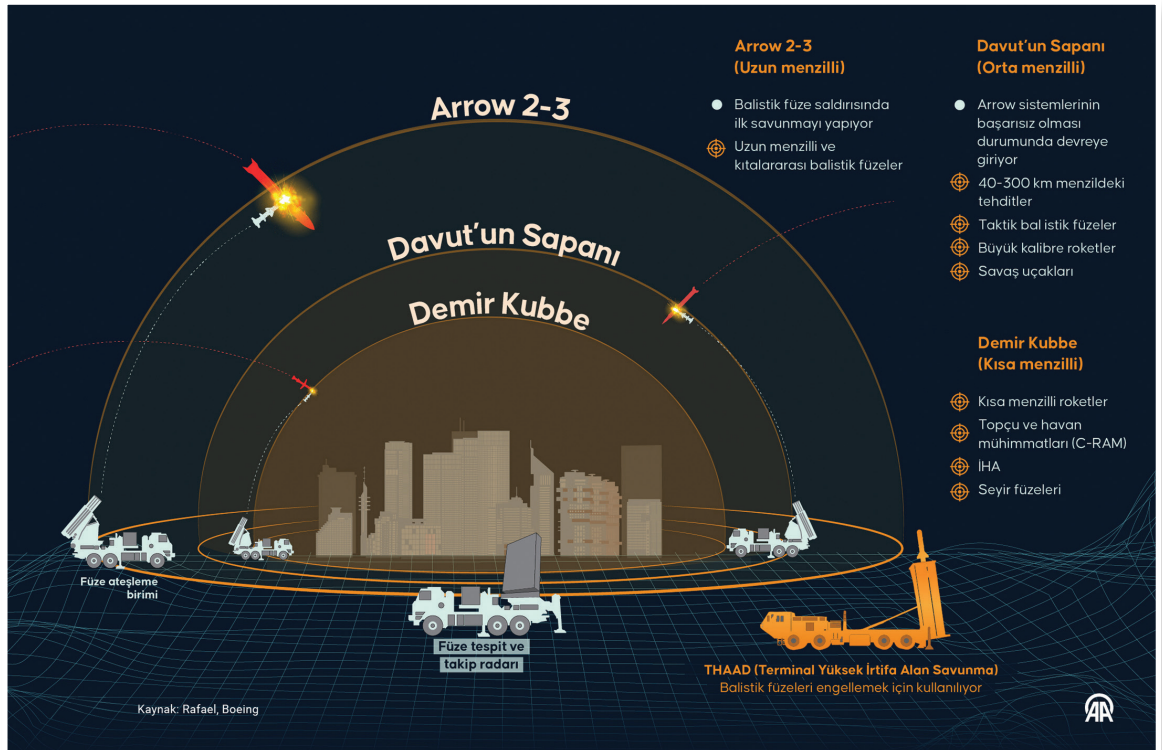
ABD ve İsrail'in YZ kullanımı, literatürde bir süredir yoğunlaşarak devam eden yetki devri ve özerklik sorununu da gündeme taşımıştır. Bu meselenin bir başka boyutu da İran'ın "Mozaik Savunma" olarak adlandırılan, ademimerkeziyetçi ve dağıtık nitelikteki komuta-kontrol mimarisinde gözlemlenmiştir. Bu yapı kapsamında balistik füze fırlatma yetkisinin alt kademelere devredilmiş olması, hedef seçimi ile angajmanında sorumluluğun kimde olduğu ve kontrolün nasıl sağlandığı sorularını doğurmuştur. Ancak İran'ın savaş boyunca sergilemiş olduğu kontrollü ve esnek tırmandırma stratejisi, komuta-kontrol ile iletişim mekanizmalarında kayda değer bir dayanıklılık ve yedekliliğin (redundancy) sağlanmış ve korunmuş olduğunu da göstermektedir.⁶

Bu noktada savaş, YZ'nin modern harp sahasında bir "kuvvet çarpanı" olmaktan çıkarak asli bir "kuvvet unsuru" hâline geldiğini ortaya koymuştur. YZ; operasyonel tempoyu belirleyen, hedefleme süreçlerini yöneten ve komuta-kontrol mimarisini yeniden şekillendiren bir bileşene dönüşmüştür. Ancak bu dönüşüm beraberinde ciddi riskler getirmektedir. Bunlar arasında; kontrol kaybı, yanlış hedefleme ve sivil kayıplar ile karar süreçlerinde şeffaflık eksikliği ön plana çıkmaktadır.

Hava ve Füze Savunması

Savaş, hava ve füze savunması (integrated air and missile defense, IAMD) alanında uzun süredir tartışılan bir gerçeği kesin biçimde ortaya koymuştur: **Geçilemez hava savunma şemsiyesi diye bir**

İnfoğrafik 1: İsrail'in Hava Savunma Sistemi

Kaynak: Anadolu Ajansı.

şey yoktur. Bu savaş; en gelişmiş çok katmanlı sistemlerin dahi doygunluk (satürasyon), yenilikçi mühimmat ve maliyet baskısı altında aşılabildiğini göstermiştir. Bu durum, hava savunmasının doğasına ilişkin paradigmanın yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Hava ve füze savunmasında geleneksel katmanlı yapı yaklaşımında önemli bir revizyon gerekliliği ortaya çıkmıştır. İsrail'in Iron Dome, David's Sling (Davut'un Sapanı) ve Arrow sistemlerinden oluşan çok katmanlı hava savunma mimarisi, uzun süredir dünyanın en gelişmiş IAMD yapılarından biri olarak kabul edilmekteydi. Ancak İran'ın Hürremşehr gibi balistik füzelerde kullandığı çok sayıda bombacık içeren harp başlıkları, bu sistemin kritik zafiyetlerini açığa çıkarmıştır. Bu tip harp başlıkları, savunma sistemlerini tek bir hedef yerine onlarca hedefle baş başa bırakmaktadır. Söz konusu durum, vuruş aşamasında (terminal safha) füze savunmasını ciddi şekilde zorlaştırmakta ve özellikle David's Sling ile Patriot gibi sistemlerin etkinliğini sınırlamaktadır.⁷

Bu gelişme, klasik "katmanlı savunma" yaklaşımının yeterli olmadığını göstermektedir. Çünkü savunma sistemleri, daha ziyade tekil hedeflere karşı optimize edilmiştir; doygunluk (satürasyon) saldırılarına karşı sınırlı kapasiteye ve balistik füze, seyir füzeleri ile kamikaze dronlara karşı sürdürülemez bir maliyet asimetrisine sahiptir. Söz gelimi İran, düşük maliyetli dronlar ile Fettah-2 gibi sofistike füzeleri aynı anda fırlatarak radarları felç etmeyi ve önleyici füze stoklarını tüketmeyi hedeflemiştir. İsrail %92 gibi yüksek bir önleme oranı iddia etse de matematiksel olarak saldırı hacmi arttıkça (n sayısı arttıkça), önleme olasılığı ne kadar yüksek olursa olsun hedefin vurulma ihtimali artmaktadır. Bu "sızıntılar", Hayfa petrol rafinerileri gibi kritik noktaların vurulmasına neden olmuştur.⁸

Fotoğraf 1: İran'ın Misilleme Saldırısı Sonrası Hayfa Petrol Rafinerisinden Yükselen Dumanlar

Kaynak: Anadolu Ajansı.

Buna paralel olarak savaş, hava ve füze savunma harekâtında maliyet faktörünün de ne denli hayati önemi haiz olduğunu göz önüne sermiştir. İran'ın nispeten düşük maliyetli füze ve dron sistemleriyle yüksek maliyetli önleyicileri tüketmeye yönelik stratejisi, savunmanın sürdürülebilirliğini sorgulatmaktadır. İran'ın; Katar'daki yaklaşık 1 milyar dolar maliyete sahip AN/FPS-132 erken ihbar radarını balistik füzeyle ve Bahreyn'deki AN/GSC-52B uydu muhabere terminalini Şahid-136 tipi kamikaze dronla imha etmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.⁹ Stratejik açıdan önemli olan bu sistemlerin, kıyaslanamayacak kadar düşük maliyetli mühimmatla imha edilmesi, savunma mimarisinin kırılğanlığını vurgulamaktadır.

Savaşta; hava savunma mimarisinin kurulmasında esnek, seyyar ve dağıtık unsurların büyük etkiler yaratabileceği görülmüştür. 2025 Haziran ayında gerçekleşen 12 Gün Savaşı'nda, İran'ın hava savunma erken ihbar ve silah sistemi kabiliyeti ağır hasar almıştır. Bu savaşın başından itibaren ABD-İsrail koalisyonunun öncelikli hedef setleri arasında bu sistemler bulunmuştur. Nitekim açık kaynaklara yansıyan görüntülerde, İran'ın çok sayıda seyyar hava savunma sisteminin ve erken ihbar radarının imha edildiği görülmüştür.¹⁰ Bunun sonucunda da ABD ve İsrail muharip uçakları, İran hava sahasında büyük ölçüde hareket serbestisi kazanmıştır. Ancak bu nitelik ve nicelik üstünlüğüne rağmen ABD ve İsrail, çok sayıda insansız hava aracını (İHA) yerden açılan ateş ile kaybetmiştir. Ayrıca ABD Hava Kuvvetlerine ait bir F-35A savaş uçağının isabet alarak mecburi iniş gerçekleştirmesi ve bir F-15E uçağının İsfahan yakınlarında düşürülmesi gibi olaylarda görüldüğü üzere İran hava savunması tamamen imha edilebilmiş değildir.¹¹ **Bu da taktik ve hatta operasyonel seviyelerde hava savunma kabiliyetinin kurulması ile korunmasında; seyyar, dağıtık ve kendi hedef tespit-teşhis sensörlerine sahip alçak-orta irtifa/kısa-orta menzil hava savunma sistemlerinin ne kadar büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir.**

İran da yürüttüğü harekâtın önemli bir kısmında doğrudan hava savunma silah sistemlerini değil, bu sistemleri destekleyen altyapıyı hedef almıştır. Özellikle radarlar, iletişim sistemleri ve komuta merkezlerinin hedef alınması, söz konusu yaklaşımı göstermektedir. **Bu durum, hava savunmasının artık bağımsız bir "kalkan" değil, daha geniş bir entegre savaş sisteminin parçası olduğunu ortaya koymaktadır.** Zira hava savunmasının etkinliği büyük ölçüde erken uyarı ve sensör ağlarına bağlıdır. Ancak İran'ın özellikle radar sistemlerini hedef alması, bu ağların ne kadar kırılğan olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla modern hava savunması; sensör dağıtımı (distributed sensing), yedeklilik (redundancy) ve mobilite unsurlarını içermek zorundadır.

İran'ın savaşın başından itibaren ABD ve Körfez ülkelerinin erken ihbar sistemi ağına yönelik sistematik füze ile dron saldırılarının yanı sıra bu saldırılar neticesinde bölgedeki hava ve füze savunma şemsiyesinde kayda değer gedikler açılması, modern hava savunma harbi bağlamında önemli bir doktrin dersi sunmaktadır. **Hava ve füze savunmasının yalnızca savunma sistemleriyle kurulamayacağı; taarruzi unsurlar, siber ve elektronik harp sistemleriyle de desteklenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.** Hava tehditlerinin saldırıdan önce imha edilmesi, hedefe ulaşmadan işlevsel olarak etkisiz hâle getirilmesi ile düşmanın komuta-kontrol ağı, üretim ve lojistik altyapısı gibi taarruz kapasitesini destekleyici unsurlarının saf dışı bırakılması; hava ve füze savunması bağlamında değerlendirilmelidir.¹² Başka bir ifadeyle hava savunmasının yalnızca hava savunma silah sistemleriyle sağlanması mümkün değildir.

ABD ve İsrail'in kısa sürede hava üstünlüğü kurabilmesi, savunma sistemlerinin yoğun baskı altında hızla çözülebileceğini göstermektedir. Bunun temel nedenleri; savunma sistemlerinin sabit ve tahmin edilebilir olması, taarruzun zaman ve mekân açısından inisiyatifte sahip olması ile sürpriz faktörünün taarruz lehine çalışması olarak sayılabilir. Bu nedenle modern hava savunması, statik bir "kalkan" yerine aktif ve proaktif bir sistem olarak yeniden tasarlanmalıdır.

Ortaya çıkan tablo, hava savunmasında yeni bir doktrini zorunlu kılmaktadır. Bu doktrin ise dört unsura dayanmalıdır:

- 1. Dağıtık ve Ağ Merkezli Mimari:** Merkezî olmayan, ağ tabanlı savunma.
- 2. Taarruzi Sistemlerin Yapıya Entegrasyonu:** Savunmanın taarruzla entegre edilmesi.
- 3. Önlemede Maliyet Etkinlik:** Yönlendirilebilir enerji silahları ve elektronik taarruz sistemlerinin kinetik unsurları desteklemesi.
- 4. YZ Odaklı Karar Alma Mekanizması:** Hızlı tehdit değerlendirme ve reaksiyon.

Yeni doktrin ihtiyacı, hava savunmasını siber harp ve önleyici taarruzla (left-of-launch) birleştirmeyi zorunlu kılmaktadır. ABD ve İsrail, İran füzeleri ve dronlarını havalanmadan önce yerde yok etmeye yönelik operasyonlara (okçuyu vurmak) ağırlık vermek zorunda kalmıştır. Ayrıca hava savunma ağları, fiziksel saldırılardan önce siber körleştirme ve elektronik harp tehditlerine karşı da savunulmalıdır. Zira füzelerin ve radarların entegre çalıştığı komuta-kontrol ağları, doğrudan siber ve kinetik hibrit saldırıların hedefi olmuştur. Bununla birlikte hava savunmasında "ucuz imha" (cheap defeat) konsepti ön plana çıkmış; pahalı önleyici füzeler yerine C-RAM gibi namlulu sistemler, lazerler ve yönlendirilmiş enerji silahlarının kullanımı elzem hâle gelmiştir.¹³

Stratejik Altyapı, Üs ve Tesis Savunması

ABD/İsrail-İran Savaşı, modern savaşın cephede olduğu kadar stratejik derinlik kabiliyeti ve altyapı seviyesinde de kazanıldığını bir kez daha ortaya koymuştur. Bu bağlamda sanayi üretim tesisleri, enerji altyapısı, hava üsleri, radar istasyonları, komuta merkezleri gibi kritik altyapıların korunması; sadece hava ve füze savunma sistemleriyle sınırlı olmayan, çok katmanlı bir stratejiyi zorunlu kılmaktadır. Özellikle bu savaş, fiziksel konumlandırma ve mimari tasarımın (yapının takviye edilmesi, dağıtık konumlandırma, yer altına kurulum gibi) en az aktif savunma sistemleri kadar kritik olduğunu tekrar göstermiştir.

Modern savaşta hedef setinin genişlemesi, altyapının savaşın merkezine yerleşmesine neden olmuştur. ABD ve İsrail'in İran'da enerji tesislerini doğrudan hedef alması, bu dönüşümün en açık göstergesidir. Güney Pars Doğal Gaz Sahası'na yönelik saldırı, savaşlarda ekonomik bir hedefin de vurulabileceğini teyit etmiştir. Benzer şekilde İran'ın da Körfez ülkelerindeki enerji tesislerini hedef alacağına dair açık uyarılar yapması, savaşın karşılıklı olarak altyapı üzerinden yürütüldüğünü göstermektedir.¹⁴ Bu durum; klasik askerî hedef tanımının artık enerji üretim-dağıtım tesisleri, limanlar ve lojistik merkezler ile haberleşme altyapısını da kapsayacak şekilde genişlediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla altyapı, savaşın "arka cephesi" olmaktan çıkmış ve doğrudan hedef hâline gelmiştir.

ABD/İsrail-İran Savaşı'nın en dikkat çekici yönlerinden biri, yüksek değerli askerî platformların değil, bu platformları destekleyen altyapının hedef alınması olmuştur. İran'ın ABD üslerine yönelik saldırıları bu açıdan çarpıcıdır. Örneğin, Suudi Arabistan'daki Prens Sultan Hava Üssüne yönelik saldırıda tanker uçaklar ve E-3 AWACS havadan erken ihbar platformları zarar görmüştür. Benzer şekilde İran'ın balistik füze ve dron saldırıları sonucunda ABD'nin kritik radar ile iletişim sistemleri ağır hasar almıştır. Bu saldırıların ortak özelliği, doğrudan savaş uçaklarını ya da silah sistemlerini değil, onların operasyonel etkinliğini sağlayan altyapıyı hedef almasıdır.¹⁵ Bu durum, modern hava gücünün ya da daha geniş kapsamda modern orduların platformun kendisinden ziyade onu destekleyen sistem ve altyapıya bağımlı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tanker uçak, havadan erken ihbar uçağı ile radar ve iletişim altyapısı gibi son derece sofistike ve pahalı sistemlerin stratejik değerleri nispetinde kırılabilir hedefler olduğu göz önüne alınmalıdır.

İran'ın, nükleer programı sonucunda füze gücü başta olmak üzere askerî kapasitesinin büyük kısmını yer altına ve dağ içlerindeki üs ile depolara taşımış olması, kritik üs ve tesis tasarımında hayati bir ders tekrar hatırlatmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın kurup işlettiği yer altı üretim tesisleri örneğinde de görüldüğü üzere savaşma kapasitesinin korunmasında yüksek etkiye sahip platform, ham madde, parça ve ara mamul depoları ile üretim bantlarının yer altında, dağ içlerinde ve takviye edilmiş yapılarda korunması; savaş anında kapasite ve kabiliyetin devamını mümkün kılabilmektedir. ABD ve İsrail'in yer altı ve dağ altı tesislerin girişlerine yönelik yaptıkları bombardımana rağmen İran'ın füze salvosu üretme kapasitesinin belli bir seviyede sabit kalması, bu bombardıman hareketinin etkisinin kısıtlı olduğunu göstermektedir.¹⁶

Fotoğraf 2: İran'ın Basra Körfezi Kıyısında İnşa Edilen Yer Altı Füze Üssü

Kaynak: Anadolu Ajansı.

Büyük Platformların Savunması

Kritik üs ile tesislerin savunması konusuna benzer şekilde savaş sırasında uçak gemileri başta olmak üzere büyük ve pahalı platformların etkinliği de yeniden tartışma konusu olmuştur. Savaş, bu tür platformların hâlâ yüksek operasyonel değer taşıdığını ancak aynı zamanda ciddi beka, erişim ve lojistik kırılganlıklar barındırdığını açık biçimde göstermiştir. Özellikle İran'ın füze, dron, deniz mayını, kıyı konuşlu gemisavar sistemleri ve asimetrik deniz unsurlarıyla oluşturduğu tehdit tablosu; **büyük platformların "güç projeksiyon aracı" olmanın yanında "yüksek değerli ve yüksek riskli hedef" hâline geldiğini teyit etmiştir.**

Tüm bunlara rağmen uçak gemileri ve büyük amfibi hücum gemileri savaşta önemli rol oynamaya devam etmiştir. ABD'nin 2 uçak gemisi görev grubu ile amfibi hücum gemilerini bölgeye yönlendirmesi, bu platformların kriz yönetimi ve güç gösterisi bakımından merkezî önemini koruduğunu göstermektedir. Benzer şekilde USS Boxer ve USS Tripoli gibi büyük amfibi hücum gemilerinin, beraberlerindeki deniz piyadeleri unsurlarıyla bölgeye sevk edilmesi; bu platformların aynı zamanda siyasi baskı ve caydırıcılık aracı olarak da kullanıldığını göstermektedir.¹⁷ **Dolayısıyla sorun, bu platformların değersizleşmesinden ziyade değerlerine kıyasla ne kadar kırılgan hâle geldiklerinin daha görünür olmasıdır.** Buradan çıkan temel sonuç, büyük platformların savaş sahasında hâlâ yüksek operasyonel değer üretmeye devam ettiği ancak bunun yanında karşı taraf açısından öncelikli stratejik hedeflere dönüştüğüdür. Bu durum, söz konusu platformları aynı zamanda siyasi ve askerî risk odağı hâline de getirmektedir.

Savaşta, özellikle Hürmüz Boğazı ve İran kıyılarına yakın alanlarda büyük platformlar, büyük tehdit altında faaliyet göstermiştir. USS Boxer'ın bölgeye sevki ve özellikle Hark Adası çevresinde olası operasyonlara ilişkin tartışmalar; büyük amfibi gemilerin dar, yoğun tehditli ve kıyından etki altındaki sularda ne derece savunmasız olabileceğini ortaya koymuştur. Hark Adası'nın ele geçirilmesi ya da baskı altına alınması gibi bir senaryoda, amfibi gemilerin boğazdan geçişi ile özellikle Körfez içine girmesi büyük risk taşıyacaktır. Zira bu gemiler, İran ana karasına çok yakın bir bölgede çok çeşitli bombardıman ve saldırı biçimlerine maruz kalabilir. Bu durum, büyük platformların kırılganlığının hem silah hem de coğrafya ile ilişkili olduğunu göstermektedir.¹⁸

İran'ın klasik donanmasının yanı sıra asimetrik deniz gücü, küçük süratli botlar, insansız su üstü araçları, kıyı konuşlu gemisavar füzeler ve deniz mayınları gibi kabiliyetleri; büyük platformların karşı karşıya olduğu maliyet etkin tehdit ortamını güçlendirmektedir. Nitekim İran Deniz Kuvvetlerinin su üstü muharip unsurları imha edilmesine rağmen DMO'nun küçük hücum bot ve mini denizaltı ile insansız deniz aracı gibi platformlarının oluşturduğu tehdit devam etmektedir. Bu durum, yalnızca ABD donanma unsurları için değil; bölgedeki deniz trafiği, bilhassa büyük tonajlı yakıt ve yük gemileri için büyük bir risk faktörü niteliğindedir.

Dolayısıyla büyük platformların; batırılmaları ya da imhalarının ötesinde hareketlerinin kısıtlanması, savunmaya zorlanmaları veya görev alanlarının daraltılması hâlinde dahi stratejik baskı altına

Fotoğraf 3: DMO Deniz Kuvvetlerinin Hürmüz Boğazı'nda Gerçekleştirdiği Tatbikat

Kaynak: Anadolu Ajansı.

alınabileceği gerçeği açığa çıkmaktadır. Örneğin USS Gerald Ford'un, resmî açıklamaya göre çamaşırhane bölümünde çıkan yangın sonrasında onarım için bölgeden çekilmesi, bu olguya ilginç bir örnek teşkil etmektedir.¹⁹ Sonuç olarak büyük platformların kırılganlığı, platformların çevresinde çalışan lojistik ve destek ağıyla doğrudan ilişkilidir.

Fotoğraf 4: Yangın Sonrası Onarım İçin Girit'e Demirleyen USS Gerald Ford Uçak Gemisi

Kaynak: Anadolu Ajansı.

Hava Harbi ve Spektrum Hâkimiyeti

Savaşın gösterdiği bir diğer husus; hava hâkimiyetinin artık yalnızca hava sahasında uçan platformların sayısı, kalitesi ve sortilerinin yoğunluğuyla tanımlanamayacağıdır. Modern harp sahasında hava hâkimiyeti, aynı zamanda elektromanyetik spektrumun kontrolü anlamına gelmektedir. Radarlar, veri bağları, SATCOM terminalleri, erken ihbar sistemleri, elektronik harp kabiliyetleri ve komuta-kontrol ağları; hava gücünün görünmeyen fakat belirleyici katmanını oluşturmaktadır. **Bu savaşın en önemli derslerinden biri, gökyüzünü kontrol etmek isteyen tarafın önce spektrumunu kontrol etmesi gerektiğidir.**

Klasik anlayışta hava hâkimiyeti, düşman hava unsurlarının bertaraf edilmesi ve dost hava unsurlarının nispeten serbest hareket edebilmesi olarak tanımlanır. Ancak günümüz koşullarında bir savaş uçağının ya da hava savunma sisteminin etkinliği, salt platform performansından çok bağlı bulunduğu sensör ve muhabere ağının işlevliliğine bağlıdır. Radarlar hedefi görür, SATCOM ve veri linkleri bilgiyi taşır, komuta-kontrol sistemleri bu veriyi anlamlı bir harekât resmine dönüştürür, elektronik harp ise hem kendi ağını korur hem de karşı tarafın algısını bozar. Bu nedenle modern hava savunma ve hava harekât sistemleri esasen birer “sistemlerin sistemi” niteliğindedir. Algılayıcılar, iletişim ve komuta-kontrol ağı ile silah sistemleri arasında kesintisiz ve hızlı eş güdüm şarttır. Bu ağın herhangi bir halkasında ortaya çıkan kırılma, tüm yapının etkinliğini azaltır.

Savaşın dikkat çekici yönlerinden biri, İran'ın misilleme saldırılarında yalnızca pistteki uçakları ya da klasik askerî hedefleri değil, doğrudan **hava gücünün arkasındaki elektromanyetik ve bilgi altyapısını** hedef almış olmasıdır. Açık kaynak verilerine göre İran, en az 7 ABD üssünde radar sistemleri, SATCOM altyapısı, tanker uçaklar ve AWACS gibi görev-kritik platformlara saldırmış; bu saldırılar özellikle “tehdidi tespit etme, uçakları havada tutma ve hava operasyonlarını yönlendirme” işlevlerini hedef almıştır.

Bu çerçevede üç ayrı hedef seti öne çıkmaktadır:

- 1. Haberleşme Altyapısı:** Bahreyn'deki SATCOM terminallerinin vurulması, hava ve deniz kuvvetlerinin müşterek harekâtında haberleşmenin ne denli merkezî olduğunu göstermiştir. Ağ merkezli bir kuvvet için SATCOM, veri iletim kanalı olduğu kadar savaş alanı farkındalığının ana damarlarından da biridir.
- 2. Erken İhbar Radarları:** Katar'daki AN/FPS-132 erken ihbar radarının ve Ürdün'deki THAAD bataryasına ait AN/TPY-2 radarının hedef alınması, İran'ın doğrudan hava ve füze savunma ağının “gözlerini” kör etmeye çalıştığına işaret etmektedir. Özellikle AN/TPY-2'nin THAAD için birincil sensör olduğu ve onuz bataryanın bağımsız biçimde hedef arayıp takip edemediğinin altı çizilmelidir.
- 3. Havadan Erken İhbar ve Komuta-Kontrol Platformları:** Prens Sultan Hava Üssündeki E-3 Sentry AWACS uçağının hasar almasıyla ondan önce tankerlerin hedef alınması, İran'ın hava gücünün “uçan sinir merkezlerini” ve onları besleyen destek yapısını hedeflediğinin göstergesidir. Bu saldırılar rastgele değildir; hava gücünün işleviş mantığına dair bilinçli bir hedefleme anlayışını yansıtmaktadır.²⁰

Savaş boyunca ABD, hava üstünlüğü kurduğunu ileri sürse de aynı anda İran'ın dağınık ve seyyar nitelikteki hava savunma sistemlerinin hâlâ tehdit üretebildiği görülmüştür. Bir F-35'in hasar alarak acil iniş yapması ile İran'daki seyyar ve elektro optik/kızılötesi (EO/IR) tabanlı hava savunma sistemlerinin hâlen risk oluşturduğuna dair değerlendirmeler, klasik anlamda hava üstünlüğü ilan etmenin sahadaki gerçekliği tam yansıtmadığını göstermektedir. Özellikle EO/IR tabanlı hava savunma sistemlerinin elektronik karıştırmadan doğrudan etkilenmemesi, spektrum mücadelesinin tek boyutlu olmadığını ortaya koymaktadır.²¹ Başka bir ifadeyle radar bastırılmış olsa bile EO/IR tehditler varlıklarını sürdürmeye devam edebilir, veri bağları çalışsa bile sensörler vurulursa ağ çöker, uçaklar havalanabilse bile erken ihbar ve tanker uçağı kayıpları harekât temposunu düşürebilir. **Dolayısıyla hava üstünlüğü, artık sadece "uçabilmek" değil algılayabilmek, bağlanabilmek, yönlendirebilmek ve karşı tarafın bunları yapmasını engelleyebilmek demektir.**

Robotik Hava Harbi ve Dronlar

Kamikaze dronlar, 1980'lerden bu yana kullanılırsalar da Rusya-Ukrayna Savaşı ile ön plana çıkmıştır. Bu durum, ABD/İsrail-İran Savaşı'nda da değişmemiştir.²² Söz konusu sistemler yalnızca taktik seviyede değil, stratejik etki yaratabilecek ölçekte kullanılmakta; özellikle kritik altyapı, üsler ve yüksek değerli hedefler açısından ciddi bir kırılma yaratmaktadır. Bu dönüşüm; maliyet avantajının saldıran taraf lehine kayması, savunma sistemlerinin özellikle çoklu saldırı altında zorlanması (satürasyon) ve savaşın, özellikle kritik altyapı ile tesis bağlamında "arka cephesinin" büyük tehdit altında olması sonuçlarını doğurmuştur.

Kamikaze dronların en önemli avantajı, maliyet etkinlik oranıdır. İran'ın ABD üslerine yönelik saldırılarında kullandığı dronların birim maliyetinin 20.000-60.000 dolar seviyesinde olduğu değerlendirilirken hedef aldıkları sistemlerin değeri milyonlarca hatta yüz milyonlarca dolara ulaşmaktadır.²³ Söz gelimi Patriot PAC-3 hava savunma sisteminin bir füzesinin maliyetinin yaklaşık 3,7 milyon dolar, SAMP/T hava savunma sisteminde kullanılan Aster-30 füzesinin bir tanesinin maliyetinin ise 2 milyon dolar olduğu kaydedilmektedir.²⁴ Dolayısıyla saldıran taraf ucuz ve seri üretilebilir platformlar kullanırken savunan taraf bunlara karşılık vermek için pahalı ve sınırlı sayıda önleyici sistem kullanmak zorunda kalmakta; bu da önemli bir asimetri yaratmaktadır. Bu nedenle **kamikaze dronlar, taktik araç olmanın ötesine geçerek güçlü bir stratejik yıpratma (attrition) mekanizmasına dönüşmüştür.**

Kamikaze dronların bir diğer kritik özelliği, sürü (swarm) hâlinde kullanılabilmesidir. Bu tür saldırılar, hava savunma sistemlerinin kapasitesini aşabilir ve sensör ile komuta-kontrol ağlarını doygunluğa uğratabilir. Dolayısıyla savunma, komuta-kontrol ve karar süreçlerini zorlayabilir. İran'ın savaş boyunca farklı hedeflere yönelik yaygın ve çoklu saldırılar gerçekleştirmesi, söz konusu yaklaşımın uygulamaya yansıdığını göstermektedir.²⁵ Bu bağlamda YZ destekli sürü algoritmalarının devreye girmesi, tehdidi daha da karmaşık hâle getirmektedir.

Kamikaze dron tehdidi, savunma mimarisinde köklü değişiklikleri zorunlu kılmaktadır. Geleceğin savunma sistemleri; katmanlı ve aynı zamanda maliyet etkin bir yapıda, kinetik ve elektromanyetik sistemleri bir arada bulunduran bir mimaride kurgulanmalıdır. Bu yapının sevk ve idaresinde; dayanıklılık

ve yedeklilik hususları gözetilerek kurulacak bir sensör füzyonu ve iletişim altyapısı bulunmalıdır. Son olarak mimarinin her bir unsurunun birbiriyle eş güdümlü ancak aynı zamanda dağıtık yapıda çalışabilmesi, savunmanın devamlılığı için kritik önemdedir.

Mühimmat Sarfiyatı ve Üretim Kapasitesi Sorunu

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda öne çıkan mühimmat sarfiyatı ve üretim kapasitesi sorunu, ABD/İsrail-İran Savaşı'nda da gündeme gelmiştir. ABD-İsrail koalisyonunun saldırılarının ilk 72 saatte stratejik etki ya da sonuç üretememesi ile İran'ın misillemesini esnek ve kontrollü şekilde sürdürmeyi başarması savaşın uzamasına yol açmıştır. Bu bağlamda koalisyonun hem taarruz hem de savunma silah ve mühimmat taleplerinde artış yaşanmıştır. Hassas güdümlü kitleri ve hava savunma füzeleri başta olmak üzere yoğun şekilde harcanan ürünlerin ikamesi, operasyonel tempoda belirleyici rol oynamaktadır. Bu durum, savaşın seyri ve stratejik etkisini doğrudan belirleyebilecek bir hâle gelmiştir.

Savaşın ilk aşamasında ABD ve İsrail'in İran'a karşı gerçekleştirdiği geniş çaplı saldırılar, yoğun ve sürekli mühimmat kullanımını gerektirmiştir. İlk dalgada Tomahawk (ABD) ve Popeye gibi seyir füzelerinin yanı sıra Rampage havadan atılan balistik füze ile ATACMS ve PrSM karadan karaya taktik balistik füzeler kullanılmıştır. Ardından Paveway II/III, GBU-31/32 JDAM (joint direct attack munition) ve

Fotoğraf 5: ABD/İsrail-İran Savaşı'nın İlk Gününde Tahran'a Yönelik Saldırı

Kaynak: Anadolu Ajansı.

SPICE serisi hassas güdümlü bombaların ağırlıklı kullanıldığı tekrar hedefleme (re-strike) faaliyetleri yürütülmüştür. Bu durum iki önemli gerçeği ortaya koymaktadır. Öncelikle takviye edilmiş ve iyi hazırlanmış hedefler tek vuruşta imha edilememektedir. Özellikle yer altı tesisleri ve güçlendirilmiş hedefler, tekrar tekrar vurulmayı gerektirmektedir. İkinci olarak mühimmat tüketimi doğrusal değil, kümülatif şekilde artmaktadır. Savaş uzadıkça mühimmat ihtiyacı geometrik olarak büyümektedir. Geniş bir coğrafyaya yayılmış çok sayıda farklı nitelikte hedefin bulunduğu harekât sahasında hedef setlerinin büyük kısmının seyfar oluşu, lazer ve GPS güdümlü mühimmatın yüksek oranlarda kullanılmasına neden olmaktadır.²⁶ Hassas güdümlü mühimmatın en büyük dezavantajı, yüksek maliyet ve sınırlı üretim hızıdır. Bu nedenle savaşın uzaması durumunda stoklar hızla kritik seviyelere düşmektedir. Özellikle hava savunma önleyicileri açısından bu durum daha da belirgindir. ABD ve müttefiklerinin hava savunma füze stoklarının azalmaya başladığına dair değerlendirmeler, savunma tarafının sürdürülebilirliğinin ciddi risk altında olduğunu göstermektedir.²⁷

Bu bağlamda stok tükenmesi ve yenileme/ikame süresinin uzunluğu iki önemli risk faktörü olarak öne çıkmaktadır. **Üretim kapasitesinin stratejik rolü, savaşın siyasi ve stratejik amaçlarına ne denli hızlı ulaşıldığına bağlı olarak artmaktadır. Başka bir ifadeyle askerî harekât momentumunu kaybettikçe tedarik zinciri ve üretim kapasitesi, savaşın seyirinde daha da belirleyici olmaktadır.**²⁸ Üretimde kullanılan parça, bileşen ve ham maddeler ile bunların stokları; üretim ve tedarik zincirinde yedekli yapı ile sivil sanayi altyapısının gerektiğinde hızlı şekilde savunma üretimine dönüştürülebilmesi, bu açıdan stratejik öneme sahip başlıklardır.

Gelişen teknoloji neticesinde kabiliyet ve performansları giderek artan hassas güdümlü mühimmatın yüksek maliyetleri, harekât planlamasında önemli bir kısıt oluşturmaktadır. Bu nedenle modern savaşta bir denge kurulması gerekmektedir. Yüksek hassasiyetli ancak pahalı mühimmat ile daha düşük maliyetli ve “yeterli” ya da “dengeli” performansla sahip alternatifler arasında bir denge kurulmalıdır. ABD’nin SpektreWorks firması tarafından üretilen LUCAS kamikaze dron tercihi; Anduril firmasıyla Barracuda-500, Lockheed Martin ile CMMT (common multi-mission truck) ve Kratos firmasıyla Ragnarök LCCM (low-cost cruise missile) adlı üç farklı düşük maliyetli seyir füzesi projesi yürütmesi bu yaklaşımın örnekleri arasındadır. ABD’nin bu yaklaşım değişiminde dikkat çekilmesi gereken husus; yeni nesil “yeterli performans ve düşük maliyet” dengesi gözetilen silah sistemlerinde SpektreWorks, Anduril, Kratos gibi küçük ya da orta boyutlu şirketlere öncelik verilmesi ile bunlara finansman desteği sağlanmasıdır.²⁹

İran’ın füze ve dron saldırılarıyla bu hava ve füze savunma sistemlerinin stoklarını tüketmeye yönelik stratejisi, mühimmat ekonomisinin savaşın merkezinde olduğunu gösteren bir diğer husustur. Bu bağlamda savunma tarafı, her bir tehdit için çoğu zaman çoklu adetlerde önleyici füze kullanarak stokları hızla tüketmek ve buna karşılık önleyici kullanımında seçici davranarak kritik hedeflerin risk altına girmesi ikilemiyle karşılaşmaktadır. Savaş ortamının karmaşası, sensör ve komuta-kontrol sistemlerinin performans kısıtları ve personel yetkinliği nedeniyle kimi zaman tek bir hedefe yüksek adetlerde önleyici füze ateşlendiği görülebilmektedir. **Bu durum, savaşın seyri açısından kritik bir risk doğurmaktadır zira stokların hızla tükenmesi ve hava savunma şemsiyesinin etkinliğinin düşmesi, toplumun psikolojik direnci ile siyasi irade üzerinde zorlayıcı bir etki üretebilecektir.**³⁰

Ağ Merkezli Muharebe ve Veri Füzyonu

ABD/İsrail-İran Savaşı'nda modern harbin merkezî ve hiyerarşik yapılardan dağıtık ve ağ merkezli yapılara doğru evrildiğine dair somut ve yaygın göstergeler bulunmaktadır. Bu dönüşüm; doğrudan beka kabiliyeti, operasyonel esneklik ve sürdürülebilir etkinlikle ilişkilidir. Yüksek hassasiyetli güdümlü mühimmatın gelişmiş ISR kapasitesinin ve artan operasyonel süratin etkisiyle büyük ve sabit yapılar hızla kırılğan hâle gelirken dağıtık ve ağ üzerinden koordine edilen unsurların daha dirençli olduğu gözlemlenmiştir. Savaşın ilk safhasında gerçekleştirilen ve liderleri hedef alan saldırılar ile radar, komuta-kontrol ve iletişim altyapısına yönelik hassas vuruşlar; merkezî yapıların yüksek görünürlüğü yanı sıra yüksek risk taşıdığını da teyit etmiştir. Ayrıca "merkezîlik arttıkça hedef olma olasılığı artar" şeklinde özetlenebilecek bir operasyonel gerçekliği ortaya koymuştur.

Bu bağlamda İran'ın uzun süredir geliştirdiği "Mozaik Savunma" doktrini, dağıtık yapının stratejik beka kabiliyetine dair somut bir örnek teşkil etmiştir. Yetki ve sorumluluğun alt kademelere devredildiği, yerel komutanların otonom hareket edebildiği ve küçük, bağımsız hücrelerin operasyonel faaliyetlerini sürdürebildiği bu yapı, "dekapitasyon" türü saldırılara rağmen sistemin çökmesini engellemiştir. Merkezî komuta yapısının zayıflatılmasına rağmen sahadaki unsurların füze ve deniz saldırıları gerçekleştirmeye devam edebilmesi, dağıtık mimarinin operasyonel süreklilik açısından sağladığı avantajı göstermektedir. Bununla birlikte bu yapı, merkezî kontrolün yeniden tesisini zorlaştırmakta; ateşkes ve gerilimi düşürme süreçlerinde komuta birliğinin kaybı nedeniyle ilave riskler üretmektedir.³¹

Dağıtık yapıların etkinliği ancak ağ merkezli entegrasyon ile anlamlı hâle gelmektedir. Modern savaşta sensörler, atıcı unsurlar ve komuta-kontrol sistemleri birbirine bağlı bir ağ üzerinden çalışmakta; bu sayede hedefleme döngüsü dramatik biçimde kısalmaktadır. ISR sistemlerinin çeşitlenmesi ve veri füzyonunun YZ ile desteklenmesi, "algılayıcıdan avcıya" (sensor-to-shooter) süresini günlerden saniyelere indirmiştir. Bu durum, operasyonel tempoyu artırırken seygar hedeflerin hayatta kalma şansını azaltmakta ve statik unsurları yüksek risk altına sokmaktadır. Ancak bu hız ve entegrasyon, sensör ile muhabere altyapısını savaşın en kritik hedefi hâline getirmiştir. Zira bu ağın bozulması, dağıtık unsurların koordinasyonunu ortadan kaldırarak tüm sistemin etkinliğini düşürmektedir.³²

Dolayısıyla savaş, modern muharebe ortamında en etkili yapının ne tamamen merkezî ne de tamamen dağıtık olduğunu; aksine ağ üzerinden bağlı fakat operasyonel olarak dağıtık hareket edebilen hibrit bir yapı olduğunu göstermiştir. Bu yapı; yedeklilik, dayanıklılık ve yerel otonomiyle desteklendiğinde yüksek beka kabiliyeti sunmakta, aynı zamanda hızlı ve etkili hedefleme imkânı sağlamaktadır. Ancak bu modelin başarısı, sensör ve iletişim ağlarının korunmasına doğrudan bağlıdır.

Sonuç olarak ABD/İsrail-İran Savaşı, askerî teknolojiler ile doktrin arasındaki uyumun ne denli kritik olduğunu ortaya koymuştur. Yüksek maliyetli sistemlerin düşük maliyetli tehditler karşısında zorlanması, savunma ve taarruz anlayışlarının yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dağıtık yapıların, ağ merkezli entegrasyonun ve hızlı karar mekanizmalarının önemi artarken geleneksel ve

merkezî kurguların kırılabilirliği daha görünür hâle gelmiştir. Bu durum, gelecekte askerî planlamanın yalnızca envanter üzerinden değil, kullanım biçimi ve doktrinel esneklik üzerinden şekilleneceğine işaret etmektedir.

Bu bağlamda savaş, savunma sanayisinde üç boyutlu derinliğin gerçek anlamda sonuç üretmek için temel gereklilik hâline geldiğini dünyaya göstermiştir. Zira teknolojik üstünlük (nitelik), üretim hacmi ve kapasitesi (nicelik) ile bu kapasitenin uzun süreli çatışmalarda sürdürülebilirliği (stratejik derinlik) sacayağı olarak konumlanmakta; savaş hâlinde başarı göstermek için her biri vazgeçilmez hâle gelmektedir.

BÖLÜM 2

SIYASİ VE JEOPOLİTİK DEĞERLENDİRMELER

28 Şubat 2026 tarihinde ABD ve İsrail'in saldırılarıyla başlayan savaş; kısa sürede İran'ın rejim elitlerini, askerî kapasitesini veya nükleer programını hedef alan sınırlı bir operasyon olmaktan çıkarak bölgesel ve küresel düzeni eş zamanlı biçimde etkileyen çok katmanlı bir krize dönüşmüştür. Bu yönüyle savaş, taraflar arasında güç mücadelesi olmaktan çıkmış; bölgenin bütün güvenlik mimarisini, küresel enerji akışlarını ve ticaret koridorlarını, ittifak ilişkileri ile devletlerin kriz yönetme kapasitesini yeniden gündeme taşımıştır. Dolayısıyla ABD/İsrail-İran Savaşı'nı yalnızca askerî sonuçları üzerinden değil; İran'ın iç dönüşümü, bölge aktörlerinin durumu, kritik geçiş yolları, ekonomik kırılmalıklar, yeni güvenlik mimarisi arayışları ve uluslararası sistemin normatif aşınması üzerinden de ele almak gerekmektedir.

İran

Savaşın, İran'ın siyasal dengeleri ve elit dönüşümü üzerinde meydana getireceği etki, konunun askerî ve güvenlik boyutu kadar önem arz etmektedir. Haziran 2025'te yaşanan 12 Gün Savaşı ve 28 Aralık 2025 tarihinde başlayarak 2026'nın ilk üç haftasında ülkeyi etkisi altına alan protestolar gibi nedenlerle dozu artan siyasal tartışmalar, 28 Şubat 2026 tarihinde başlayan mevcut savaşın etkisiyle bir kırılma noktasına ulaşmıştır. Önümüzdeki süreçte daha da artması beklenen bu tartışmaların derinleşmesinde, başta eski Devrim Lideri Ali Hameney olmak üzere verilen üst düzey kayıpların getirdiği sınırlı ancak kritik elit dönüşümü ve askerî bürokrasinin artan gücü etkili olmaktadır.

1981-1989 yılları arasındaki cumhurbaşkanlığının ardından 1989'dan hayatını kaybettiği 28 Şubat 2026 tarihine kadar ülkenin liderliğini yapan Ali Hameney'in yerine 8 Mart 2026 tarihinde oğlu Mücteba Hameney'in seçilmesiyle liderlik geçişi görece sorunsuz yaşanmış görünse de gerek yeni liderin sağlık durumuna ilişkin iddialar gerekse de savaş sonrası oluşacak tablo, yeni tartışmaları gündeme getirecektir. Diğer yandan sivil ve askerî makamlarda yaşanan değişimlerle birlikte İran'da güç dengeleri de farklı isim ve gruplar lehine ya da aleyhine dönüşecektir. Ancak bu tartışmalar üzerinde fikir yürütürken en azından bugüne kadar sistem içinde önemli bir kopuş olmadığı ve sistemin hem kurumsal hem de bireysel parçalarının belirgin bir konsolidasyon içinde hareket ettiği unutulmamalıdır. **Diğer bir ifadeyle yeni süreçte yaşanacak güç mücadeleleri de sistemin temellerini tehdit edecek raddeye ulaşmayarak İran'da 1979'dan bu yana hatta çok daha öncesinde görüldüğü üzere güç ve iktidar paylaşımıyla sınırlı kalacaktır.**

İran'da yaşanan dönüşümün bu bölümü şimdiye dek açık şekilde ortaya çıkmış olsa da savaşın, ülkenin siyasal dengelerine ve elit dönüşümüne olan etkisinin derinlik ve kapsamı; savaşın koşulları ile hangi noktada ve nasıl biteceğiyle de doğrudan bağlantılıdır. Zira ABD'nin İran'ı sivil altyapıyı hedef almakla tehdit etmesinin ardından İran'ın buna çok daha sert saldırılarla misilleme yapacağını açıklaması, karşılıklı gerilimin riskli bir boyuta tırmanma potansiyeli olduğunu göstermektedir. Geçici ateşkes, işte böyle bir ortamda sağlanabilmiştir.

Bu süreçte iki ülke, 7 Nisan 2026 tarihinde Pakistan'ın arabuluculuğunda geçici ateşkesi kabul etmiştir. Bunu müteakip tarafların 11 Nisan 2026 tarihinde Pakistan'ın başkenti İslamabad'da bir araya gelmesi,

askerî gerilimin tırmanma riskini azaltmıştır. 21 Nisan 2026 tarihinde gerçekleşmesi beklenen yeni tur müzakereler, İran'ın görüşmelere katılmayacağını açıklamasıyla birlikte iptal edilmiştir. Bununla birlikte ABD Başkanı Donald Trump önceki tehditlerinin aksine "arabulucu Pakistan'ın talebi üzerine" ateşkesi belirsiz bir süreyi kapsayacak şekilde uzattığını açıklamıştır. 12 Mayıs 2026 itibarıyla üçüncü tarafların aracılığıyla gerçekleşen görüşmeler sonucunda taraflar arasında net bir uzlaşma sağlanamamış; ABD Başkanı Trump, İran'ın karşı tekliflerinden hayal kırıklığına uğradığını belirtmiştir. Trump açıklamasında, İran'ın gönderdiği son öneriyi "aptalca" ve "çöp" olarak nitelendirerek ateşkesin "en zayıf anında" ve "yaşam desteğine bağlı" olduğunu söylemiştir.³³

Sonuç olarak savaşın hangi koşullar etrafında biteceği ve tarafların hangi noktalarda mutabık kalacağı, savaşın genel seyri kadar İran içindeki dengeler açısından da önemli olacaktır. Mevcut belirsiz durumun devam etmesi hâlinde özellikle Hürmüz Boğazı üzerindeki gerilimin sürmesi beklenebilir. Böylesi bir atmosfer içinde ABD ile İran arasında karşılıklı blokaj çabaları ve gemilere el konulması durumlarının yeni bir çatışmaya dönüşmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Sürecin İran'ın siyasal dengelerine etkisini ele alırken İran'da rejimin geleceği meselesi önceliklidir. Özellikle 2009'daki Yeşil Hareket'ten itibaren Batı'daki İran diasporasının bir bölümünün rejimin kırılganlığını abartarak yarattığı yanlış algı ve ABD ile İsrail'in İran'da rejimi tehdit edecek bir toplumsal hareketi tetikleyebileceğini düşünmesi, gerek 2026 Ocak ayındaki protestolar esnasında gerekse de mevcut savaş ortamında rejim değişikliği tartışmalarını öne çıkarmıştır. Ne var ki savaş başladıktan kısa süre sonra İran'da rejimin düşmesinin en azından yakın gelecekte söz konusu olmadığı ortaya çıkmıştır.

Söz konusu durum, yurt dışındaki İran muhalefetine, özellikle de devrik Şah'ın oğlu Rıza Pehlevi ve çevresinin gücünün sınırlarını görmeyi sağlayan bir test de olmuştur. Ocak ayındaki protestolarla dış saldırının ortaya çıkardığı ortamı birbirinden ayırt etmeyen bu gruplar ve bunlarla bağlantılı çevreler, İran içindeki dengeleri okuyamadıklarını gösterdikleri gibi İran bombalanırken sergiledikleri kışkırtıcı tavır nedeniyle zaten sınırlı olan karşılıklarını da büyük oranda kaybetmiştir. Hatta İran toplumunun rejime ya da rejimin temel politikalarına muhalif olan bazı kesimleri de ülkede kaos ortamının neden olabileceği riskleri dikkate alarak devletin savaş stratejisine destek olmuş ya da bu süreçte herhangi bir muhalefet eylemi içinde bulunmamıştır. Bu kesimlerin pozisyon veya tutumlarının gelecekte nasıl şekilleneceği ise savaş sonrası geliştirilecek politikalarla ortaya çıkacaktır. Toplum nezdinde gerilim konusu olan bazı politikalarda esnemeye gidilirse İran'daki devlet-toplum geriliminin belirli ölçüde azalması mümkündür. Bunun için siyaset kurumunun işletilmesi gerekmektedir.³⁴

Bu bağlamda İran'da askerî diktaya benzer bir yapılanmanın ortaya çıkma olasılığının düşük olduğu ifade edilebilir. Zira İran hem meşruiyet açısından hem de kurumsal yönden "siyaset" üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla öteden beri ülkedeki yasa ve uygulamaların siyasetin alanını daralttığı ve "seçim mühendisliği" yapıldığı tartışmaları süregelse de sivil siyasetin işlevsiz hâle getirilmesi, İran'ın mevcut siyasal ve sosyolojik gerçekliği dikkate alındığında pek mümkün değildir. Bu nedenle İran-İrak Savaşı sonrasında ve daha yakın geçmişte 12 Gün Savaşı'nın ardından olduğu gibi gelecek dönemde de DMO'nun artan gücüne rağmen İran'da sivil siyaset, önemini en azından belli bir düzeyde korumaya

devam edecektir. Nitekim İran tarihi boyunca DMO'nun gücü, askerî bir dikta gibi hareket etmekten değil, siyasal sorumluluk üstlenmeden nüfuz inşa ve icra etmekten kaynaklanmıştır. Mevcut savaştan sonra da İran'da DMO'nun, siyasete doğrudan müdahale etmekten kaçınarak sahip olduğu geleneksel güç araçlarını kullanmayı tercih etmesi muhtemeldir. Ancak DMO'nun ve İran Silahlı Kuvvetlerinin en üst operasyonel kademesi olan Hatemü'l-Enbiya Merkezî Karargâhının İran'ın güvenlik ve kritik dış politika eğilimleri üzerinde hâlihazırda var olan etkisi artacaktır.

Savaşın ilk günlerinde özellikle üst düzey isimlerin kaybedilmesi veya tasfiye edilmesine rağmen sistemin belli oranda kendini korumasında İran Silahlı Kuvvetlerinin müşterek operasyon merkezi olan Hatemü'l-Enbiya Merkezî Karargâhının kilit rolü olmuştur. Operasyonların yürütülmesinde DMO'nun oynadığı etkin rol hem İran'ın belirli ölçüde caydırıcı bir performans ortaya koymasına hem de sistemin işlemeye devam etmesine imkân sağlamıştır. Dolayısıyla Hatemü'l-Enbiya Merkezî Karargâhı Komutanı Ali Abdullahi'nin sistem içindeki etkinliğinin artması muhtemeldir. **Ayrıca üst düzey bazı komutanların hayatını kaybetmesinin ardından göreve getirilen isimler, özellikle de DMO Genel Komutanı Ahmed Vahidi, DMO'nun önümüzdeki süreçteki artan etkinliğinin başat aktörlerinden biri olacaktır.** Vahidi, askerî geçmişi ve siyasi tecrübesi sayesinde savaş sonrası dönemde sistemin ağırlık merkezindeki isimlerden biri olacaktır.

Bu doğrultuda ABD ve İsrail ikilisinin, hedeflerine ulaşma yolunda tercih ettiği dekapitasyon operasyonlarının işlevi de tartışma konusudur. Kişi temelli sistem ya da oluşumlarda söz konusu operasyonlar; hedef organizasyonun tasfiyesinde etkili olsa da İran gibi kurumsallaşmasını tamamlamış, yaygın ve ülke çapında örgütlenmiş bir bürokrasiye sahip devletlerde sınırlı etki üretmiştir. Nitekim başta Ali Hameney olmak üzere üst düzey siyasi ve askerî kadrolar ortadan kaldırılmasına rağmen alternatif isimlerin atanması süratle gerçekleştirilmiş ve anlaşıldığı kadarıyla savaş boyunca devletin temel fonksiyonlarında önemli bir aksaklık yaşanmamıştır.

Diğer yandan süreçte Cumhurbaşkanı Mesud Pezeşkiyan, Dışişleri Bakanı Abbas Arakçi ve Meclis Başkanı Muhammed Bakır Kalibaf gibi siyasi isimler de ön plana çıkmıştır. Savaşın başlamasıyla etkisi hızla artan Millî Güvenlik Yüksek Konseyi Genel Sekreteri Ali Laricani'nin 17 Mart 2026 tarihinde öldürülmesinin ardından bu göreve getirilen Muhammed Bakır Zülkadr, bu süreçte sistem içinde öne çıkan isimlerden bir diğeridir. Ancak yine de savaşla birlikte yaşanan en önemli değişim yeni devrim lideri olarak Mücteba Hameney'in seçilmesidir. Zira anayasal olarak İran'da başat otorite olan bu merci, aynı zamanda gücün temerküz ettiği makamdır.

Mücteba Hameney ismine dair iki temel bakış açısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Mücteba Hameney'i uzun yıllardır sistem içinde güçlü bir aktör olarak görmektir. Rehberlik Ofisi (Beyt-i Rehberi) ile kurduğu ilişkiler, zaman içinde oluşturduğu çevre ve kendi iktidar ağını inşa etme kapasitesi sayesinde, savaş sürecinde ortaya çıkan boşluğu hızla doldurmuştur. İkinci yaklaşıma göre ise Mücteba Hameney tepedeki isim olsa da ülkede esas belirleyici ağırlık merkezi, savaş şartlarında öne çıkan askerî kadrolardır. Bu bakış açısına göre ülkenin yeni liderinin, selefi gibi bütün sistemi tek elde toplayan baskın bir lider olarak ortaya çıkması şu aşamada zor görünmektedir.

Her hâlükârda Mücteba Hameney'in, babası gibi ağırlık merkezi hâline gelip gelmeyeceği, savaş sonrası dönemde oluşacak yeni dengeyi yönetme becerisiyle orantılı olacaktır. Ancak bu noktada İran Anayasası'nın söz konusu makama büyük yetkiler verdiği, bu yetkileri haiz bir kişinin sembolik bir liderliğe hapsedilemeyeceği ve meşruiyet açısından da gerek askerî bürokrasinin gerekse de sivil siyasetin Rehberlik Ofisi ile güçlü ilişkiler geliştirmek zorunda olduğu dikkate alınmalıdır.

Sonuç olarak Ali Hameney'in İran-İrak Savaşı sonrası koşullarında lider olmasına benzer şekilde oğlu Mücteba Hameney de yüksek düzeyde bir devlet tecrübesine sahip olmamasına rağmen gücünü tahkim edecek imkânlara sahiptir. Bunu yaparken askerî bürokrasinin artan gücünü göz ardı edemeyeceği gibi İran sosyolojisinin siyasal beklentilerine cevap vermek üzere sivil siyaseti güçlendirme gerekliliğini de dikkate alması gerekmektedir.

Savaş sonrasında İran'ın temel iç ve dış politikalarının nasıl belirleneceği şu an için net değildir. İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan SSCB ve İngiliz işgalinden sonraki en büyük askerî tehditle karşılaşan İran hem 12 Gün Savaşı hem de bugünkü savaşta aldığı tüm darbelere rağmen ayakta kalmayı başarmıştır. Üstelik şu an için doğrudan bir işgal ya da hızlı bir rejim değişikliği riskiyle karşı karşıya değildir. **Bununla birlikte Tahran yönetimi; önümüzdeki dönemde çok sayıda ekonomik, siyasi ve askerî riski eş zamanlı olarak yönetmek, yine başta Körfez ülkeleri olmak üzere savaş nedeniyle farklı ülkelerle kötüleşen veya gerileyen diplomatik ilişkilerini düzeltmek zorundadır.**

İran'daki yeni elitlerin karşılaşacağı ilk ve doğrudan tehdit, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar olacaktır. Özellikle Hürmüz Boğazı'nda İran'a yönelik olası bir engelleme; petrol satışı ve dolayısıyla döviz gelirleri açısından çok ciddi bir azalma anlamına gelmektedir. İran gerek sınır komşuları gerekse de ABD'nin etkisinde olan Hazar Denizi üzerinden ülkenin temel ihtiyaçlarını karşılamakta fazla bir zorluk yaşamayacaktır. Ancak Hürmüz'ün kullanılmaması durumunda son birkaç yıldır ağırlaşan ekonomik koşullar daha da ağır vaziyet alacaktır. Bu durum, bir yönüyle gerginliklerin yeniden bir çatışmaya dönüşme riskini taşımaktadır. Ancak karşılıklı blokaj doğrudan ve kapsamlı bir askerî çatışmaya yol açmasa dahi sebep olacağı ekonomik zorluklar, dış tehditlerin azalmasına paralel olarak ülke içindeki çeşitli grupların protestolarına yol açabilir. **Unutulmamalıdır ki savaşın İran'ın sivil-ağır sanayisi üzerindeki yıkıcı etkisi henüz tam olarak anlaşılmiş değildir.** Savaş öncesi temel alanlarda kendine önemli oranda yeten bir ekonomi görüntüsü veren ülkede, başta petrokimya olmak üzere demir-çelik ve çimento gibi ağır sanayi tesislerinin ABD-İsrail ikilisi tarafından hedef alınmasının gündelik hayata etkileri henüz belirsizdir.

Ülkenin iç politikada karşılaşacağı ikinci önemli zorluk, yeni lider Mücteba Hameney'in yönetim tarzına ilişkin olacaktır. Devrim liderliği için adı geçen diğer adayların aksine hakkında kısıtlı bilgi bulunan Mücteba Hameney'in, henüz kamuoyu görünürlüğü olmadığı; hakkında öldüğü veya yaralandığı ile tedavisinin devam ettiği gibi iddialar dile getirilmektedir. Söz konusu ismin; genel politikaları, yakın danışmanlarının kimler olacağı, İran toplumunun geniş kesimlerinin uzun süredir dile getirdiği reform taleplerine nasıl yanıt vereceği gibi hususlar, İran'ın yakın gelecekteki seyri açısından belirleyici olacaktır. Öte yandan savaş esnasında öne çıkan tecrübeli siyasetçilerle ve savaş sonrası politik beklentileri yükselen askerî elitlerle ilişkisi de kendisi açısından diğer bir meydan okuma alanı olacaktır.

İslam Cumhuriyeti'nin varlığını korumasıyla birlikte yükselen milliyetçi söylemler, pratikte seküler şehirli kesimlerin taleplerine yönelik atılacak adımlar ve giderek daha görünür hâle gelen etnik-mezhebî grupların talebinin nasıl yönetileceği de önemli konular arasında yer almaktadır. Nitekim savaş döneminde ertelenen taleplerin bir süre sonra yeniden gündeme gelmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Ülkede tıpkı Humeyni'nin 1989 yılındaki ölümünün ardından yaşandığı gibi Hameney'in ölümünden sonra da yeni sosyopolitik dinamiklere uygun bir anayasa değişikliği beklentisi güçlenebilir. Sıcak çatışma sona erdiğinde toplumsal beklentileri karşılayan adımların atılmasının, rejimi güçlendirmesi ve son yıllarda tartışılan meşruiyet seviyesini artırması mümkündür. Diğer taraftan özellikle İsrail ve ABD basını tarafından abartılı şekilde gündeme getirilen elitler arasındaki anlaşmazlık konusu, savaştan sonra daha fazla gündeme gelecektir. Humeyni'nin ölümünün ardından Musevi Erdebili ya da Mir Hüseyin Musevi gibi güçlü aktörlerin ikinci plana atılmasına benzer biçimde bazı tanıdık güçlü isimler siyaset sahnesinden dışlanırken yeni ve genç isimler ön plana çıkabilir.

Savaş sonrası İran'ın karşılaşacağı en önemli konulardan biri de ülkenin nükleer politikaları olacaktır. Ali Hameney'in kendi hayatına da mal olan çeyrek yüzyıllık nükleer stratejisi, başta oğlu olmak üzere yeni elitler tarafından ayrıntılı biçimde masaya yatırılacaktır. **İran'ın nükleer silah üretmeme ancak nükleer eşikte kalma stratejisi, Ali Hameney'in beklentisinin ve söylemlerinin aksine savaş tehdidini ülkeden uzaklaştıramamıştır.** Nitekim savaş boyunca ülkenin hızlı bir şekilde nükleer silaha yönelmesini isteyen çevreler daha etkin hâle gelmiştir. Bu söylemin uygun bir zamanda pratiğe geçip geçmeyeceği, İran'ın ve bölgenin geleceği açısından en önemli dinamiklerden biri olacaktır.

İran'ın savaş sonrası dönemde Körfez ülkeleriyle ilişkisi de büyük önem arz etmektedir. Tarihsel kökleri de bulunan Arap-Acem gerginliği modern dönemde etkisini yitirmiş ancak 1971'de İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesinin akabinde İran'ın üç stratejik ada üzerinde hak iddia ederek el koyması üzerine Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile bugüne kadar süregelen ihtilaf doğmuştur. Nitekim mezkûr adalar konusu, Arap Birliği ile Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) toplantılarında ve sonuç bildirgelerinde sabit yer tutmuştur. Son savaşın İran ve Körfez'deki Arap ülkeleri arasında 1979 sonrası devrim ihracı politikalarından ya da İran-İrak Savaşı'nın olumsuz etkilerinden çok daha büyük bir ayrışma yaratacağına şüphe yoktur. Zira taraflar arasında derin güvensizliği hatta öfkeyi net bir biçimde ortaya koyan bazı deliller mevcuttur. İran, söz konusu ülkeleri ABD ve İsrail'e saldırı platformu sağlamakla suçlarken karşı taraf ise İran'ı, geçerli bir neden olmaksızın kendi askerî ve sivil altyapılarını hedef almakla itham etmektedir.³⁵

Bu bağlamda ABD'nin yarım yüzyıllık askerî varlığının ve rekor düzeydeki silah satışlarının asgari güvenliği dahi sağlamakta yetersiz olduğunu gören Körfez ülkelerinin, savunma iş birliği ile stratejilerinde bazı değişiklikler yapmaları; alternatif veya çeşitlendirme arayışına girmeleri muhtemeldir. Ancak bu konuda özellikle kısa vadede hızlı ve aşırı adımlar beklenmemelidir. Bu hususta Suudi Arabistan'ın tavrı, diğer Körfez ülkeleri için de belirleyici olacaktır.

ABD Başkanı Trump ya da sonraki yönetimin bölgesel angajmanını azaltması, örneğin tahrip edilen ABD üslerinin ve tesislerinin bazılarının boşaltılması hâlinde İran'ın bölgesel etkinliğinin artması olasıdır. Savaştan büyük zarar gören Tahran yönetiminin, karşıt ittifakın zayıf halkası olarak gördüğü

Ülkeler üzerindeki baskısını artırması bu bağlamda değerlendirilebilir. Nitekim daha şimdiden İran'ın bu ülkelerden savaş tazminatı talep edeceğine dair haberler görülmektedir. Bu çerçevede Kuveyt, Bahreyn ve BAE gibi ülkelerin farklı yapısal ve siyasi nedenlerin de etkisiyle İran'ın baskısına daha fazla maruz kalmaları mümkündür. **Türkiye, Suudi Arabistan, Pakistan ve Mısır arasında devam eden görüşmeler ile geleneksel ittifakların yanında alternatif iş birliği mekanizmalarını kurmaya yönelik girişimler, bu bağlamda daha da önem kazanacaktır.**

İsrail

Savaş, İsrail'in stratejik kimliğinde de önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Kuruluşundan bu yana sürdürdüğü güvenlik paradigmasındaki bu dönüm noktası, İsrail'de doğrudan bölgesel bir hegemonya kurma ve bunu konvansiyonel güçle koruma aşamasına geçildiğini net bir biçimde ortaya koymaktadır.³⁶ Bu durum, İsrail'i daha da militarize bir devlet ve toplum olmaya itmektedir.

Benzer şekilde İsrail'in artık vekil aktörler üzerinden yürütülen yıpratma savaşlarının ötesine geçerek doğrudan devletler arası bir çatışma zeminine geldiği de net bir biçimde görülmektedir. Hizbullah, Husiler ve Irak tabanlı Şii milislerin İran'ın ana karasına yapılan saldırılara eş zamanlı ve koordineli yanıt vermesi, İsrail'in "çok cepheli savaş" durumunu kalıcı bir yapısal gerçeklik olarak kabul etmesine yol açmıştır. Aynı süreçte İsrail, Lübnan'ın güneyinde -kalıcı olacağını üstü kapalı olarak ifade ettiği- bir işgale girişmiştir. **Bu durum, İsrail'in yayımlıcağının Filistin ile sınırlı kalmayacağını, yakın kara kuşağındaki tüm ülkelerin İsrail'in işgalinin doğrudan hedefi olabileceğini ortaya koymakta ve yapısal bir kırılmaya işaret etmektedir. İsrail'in bu tavrının devam etmesi durumunda, bölgedeki diğer ülkelerin güvenlik riski artacaktır.**

İsrail açısından özellikle iki dinamik, savaşın zamanlaması ve mahiyetini etkilemiştir. Bunlardan ilki, siyasi kariyerinin devamını sağlamak isteyen Netanyahu'nun savaşı araçsallaştırmasıdır. İkincisi ise Gazze soykırımı sonrasında küresel imajının daha da kötüleşmeyeceğini düşünen İsrail hükümetinin, Trump yönetiminin de açtığı alandan faydalanarak "İran'ın işini bitirme" arayışına girişmesidir.

Savaşın İsrail iç siyasetindeki yansımaları da bu noktada belirleyicidir. Zira uzun süredir İsrail toplumunda devam eden siyonist konsolidasyon, savaşın oluşturduğu etki sonucunda kalıcı hâle gelmektedir. Nitekim savaşın ilk günlerinde İsrail'de yapılan ankette toplumun %81'inin savaşı desteklediği görülmektedir.³⁷ İlk günlerde İran'daki rejimin ciddi zarar göreceğine inananların oranı %62,5'ken mart ayı sonunda bu oranın %48'e gerilediği görülmekteyse de savaşın gidişatı ve Trump'ın bu süreçteki çelişkili açıklamaları gibi unsurlar göz önüne alındığında, İsrail'de savaşa hâlen ciddi bir destek olduğu görülmektedir.³⁸

İran'ın, İsrail'e yönelik varoluşsal bir tehdit olduğu söylemini 1980'lerin başından bu yana dolaşımda tutan Netanyahu'nun, operasyonel başarılar üzerinden siyasi ömrünü suni bir biçimde uzatmayı hedeflediği net bir biçimde ifade edilebilir. Ancak asıl değişim, İsrail siyasetinin ideolojik merkezinin radikal sağa kaymasıdır. Netanyahu'nun siyasi geleceği tartışılmaya devam etse bile İsrail siyasetinde Itamar Ben-Gvir ve Bezale Smotrich gibi figürlerin temsil ettiği radikal sağ ajandanın etkisi kalıcılaşmaktadır. Öyle ki savaşın yarattığı varoluşsal tehdit algısı, Batı Şeria'nın ilhakı gibi radikal taleplerin

ana akım güvenlik politikası olarak kabul görmesine neden olmuştur. Yine 30 Mart 2026 tarihinde Knesset'ten geçen idam yasası bu durumun en bariz göstergesidir. Çıkması için radikal sağcı Ulusal Güvenlik Bakanı Ben-Gvir'in yoğun çaba harcadığı yasaya göre "İsrail devletine ve halkına zarar verme amacıyla ırkçı veya düşmanca saiklerle bir İsrail vatandaşını kasten öldüren" her suçlu, idam cezasıyla yargılanacaktır. Batı Şeria'daki yargılamaları yürüten askerî mahkemelerde ise idam cezası, yargıçların oy birliği olmaksızın verilebilecektir.

Tüm bunlara paralel olarak savaşın yarattığı maliyet, İsrail ekonomisinin dayanıklılığını da test etmektedir. Enerji arz güvenliğinin Hürmüz ve Babülmendep gibi kritik geçiş noktalarındaki riskler nedeniyle sekteye uğraması, enerji fiyatlarını ve lojistik maliyetlerini %25'in üzerinde artırmıştır.³⁹ Ayrıca risk priminin tarihsel zirvelerini görmesi, İsrail'in teknoloji odaklı büyüme modelini de tehdit etmektedir. Yüksek teknoloji şirketlerinin %71'inin güvenlik durumu nedeniyle sermaye artırım süreçleri olumsuz etkilenirken %11'ine yönelik yatırımlarsa tamamen iptal edilmiştir.⁴⁰ Özellikle yüksek teknoloji sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımlardaki düşüş, savaşın ekonomik yansımalarının sadece askerî harcamalarla sınırlı kalmayacağını; uzun vadeli bir yatırım krizine dönüşebileceğini göstermektedir. Uluslararası teknoloji devlerinin yerel personellerini transfer etme taleplerindeki artış ve teknoloji sektöründeki sermaye akışının durma noktasına gelmesi, bu durumun bir diğer göstergesidir.⁴¹

Savaşın toplumsal yansımaları ise yüksek bir askerî konsensüs ile karakterize edilmektedir. Her ne kadar bahsi geçen kamuoyu araştırmaları, İsrail toplumunun %80'e yakın bir kısmının İran'a yönelik operasyonları "geçikmiş ve gerekli" olarak gördüğünü teyit etmekte ise de bu birliklilik, içteki toplumsal kırılma noktaları ortadan kaldırmamış; sadece üzerini örtmüştür.⁴² Göç ve mobilizasyon hareketleri, kuzey ve güney sınır bölgelerinde yaşayan İsrail vatandaşlarının iç bölgelere kalıcı olarak yerleşmesine neden olmuş; bu da ciddi bir barınma ve sosyal entegrasyon krizini tetiklemiştir. **İsrail toplumu, sürekli bir savaş hâliyle yaşamının getirdiği psikolojik yorgunluk ile askerî zafer retoriğinin sağladığı motivasyon arasında sıkışmış durumdadır.**⁴³

İsrail açısından asıl yapısal risk; sürekli savaş, düşmanlaştırma ve bölge ülkelerini hedef alan kalıcı işgal anlayışının yerleşik hâle gelmesidir. Bu durum, radikal siyasetçilerin ve bu çizgideki toplumsal tabanın ana akımlaşmasına yol açabilecektir. Sonuç olarak ise İsrail'in hem bölge ülkeleri hem de uluslararası kamuoyu ile sürekli bir kriz hâli içinde bulunmasına neden olabilecektir.

Körfez Ülkeleri

ABD/İsrail-İran Savaşı'nın etkilerini en çok hisseden üçüncü taraf Körfez ülkeleridir. Başta BAE olmak üzere Körfez ülkeleri, İran'ın misilleme saldırılarının doğrudan hedefi olmuştur. **Körfez ülkeleri açısından savaşın en önemli çıktısı, ulusal güvenlik stratejileri ve savunma mekanizmalarının kırılma noktasına ulaşması olmuştur.** Tüm Körfez ülkeleri; uzun yıllardır İran'ın olası saldırılarına hazırlanmaya odaklanmış ve ABD'nin güvenlik şemsiyesi altına girerek oldukça maliyetli bir caydırıcılık mekanizmasına sığınmıştır. Nitekim ABD'nin askerî varlığının Körfez ülkelerinin her birinde bulunması, geniş askerî üslere sahip Körfez ülkelerinin güvenlik koruması altında olduğu inancını pekiştirmiştir. Ancak İran'ın

misilleme saldırılarını Körfez odaklı yoğunlaştırması ve söz konusu ülkelerin savunma imkân ile kabiliyetlerinin test edilmesi sonucunda, ciddi güvenlik zafiyetleri görünür hâle gelmiştir. Körfez ülkelerinin ABD merkezli hava savunma sistemlerine rağmen İran'ın birçok dron ve füze saldırısı, hedeflerine ulaşmayı başarmıştır. Bu durumun büyük bir güvenlik riski oluşturduğu muhakkaktır.⁴⁴ Zira Körfez ülkelerinin bu kadar yoğun bir saldırı dalgasına çok kısa süre içerisinde maruz kalması, ilk defa tecrübe edilen bir durumdur.

Körfez ülkeleri açısından ateşkesin sağlanması arzu edilen bir durum olmakla birlikte barışın nasıl bir anlaşmayla dizayn edileceği ve İran'ın bu savaştan sonra nasıl bir pozisyona kavuşacağı kritik önem arz etmektedir. Savaş boyunca direnci kırlamayan ve kendi askerî kapasitesiyle birçok bölge ülkesini de karşısına alma pahasına misillemelerde bulunan İran'ın, ABD ile müzakerelerden kısmi de olsa zafer imkânı ortaya çıkarabilecek bir anlaşma metnine ulaşması, Körfez ülkeleri için büyük risk taşımaktadır. Öyle ki Körfez ülkelerinin birinci tercihinin, varılacak anlaşmayla belli oranda kısıtlanmış ve kendilerini tehdit edebilecek askerî imkânlardan uzaklaştırılmış bir İran olduğu açıktır. Ancak şu anda müzakere masasının kurulduğu bir atmosferde bu beklentilerin karşılanması neredeyse imkânsızdır.

Bu bağlamda Körfez'deki İran tehdidi algısının yeniden yükselişe geçtiği görülmektedir.⁴⁵ Zira İran, Körfez güvenliğindeki statükoyu misilleme saldırıları sonucunda ortadan kaldırmıştır. Bu dönemden itibaren Körfez ülkelerinin İran üzerinde ABD güvenlik şemsiyesiyle güçlü bir caydırıcılık üretmeleri kolay olmayacaktır. Bu durumda Körfez ülkelerinin, kendi ulusal güvenlik endişelerini gidermek adına alternatif arayışlara girmeleri muhtemeldir.⁴⁶ Ancak aktörlerin farklı güvenlik yaklaşımları ve kendi içlerindeki jeopolitik rekabetleri, buradaki müşterek hareket imkânını engellemektedir.

Körfez ülkeleri açısından savaşın bir diğer önemli boyutu ekonomiktir. Hatta mevcut güvenlik stratejisinin arkasındaki yegâne gücün ekonomik imkân ve kabiliyetler olduğu göz önünde tutulduğunda ekonomi, en az güvenlik kadar önemlidir. Bu bağlamda savaş, Körfez ülkelerinde büyük bir ekonomik maliyet oluşturmuştur. Söz konusu maliyetlerin kısa ve orta vadede karşılanması, ülke ekonomilerinde önemli bir yekûn oluşturacaktır. Bununla birlikte Körfez ülkeleri açısından önümüzdeki süreçte hidrokarbon gelirlerinin düşmesi ve Hürmüz Boğazı'nın statüsü konusunda İran ile gerilimlerin artması muhtemeldir. Körfez ülkeleri gerek İran-Irak Savaşı gerek Körfez savaşlarından dolayı bu konuda önemli tecrübelerle sahip olsalar da alternatif yolların oluşturulması konusunda belki de ilk defa daha ciddi bir arayış içerisinde. Dolayısıyla Körfez ülkelerinin, Hürmüz Boğazı bağımlılığının devam etmesi hâlinde geçmişin olumsuz tecrübelerini tekrar yaşamaları kaçınılmazdır.

Buna paralel olarak savaş sonrası süreçte Körfez ülkelerinin savunma harcamalarının artması muhtemeldir. Körfez ülkeleri kısa vadede bir taraftan başta hava savunma kabiliyetlerindeki eksik silah ve mühimmatı yeniden tedarik etmeye diğer taraftan yeni savaş teknolojilerine ulaşmaya çalışacaktır. Bu durum da yüksek savunma harcamaları ve bu harcamaların gayrisafi millî hasıla içerisindeki paylarının yükselmesine sebep olacaktır. Dolayısıyla yeniden imar faaliyetleri ve savunma harcamalarındaki artış, Körfez ülkeleri açısından ek maliyet doğuracaktır.

Irak

Petrol fiyatlarının sert bir şekilde yükselmesi ve sınırları içindeki milis grupların neredeyse dörtte birinin doğrudan hedef alınması, savaşın Irak açısından yapısal bir kırılma ürettiğini göstermektedir. Irak doğrudan savaşın bir aktörü hâline gelmemiş olsa da savaşın doğrudan ve dolaylı etkileri, Irak'ı çok boyutlu bir çatışma ve rekabet sahasına dönüştürmüştür. Güvenlik alanında milislere ve ABD varlığına yönelik saldırılar artmış, ekonomik alanda ihracatın fiziksel sürekliliği temel sorun hâline gelmiş, siyasi alanda ise hükümet kurma süreci dış aktörlerin etkisine daha açık bir yapıya evrilmiştir.

Savaş öncesinde Irak'ta farklı aktörlerin eş zamanlı ve uyumsuz şekilde etkili olduğu parçalı bir güvenlik ortamı bulunmaktadır. Savaşla birlikte bu tablo daha karmaşık hâle gelmiştir. Bağdat ve Erbil'deki resmî kurumlar, Haşdi Şabi içindeki farklı milis gruplar ve ABD ile İran başta olmak üzere ülkede etki alanına sahip dış aktörler; aynı anda ve farklı düzeylerde sürece dâhil olmaktadır. Bu durum, devlet otoritesini zayıflatmakta ve alınan kararların uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

Savaşın etkisi ve Irak ekonomisinin yapısal kırılma, petrol gelirlerine olan aşırı bağımlılık üzerinden daha görünür hâle gelmektedir. Irak'ın gelirlerinin yaklaşık %86'sı Basra çıkışlı petrol ihracatından elde edilmektedir.⁴⁷ Bu oran, savaşın mevcut kırılma noktaları üzerinde oluşturduğu etkiyi artırmaktadır. Nitekim savaşın başlamasıyla birlikte petrol üretiminde ve ihracatta ciddi bir daralma yaşanmıştır. Şubat 2026 itibarıyla günlük yaklaşık 4.188.000 varil olan üretim,⁴⁸ nisan ayı başında yaklaşık 1,3 milyon varile düşmüş; güneydeki üretim ise yaklaşık 900 bin varil seviyesine gerilemiştir. İhracatın da yaklaşık 3,4 milyon varilden keskin biçimde sifira yaklaşması neticesinde fiyat artışına rağmen toplam gelirlerde ciddi bir kayba neden olmuştur.

Enerji alanındaki kırılma yalnızca petrolle sınırlı değildir. Elektrik üretiminde İran doğal gazına olan bağımlılık, savaş koşullarında önemli bir risk faktörü olarak öne çıkmıştır. Mevcut durumda elektrik üretiminde yaklaşık 3.500 MW'lık bir düşüş yaşanmış, toplam üretim kapasitesi savaş öncesinin 30-31.000 MW seviyesinden 27-28.000 MW seviyesine gerilemiştir.⁴⁹ Her ne kadar kısa vadede bu kayıp sınırlı kalmış olsa da yaz aylarında talebin 50-55.000 MW seviyelerine çıkması,⁵⁰ enerji krizinin daha görünür hâle gelme potansiyelini artırmaktadır. Dolayısıyla savaşın Irak'ın yüksek elektrik arz döneminde yaşanmamış olması, Irak'ın bu alandaki olumsuz etkilenme potansiyelini sınırlamıştır.

Savaşın Irak üzerindeki etkisi İKBY'nin yönetimindeki bölgeler üzerinde de müşahade edilmektedir. İran'ın; başta Erbil olmak üzere çok sayıda noktayı hedef alması ve Neçirvan Barzani'nin şahsi konutuna dahi SiHA saldırısında bulunması gibi gelişmeler, bölgenin istikrarı açısından kaygı vericidir. Kürt siyasi gruplar arasındaki ihtilafların derinliği ile Bağdat yönetimiyle yaşanan yapısal ve uzun soluklu sorunlar, İran savaşıyla birlikte daha da görünür hâle gelmiştir. Ek olarak İran'ın Kürt gruplara yönelik suçlamaları, Kürt grupların İran'a yönelik kullanılmak istendiğine yönelik açıklamalar ve ABD Başkanı Trump'ın ısrarla dile getirdiği silah sevkiyatı iddiaları; mevcut istikrarsızlığın daha da artması riskini beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak savaş; Irak'ta güvenlik, ekonomi ile siyaset alanlarını eş zamanlı ve birbirini besleyen biçimde, olumsuz anlamda etkilemektedir. ABD ile İran arasındaki çatışmanın doğrudan Irak'a yansması, milis grupları belirleyici aktörler hâline getirmekte ve merkezî otoritenin kontrolünü zayıflatmaktadır. Ekonomik alanda petrol üretimi ve ihracatındaki düşüş ile Hürmüz'e bağımlılık, enerji

güvenliğini kırılgan hâle getirmektedir. İran gazına bağlı elektrik üretimindeki aksama, bu kırılganlığı toplumsal alana taşımaktadır. Siyasi düzeyde ise güvenlik baskısı ve ekonomik daralma, hükûmet kurma ile siyasi istikrar oluşturma sürecini de zorlaştırmaktadır. Toplumsal düzeyde artan maliyetler, enerji kesintileri ve güvenlik baskısı özellikle kırılgan bölgelerde memnuniyetsizliği yükseltmektedir.

Suriye

ABD/İsrail-İran Savaşı, Suriye'yi çatışmanın doğrudan bir cephesine çevirmemiştir. Ancak İsrail ve İran'ın saldırılarında Suriye hava sahasını kullanması, füze ve SİHA enkazının ülke topraklarına düşmesi, ülkenin doğusundaki askerî üslere dönük SİHA saldırıları, savaşın başlamasından bu yana Lübnan'dan 120.000 civarında Suriyelinin ülkelerine geri dönmesi ve İsrail'in bölgedeki yayılcı planları; savaşın dolaylı etkilerini göstermektedir. Bu bağlamda savaşın Suriye açısından temel sonucu, zaten kırılgan olan toparlanma sürecinin baskılanması olarak ortaya çıkmaktadır.

Güvenlik boyutunda dikkat çeken ilk husus, ülkenin doğu hattındaki Irak kaynaklı saldırılardır. Bu saldırılar, Irak içindeki İran yanlısı milis gruplar tarafından gerçekleştirilmiştir. Sayı ve çap açısından düşük olarak tanımlanabilecek bu saldırıların şiddetinin artması ve süreklilik arz etmesi, Suriye ile Irak ve İran arasında gerginlik yaratma potansiyeli taşımaktadır.

Batı hattında ise Lübnan öne çıkmaktadır. Hem savaşın hem de İsrail'in Güney Lübnan'da başlattığı işgale dönüşen operasyonların yarattığı sonuçlara bağlı olarak Suriye hükûmeti ile Hizbullah arasındaki gerilimin arttığı ayrıca sınır hattında düşük yoğunluklu çatışmaların başladığı gözlemlenmektedir. Suriye lideri Ahmed Şara'nın 9 Mart 2026 tarihinde Lübnan Devleti'nin Hizbullah'ı silahsızlandırma çabasına destek vermesi⁵¹ ve hemen ertesi gün Suriye ordu mevzilerine yönelik ateş açılması⁵² bunun en somut örneğidir. Suriye ordusu; Irak ve Lübnan sınırlarında artan gerginliğe bağlı olarak bu hatlar üzerinde konuşlanmasını güçlendirmiş, sınır geçişlerini daha sıkı denetlemeye yönelmiştir.⁵³ **Söz konusu askerî tedbirler, içerideki kırılgan istikrarı korumaya yönelmesi gereken kaynakların dışa yönelmesine ve iç istikrarın maliyetinin artmasına neden olmaktadır.**

Suriye'nin karşı karşıya kaldığı diğer bir risk, İsrail'in Dürzi meselesini kullanarak çatışmayı Suriye'ye doğru genişletme ve bölgede yeni bir işgale başlama ihtimalidir. Mevcut savaş ortamında bu riskin ortaya çıkmasının 3 temel dinamiği bulunmaktadır. İlk olarak Süveyda'da merkezî yerel Dürzi silahlı yapıların varlığı, çatışma üretmeye elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Özellikle Şeyh Hikmet el-Hicri liderliğindeki grupların savaşta İsrail ve ABD'ye açık destek açıklamaları ve "öz yönetim" talepleri, krizin tırmanmasına zemin hazırlamaktadır. İkinci olarak Şam yönetiminin güneyde otorite tesis etme çabaları, doğrudan İsrail ile gerilim üretmektedir. Bu çerçevede Şam'ın Dürzi bölgelerine yönelik her güvenlik hamlesi, İsrail tarafından müdahale gerekçesi olarak araçsallaştırılabilir. Üçüncü olarak bölgesel savaşın yarattığı dikkat dağınıklığı, Suriye ve İsrail açısından fırsat ve risk üretmektedir. Şam yönetimi bu ortamı güneyde kontrolü artırmak için kullanmaya çalışırken İsrail ise bölgedeki yayılcı planlarını hayata geçirmek ve sınır hattında fiilî bir işgal başlatmak için değerlendirebilir. Mart 2026'da Süveyda kırsalında yaşanan çatışmalar sonrasında İsrail'in Suriye ordusuna ait hedefleri vurması, bu eşğin oldukça düşük olduğunu göstermektedir.

Ekonomik etkiler açısından bakıldığında, Suriye hava sahası 28 Şubat 2026 tarihinden sonra kapatılmış ve bu nedenle ticari bağlantılar aksamıştır. Diğer taraftan Suriye'nin doğal gaz tedarikinde yaşadığı zorluklar, ülkedeki elektrik kesintilerini artırmıştır. Ekonomik açıdan en kritik etkinin orta vadede ortaya çıkması muhtemeldir. **Savaşın bölge geneline yayılması, Suriye'nin Körfez kaynaklı yatırım beklentisinin ertelenmesine yol açacaktır.** Öte yandan Suriye'de şiddet olayları 2025'in son üçte birlik diliminde %73 oranında azalmış, 2026 Mart ayında ise doğrudan şiddet kaynaklı ölümler 23 kişiyle son 15 yılın en düşük seviyesine gerilemiştir.⁵⁴ Bu görece istikrar ortamı, ülkenin yeniden inşa ve yatırım çekme kapasitesi açısından kritik bir eşik oluştururken savaşın yarattığı bölgesel belirsizlik, bu süreci tersine çevirme riski taşımaktadır. Ayrıca petrol fiyatlarındaki artış, enerji ithalatçısı ve mali açıdan kırılgan bir ekonomiye sahip Suriye için doğrudan maliyet baskısı anlamına gelmektedir. **Savaş; Suriye'de toparlanmanın temel şartı olan ulaşım, enerji ve yatırım öngörülebilirliğini bozmakta ve böylece ekonomik toparlanmayı geciktirmektedir.**

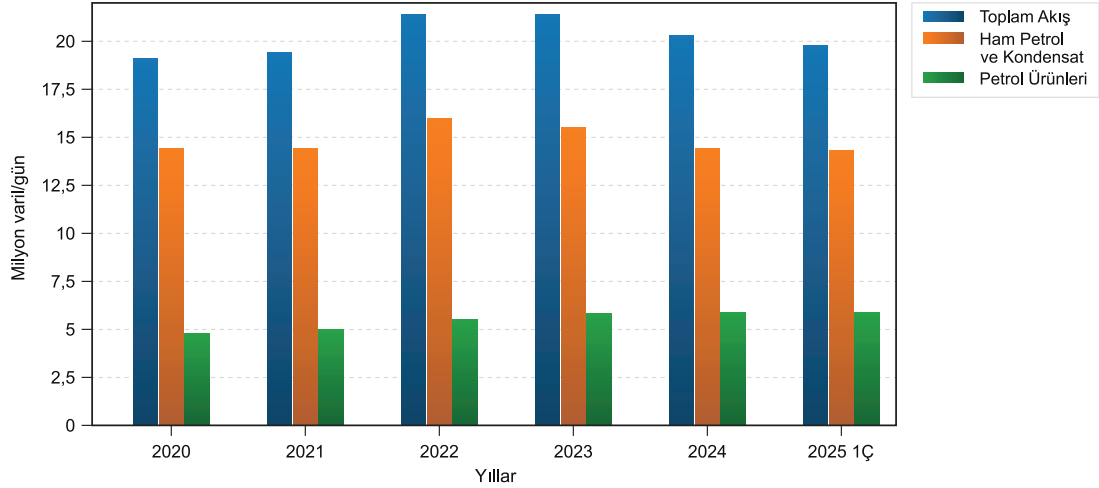
Savaşın Suriye'ye toplumsal etkileri bağlamında özellikle Lübnan'dan Suriye'ye dönük göç dalgası öne çıkmaktadır. Lübnan'daki çatışmaların tetiklenmesiyle birlikte yaklaşık 120 bin Suriyelinin ani geri dönüşü;⁵⁵ konut, temel hizmetler ve yerel kapasite üzerinde ek baskı yaratmıştır. Suriye yönetimi, olası yeni bir Lübnan kaynaklı göç dalgası karşısında sınır geçişlerini düzenlemek ve toplumsal sürdürülebilirliği önlemek zorundadır. Buna karşın Suriye yönetimi, uzun vadeli hedef olarak ülke dışındaki Suriyelilerin önemli bir kısmının Suriye'ye dönmelerini desteklemektedir. Bu açıdan bakıldığında savaşın, Lübnan'daki Suriyelilerin geri dönüşü açısından bir fırsat yarattığı da söylenebilir.

Küresel Etkiler

ABD/İsrail-İran Savaşı; kısa sürede yalnızca askerî bir çatışma olmaktan çıkmıştır ve küresel ekonomi, güvenlik mimarisini ile uluslararası sistem üzerinde eş zamanlı etkiler üretmektedir. Hürmüz Boğazı'nda yaşanan kesintiler enerji ve ticaret akışlarını etkilerken savaşın yürütülme biçimi, klasik caydırıcılık anlayışını zorlamakta ve tırmanmanın kontrol edilmesine dayalı yeni bir savaş pratiğini ortaya çıkarmaktadır. Aynı süreçte mevcut ittifak yapıları ile kurumsal mekanizmalar hızlı karar alma ve kriz yönetimi açısından yetersiz kalmakta; bölgesel ve geçici koalisyonlar daha görünür hâle gelmektedir. Bu gelişmeler, savaşın yalnızca sahadaki güç mücadelesiyle sınırlı kalmadığını; uluslararası sistemin işleyişine doğrudan etki ettiğini göstermektedir.

Savaşın ekonomik etkileri açısından Hürmüz Boğazı merkezî bir role sahiptir. Boğaz; dünya petrol ticaretinin yaklaşık %25'inin, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ticaretinin %20'sinin ve gübre ticaretinin yaklaşık %30'unun gerçekleştiği başlıca küresel geçiş güzergâhlarından biridir.⁵⁶ Bu nedenle boğazda yaşanan kriz, klasik bir bölgesel güvenlik meselesinin ötesine geçerek küresel ekonomi üzerinde doğrudan ve çok katmanlı etkiler üretmektedir. Bu süreçte İran'ın boğazı kapatma hamlesi, askerî bir karşılık olduğu kadar küresel ekonomik sistem üzerinde baskı kurmaya yönelik bilinçli bir jeoekonomik strateji olarak öne çıkmaktadır. **Bu yönüyle Hürmüz, bölgesel bir çatışmayı küresel ekonomik şoka dönüştüren temel mekanizma hâline gelmiştir.** Bu küresel ekonomik şokun ilk göstergesi de petrol fiyatları üzerinde olmuştur.⁵⁷

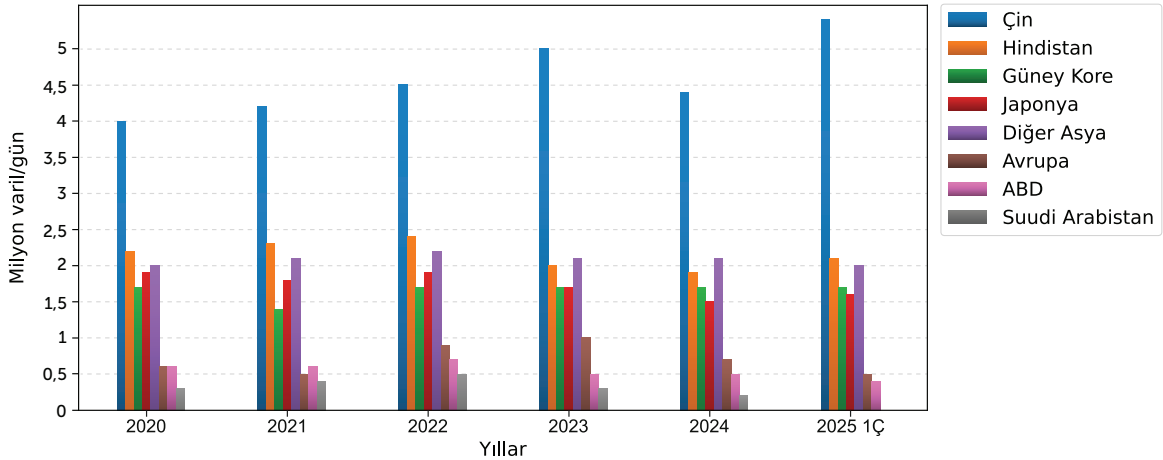
Grafik 1: Hürmüz Boğazı'ndan Taşınan Petrol ve Ürünleri

Kaynak: Energy Information Administration, 2025.

Hürmüz Boğazı'nın savaş öncesi dönemde günlük yaklaşık 20 milyon varil ham petrol ve petrol ürünleri akışının gerçekleştiği (bk. Grafik 1) kritik bir güzergâh olması, küresel ekonomi üzerindeki etkilerinin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Özellikle 2025 yılında toplam 3,77 trilyon dolar ihracat gerçekleştirerek⁵⁸ küresel ölçekte lider konumda bulunan Çin başta olmak üzere Asya ülkelerinin üretim ve enerji talebindeki artışa paralel biçimde, söz konusu akışın yıllar itibarıyla artış eğilimi gösterdiği dikkat çekmektedir (bk. Grafik 1 ve 2). Bu akışın büyük bölümünü ham petrol ve

Grafik 2: Hürmüz Boğazı Çıkışlı Petrolün Varış Noktası

Kaynak: Energy Information Administration, 2025.

doğal gaz kondensatı oluştururken petrol ürünlerinin payının yıllar içerisinde kademeli olarak arttığı görülmektedir. Bu durum, Hürmüz Boğazı'nın ham petrol taşımacılığı açısından olduğu kadar rafine ürün ticareti açısından da kritik bir küresel enerji arterine dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla bu dar geçitte yaşanacak herhangi bir kesinti, arz miktarının yanı sıra enerji ticaretinin bileşimini de etkileyerek küresel ekonomik etkilerin kapsamını genişletmektedir.

Hürmüz Boğazı'ndan taşınan petrolün varış noktalarına ilişkin dağılım, küresel talebin belirli coğrafyalarda yoğunlaştığını göstermektedir. Özellikle Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore gibi küresel ticarete önemli paya sahip Asya ekonomilerinin bu hat üzerinden sağlanan enerji akışındaki ağırlığı; Hürmüz'de yaşanan bir krizin etkilerinin küresel ölçekte yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, enerji piyasalarında ortaya çıkan şokların bölgesel sınırları aşarak küresel ekonomi genelinde yayılma etkisi ürettiğini ortaya koymaktadır. **Nitekim Hürmüz Boğazı'nda yaşanabilecek aksamlar, petrol fiyatlarını yükselterek ulaştırma, üretim ve özellikle gıda sektörlerinde maliyet artışlarına yol açmaktadır. Bu durum, maliyet enflasyonu mekanizması üzerinden genel fiyat düzeyi üzerinde yukarı yönlü baskı oluşturmaktadır.**⁵⁹

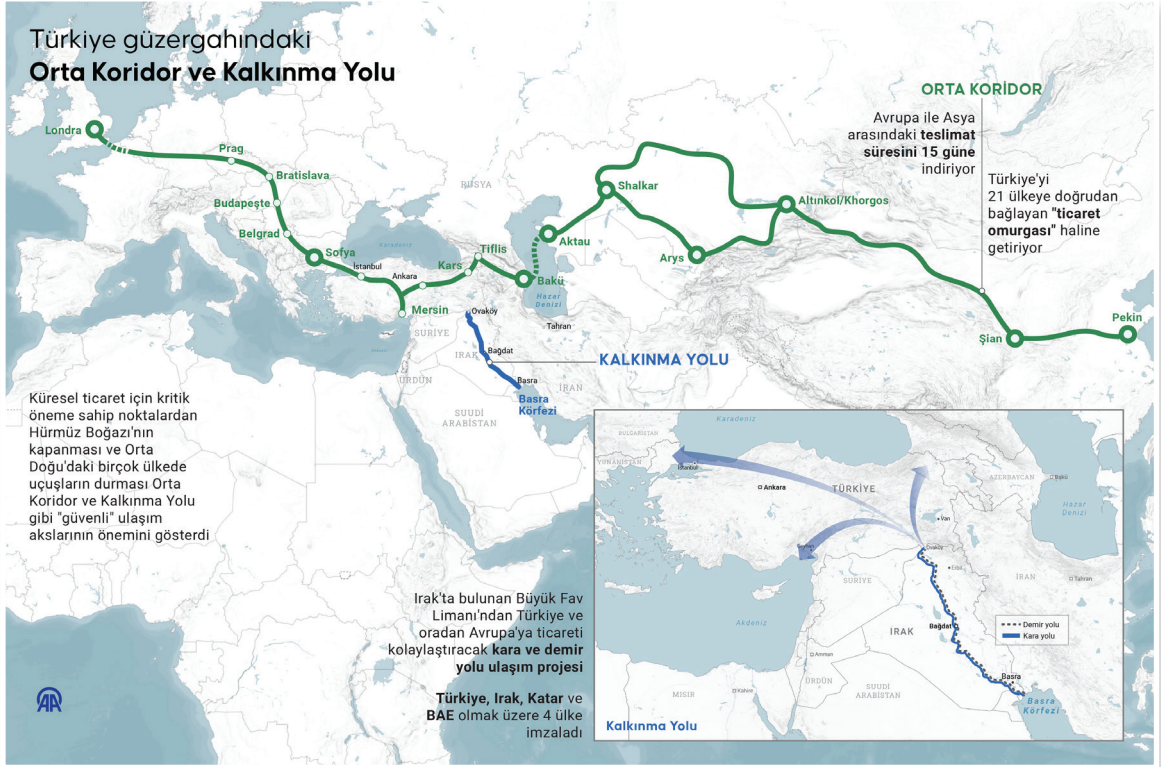
Söz konusu etki yalnızca fiyat kanalıyla sınırlı kalmayıp küresel tedarik zincirleri üzerinden de kendini göstermektedir. Enerji akışındaki kesintiler, üretim ağlarını doğrudan etkileyerek lojistik maliyetleri artırmakta ve ticaret akışlarını yavaşlatmaktadır. Deniz taşımacılığı maliyetlerindeki yükseliş ve sigorta primlerindeki artış, bu süreci daha da derinleştirmektedir. Savaşın ilk günlerinde savaş riski sigortası primlerinin yaklaşık 10 kat artması, jeopolitik belirsizliğin küresel ekonomik maliyetlere hızlı biçimde yansıtıldığını ortaya koymaktadır.⁶⁰

Bahsi geçen gelişmeler, Hürmüz Boğazı'nın küresel ekonomik sistemin kırılma noktalarını açığa çıkaran jeostratejik bir darboğaz olduğunu göstermektedir. **Bu noktada ortaya çıkan temel sorun, küresel ekonomik sistemin belirli coğrafi "dar geçitlere" aşırı bağımlı olmasıdır.** Hürmüz Boğazı örneğinde olduğu gibi enerji ve ticaret akışlarının dar bir hatta yoğunlaşması, kriz dönemlerinde bölgesel şokların hızla küresel ölçekte yayılmasına neden olmaktadır.

Bu yapısal kırılma, alternatif bağlantısallık projelerini hem ekonomik verimlilik açısından hem de jeoekonomik risk yönetimi bağlamında da stratejik bir gereklilik hâline getirmektedir. Bu çerçevede Kalkınma Yolu Projesi ve Orta Koridor gibi girişimler, enerji ve ticaret akışlarının tekil dar geçitlere bağımlılığını azaltarak küresel sistemde riskin coğrafi olarak dağıtılmasına katkı sunabilecek alternatif güzergâhlar olarak öne çıkmaktadır. Bu tür koridorlar, kriz dönemlerinde akışların tamamen kesintiye uğramasını engellemese dahi, şokların yayılma hızını ve şiddetini azaltarak küresel ekonomik istikrarın korunmasına katkı sağlayan tamamlayıcı mekanizmalar olarak önem arz etmektedir.

Türkiye'nin merkez rol oynadığı iki alternatif güzergâh projesinden Kalkınma Yolu, Basra Körfezi'nden başlayarak Irak üzerinden Türkiye'ye ve buradan Avrupa pazarlarına uzanan güney-kuzey eksenli bir hat oluşturmaktadır. Orta Koridor ise Türkistan bölgesinden başlayarak Hazar geçişi üzerinden Türkiye'ye ulaşan doğu-batı eksenli bir bağlantısallık ağı kurmaktadır. **Bu iki koridorun Türkiye'de kesişmesi, bölgesel ticaretin ötesine geçerek kıtalar arası ekonomik akışların yeniden yönlendirilmesine imkân**

İnfoğrafik 2: Orta Koridor ve Kalkınma Yolu

Kaynak: Anadolu Ajansı.

tanıyan çok katmanlı bir lojistik yapı ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu yapı, deniz temelli dar geçitlere bağımlı küresel ticaret sistemine karşı kara temelli alternatiflerin gelişmekte olduğunu göstermesi bakımından da stratejik önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle Kalkınma Yolu Projesi ve Orta Koridor birlikte değerlendirildiğinde, küresel ticaretin tekil deniz hatlarına bağımlılığını azaltan ve riskin coğrafi olarak dağıtılmasına katkı sunan tamamlayıcı bir koridor sistemi ortaya çıkmaktadır. Bu sistem, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret akışlarının farklı eksenlere yönlendirilmesini mümkün kılarak kriz dönemlerinde oluşan şokların etkisini sınırlayabilecek bir denge mekanizması işlevi görebilir.

Güvenlik bağlamında ise her ne kadar ABD/İsrail-İran ekseninde savaş engellenememiş olsa da belirli sınırlar içinde tutulması sağlanmıştır. Taraflar, yüksek yoğunluklu operasyonlar yürütürken tırmanmayı kendi tercihleri doğrultusunda bilinçli biçimde sınırlamaktadır. Nükleer kapasite, enerji güvenliği ve büyük güçlerin sürece dâhil olması tırmanmanın maliyetini artırmakta, bu da savaşı kontrol altında tutma zorunluluğunu öne çıkarmaktadır. Ateşkesin hızla sağlanması bu kontrol kapasitesini gösterirken kırılğan yapısı, çatışmanın sona ermediğini ortaya koymaktadır. Bu model, savaşın engellenmediği ancak yönetildiği bir düzene işaret etmektedir. Ortaya çıkan tablo, kısa süreli ve yüksek yoğunluklu çatışmaların tekrar edilebilir hâle geldiğini ve devletler arası savaş eğiliminin tarihsel olarak yeniden güçlenmeye başladığını göstermektedir.⁶¹ Ancak bu savaş biçimi,

klasik topyekûn savaş anlayışından farklıdır. **Tırmanma yönetimi savunma stratejisinin merkezine yerleşmektedir. Amaç, tüm güçleri kullanarak değil, süreci kontrol altında tutarak ve rakibin maliyet yükünü artırarak savaşı kazanmaktır.**

Bahsi geçen değişim, mevcut güvenlik paradigmasını da etkilemektedir. NATO başta olmak üzere Soğuk Savaş Dönemi'nin kolektif savunma yapıları, simetrik ve öngörülebilir tehditler üzerine tasarlanmıştır. Kısa süreli, çok alanlı ve hızlı sonuç arayan savaşlar; bu yapıların karar alma hızını ve esnekliğini aşmaktadır.⁶² Sahada işlevsel olan yapılar, resmî ve prosedürel ittifak mekanizmaları değil, paylaşılan tehdit algısı üzerinden ihtiyaç ve sonuç odaklı esnek koalisyonlardır. Güvenlik mimarilerinin geleceğinde de bu yaklaşım daha fazla önem kazanacaktır.

Savaşın en belirgin yapısal sonuçlarından biri de iç ve dış güvenlik arasındaki sınırın fiilen ortadan kalkmasıdır. Siber saldırılar; kritik altyapıları, enerji sistemlerini ve iletişim ağlarını hedef almıştır. Bilgi ve algı operasyonları, iç ve dış kamuoylarını şekillendirmeye yönelmiştir. Çatışma cephe hatlarıyla sınırlı kalmamış, toplumların derinliklerine işlemiştir.⁶³ **Bu durum, savunma planlamasını kökten dönüştürmektedir. Savaş hazırlığı artık ordu kapasitesiyle ölçülememektedir; siber dayanıklılık, altyapı güvenliği ve toplumsal direnç geleneksel askerî kapasite kadar belirleyici değişkenler hâline gelmektedir.**

Liberal uluslararası düzenin temel iddiası, devletlerin güç kullanımını sınırlayan normlar ve kurumlar aracılığıyla belirli kurallara bağlanabileceğiydi. Bu iddia, 2003'ten bu yana her büyük krizde biraz daha aşınmaktadır. ABD/İsrail-İran Savaşı ise bu aşınmayı geri dönüşü güç bir eşige taşımıştır. ABD ve İsrail, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararlarını beklemeden uluslararası hukuki meşruiyeti tartışmalı bir saldırı başlatmıştır.⁶⁴ 100'den fazla uluslararası hukuk uzmanının saldırıların BM Şartı'nı açıkça ihlal ettiğini belirtmesi,⁶⁵ güç kullanımının yeniden normalleştiğini gözler önüne sermektedir.

Söz konusu savaş, ABD'nin küresel liderlik iddiasının sürdürülebilirliğiyle de ilgilidir. Tarihsel olarak büyük güçler, eş zamanlı olarak birden fazla bölgede yoğun angajman yürüttüklerinde stratejik zorlanma yaşamıştır. Mevcut tablo, ABD'nin benzer bir eşikle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Trump yönetimi de geleneksel söyleminde bu eğilimi göstermekte; Orta Doğu başta olmak üzere odağını dünyanın farklı bölgelerinden çekerek Batı Yarım Küre'ye yoğunlaştırmayı öncelemekteydi. Ancak savaşla birlikte ABD, bir kez daha bölgede doğrudan aktör hâline gelmiştir.⁶⁶ Bu durum, ABD'nin Asya-Pasifik odağını ciddi biçimde zorlamaktadır. Çin'i bölge genelinde dengeleme, Tayvan konusunda caydırıcılığı sürdürme ve ittifak yükümlülüklerini yerine getirme gibi öncelikler, savaşın getirdiği askerî yüklerle sınırlanmaktadır.⁶⁷ ABD, savaşla birlikte küresel taahhütlerini kapasite sınırlarını aşacak biçimde genişletme ve stratejik gerileme süreçleri yaşama eşğine yaklaşmaktadır.⁶⁸

Çin, bu savaşta en az operasyonel yük üstlenerek en fazla stratejik kazanım elde eden aktör olarak öne çıkmaktadır. Pekin, çatışma boyunca açık bir tutum belirtmekten kaçınmıştır. Bu durum, Çin'in geleneksel örtülü ve stratejik sabır temelli yaklaşımının sonucudur. ABD'nin Orta Doğu'daki angajmanının yeniden derinleşmesi, Çin'in Asya-Pasifik'teki manevra alanını genişletmektedir.⁶⁹ Rusya ise daha doğrudan fırsat elde etmektedir. Batı kamuoyunun dikkatinin Orta Doğu'ya kaymasından yararlanan

Moskova, Ukrayna ve Doğu Avrupa'daki baskıyı yeniden tırmandırma imkânı kazanmaktadır.⁷⁰ Yani iki önemli revizyonist güç olan Çin ve Rusya, bu savaşta doğrudan sahaya girmeden çeşitli fırsatlar elde etme şansına sahiptir.

Bu savaşın uluslararası bağlamdaki en önemli sonuçlarından biri de orta güçlerin hareket alanının belirgin biçimde genişlemesine imkân vermesidir. Büyük güçlerin bölgesel angajmanlarını sınırlı tuttuğu, küresel kurumların işlevsiz kaldığı ve normatif çerçevelerin yıprandığı ortamlarda, bölgesel ölçekte güç projeksiyonu kapasitesine sahip aktörler tarihsel olarak sistemin boşluklarını doldurmaktadır.⁷¹ Bölgesel düzen kurma kapasitesi olan, meşruiyet üretebilen ve ittifak disiplinini zedelemeyen çok eksenli ilişkiler yürütebilen orta ölçekli aktörlerin önemi; sistemin büyük güç merkezli işleyişinin sınıra dayandığı her dönemde artmaktadır.

Sonuç olarak savaş, çatışmanın istisnai bir durum olmadığını göstermektedir. Kısa süreli, yüksek yoğunluklu ve belirli sınırlar içinde tutulan çatışmalar giderek daha sık görülen bir model hâline gelmektedir. Ateşkesin kırılğan yapısı ve sahadaki gerilimin devam etmesi de kalıcı bir barıştan ziyade süreklilik arz eden bir kriz düzenine işaret etmektedir. Bu durum, uluslararası sistemde belirsizliğin ve rekabetin kalıcı hâle geldiğini göstermektedir.

Bu bağlamda savaş, uluslararası sistemin dönüşümünde belirsizlikleri artıran bir eşik olarak değerlendirilmelidir. Bu eşik, aktörlerin nasıl hareket ettiğinden ziyade hangi sınırlar içinde hareket edebildiğini göstermesi açısından belirleyicidir. **Mevcut tablo; güç kullanımının yeniden merkezde olduğu, kurumsal ittifaklardan ziyade esnek ilişkilerin öne çıktığı bir döneme işaret etmektedir.**

BÖLÜM 3

TÜRKİYE İÇİN DEĞERLENDİRMELER VE ÖNERİLER

Askerî Teknoloji ve Savunma

ABD/İsrail-İran Savaşı'nın Türkiye açısından ilk çıktısı, savunma sanayisinde üç boyutlu derinliğin vazgeçilmez olduğunu göstermesi olmuştur. Bu bağlamda teknolojik üstünlük ve yetkinliğin (nitelik) yanında üretim hacmi (nicelik) ile bu kapasitenin uzun süreli çatışmalarda adaptasyon yeteneğine sahip ve sürdürülebilir olmasının (esneklik) önemi ortaya çıkmıştır. Özellikle hassas güdümlü mühimmatın yüksek tüketim oranı, düşük maliyetli sistemlerin yaygın kullanımı ve kritik altyapının hedef alınması nedeniyle savunma sanayisi kapasite ve performansı; ileri teknoloji üretme kapasitesi kadar seri üretim, tedarik zinciri dayanıklılığı ve hızlı ikame kabiliyetleriyle ölçülmelidir. Bu bağlamda savunma sanayisi politikaları yalnızca platform geliştirme ve teknolojik üstünlük odaklı olmamalı; çok katmanlı üretim mimarisi, sivil-sanayi entegrasyonu ve kriz anında ölçeklenebilir üretim kapasitesi üzerine kurgulanmalıdır.

Daha detaylı ifade etmek gerekirse Türk savunma sanayisi, son 25 yılda eşine az rastlanır bir gelişme kaydetmiş ve büyük bir ivmeyle yatayda ve dikeyde genişlemiştir. Geliştirilen ürün ve sistemlerin neredeyse tamamı; harp sahasında kendini kanıtlamış, müteakip güncellemelerle de yeni ihtiyaçlara yanıt verebilir hâle gelmiştir. Ancak hem Rusya-Ukrayna Savaşı hem de en son süreç göstermiştir ki savunma endüstrisinin geliştirme ve üretim kapasitesi kadar üretim hacmi ile hızlı gelişen ihtiyaçlara yanıt verme potansiyeli de kritik önemi haizdir. Söz gelimi Ukrayna'da sahadaki ihtiyaçların tespit edilmesi ve geliştirilen ürünlerle bu ihtiyaçlara yanıt verilmesi olarak tanımlanabilecek "inovasyon çevrimi", haftalar hatta bazı durumlarda günler seviyesine inmiştir. Böylesine dinamik ve akışkan bir harp sahasında, taarruz momentumunu ve savunma kabiliyetlerini koruyacak üretim kapasitesinin geliştirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca olası kriz, çatışma ya da operasyon senaryolarına yönelik ürün, parça ve bileşen stoklarının oluşturulması ile çevik, yaratıcı ve esnek bir AR-GE ekosisteminin geliştirilmesine yönelik politika setleri ve eylem planlarının sürekli güncellenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Savaş; mevcut askerî doktrinlerin özellikle hava ve füze savunması ile denizden taarruzi harekât gibi alanlarda ciddi revizyon ihtiyacına işaret ettiğini de göstermiştir. **Çok katmanlı hava savunma sistemlerinin dahi doygunluk saldırıları karşısında kırılğan hâle gelmesi ve büyük platformların dar ve yüksek tehditli ortamlarda hareket kabiliyetinin sınırlanması, savunma ve taarruz doktrinlerinin yeniden bütüncül bir çerçevede ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.** Bu kapsamda hava savunmasının ve siber güvenliğin; yalnızca reaktif bir "kalkan" olarak değerlendirilmemesi, taarruzi siber ve elektronik harp unsurları ile entegre edilmiş proaktif bir sistem olarak yeniden tanımlanması gerekmektedir. Benzer şekilde amfibi ve denizden kuvvet aktarımına ilişkin doktrinlerin; dağıtık yapı, düşük görünürlük, esnek konuşlanma ve asimetrik tehdit ortamına uyum sağlayacak şekilde güncellenmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin tüm hava ve füze savunma sistemlerini bir araya getirecek bir "sistemler sistemi" olan Çelik Kubbe projesinin önemi bu savaşla beraber daha da artmıştır. Bu noktada hava güvenlik şemsiyesinin dağıtık ve birbirini yedekleyen bir yapıda kurgulanması gerekmektedir. İsrail ve Körfez ülkelerinin hava savunma sistemlerinin balistik füze ve kamikaze dronların çoklu saldırıları karşısında etkisiz kalmasının yanı sıra sofistike, pahalı ve sabit erken ihbar sistemlerinin kolayca imha olup devre dışı

hâle gelmesi, modern hava savunma sistem mimarilerinin nasıl tasarlanmaları gerektiğine dair ipuçları vermektedir. **Türkiye gibi büyük bir yüz ölçümüne ve geniş bir coğrafyada askerî, siyasi, ekonomik ve stratejik varlıklara sahip bir ülkenin; benzeri tüm diğer ülkeler gibi aşılabilir bir hava savunma kalkını inşa etmesi pratikte mümkün değildir. Yüksek hareket kabiliyetine sahip, ağ merkezli yapı sayesinde hem farklı unsurlardan istihbarat verisi alabilen hem de gerektiğinde otonom olarak kullanılabilen sensör ve silah sistemleri ile esnek, yüksek reaksiyon kabiliyetine sahip bir savunma ağının tercih edilmesi daha rasyonedir.**

Bahsi geçen sistemlerin, hava ve füze savunmasının yalnızca bir bileşeni olduğu unutulmamalıdır. Taarruzi sistemler, siber/elektronik harp imkân ve kabiliyetleri de hava ve füze savunmasının parçası olarak değerlendirilmelidir. Hassas vuruş kabiliyetine sahip karadan ve havadan atılan balistik füzeler ile seyir füzeleri; düşmanın hava üssü, depo, hangar ve üretim tesisi gibi kritik altyapıları ile füze fırlatma sistemleri gibi araçlarına yönelik olarak yürütülecek taarruzi harekâtın da hava savunması kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Savaş, siber harp araç ve teknolojilerinin doğrudan operasyonel sonuç üreten etkenler hâline geldiğini göstermiştir. Komuta-kontrol ağları, sensör sistemleri ve veri işleme altyapısına yönelik saldırılar; kinetik etkiler yaratmadan da operasyonel kapasitenin felç edilebileceğini ortaya koymuştur. **Bu durum, klasik “defansif siber güvenlik” yaklaşımının yetersiz kaldığını; bunun yerine tehditleri önleyici, bozucu ve gerektiğinde karşı saldırı kabiliyeti içeren proaktif bir siber güvenlik anlayışına geçişin zorunlu olduğunu göstermektedir.** Özellikle ISR ve “algılayıcıdan avcıya” döngüsünün hızlanmasıyla birlikte siber alanın bu döngüyü kesintiye uğratabilecek en kritik müdahale noktası hâline gelmesi, siber yeteneklerin doğrudan muharebe gücünün ayrılmaz bir bileşeni olarak ele alınması gerektiğini teyit etmektedir.

Türkiye, NATO içinde İHA ile elektronik harp teknoloji ve sistemlerine en büyük yatırım yapan, harp sahasında en yoğun deneyime sahip ülkeler arasındadır. Yürütülen askerî harekât ve nokta operasyonlarında bu unsur ve kabiliyetler asli unsur hâline gelmiştir. Ancak ulaşılan yetkinlik seviyesinin korunması ihtiyacı da bu duruma paralel olarak artmıştır. Zira teknolojideki gelişmeler; savunma sanayisinde geliştirme ve üretim yapan ülkelerin yanı sıra devlet dışı silahlı aktörler, vekil unsurlar ve terör örgütlerinin de erişimine açık hâle gelmiştir. Kolayca temin edilebilen yazılım ve donanım teknolojileriyle asimetrik ölçeklerde taarruzlar gerçekleştirmek mümkündür. 12 Gün Savaşı’nda, Tahran’da MOSSAD tarafından kurulmuş bir dron imalathanesinin ancak burada üretilen dronların hava savunma erken ihbar ve kontrol merkezlerine saldırılarından sonra tespit edilebilmiş olması, bu alandaki tehdidin niteliğini gözler önüne seren bir vakadır. **Dolayısıyla veri toplama, işleme ve dağıtma teknolojilerinde kaydedilen gelişmelerin, aynı zamanda “proaktif savunma” gereksinimini de artırdığı göz önünde tutulmalıdır.**

Buradan hareketle Türkiye’nin bütüncül bir siber ve elektronik harp stratejisine sahip olması; bu unsur ve teknolojilerin askerî kullanım ile sınırlı olmayıp tüm kamu kurumları, özel sektör, akademik kurumlar hatta bireyler seviyesinde farkındalık ve eş güdümlü ele alınması gerektiği vurgulanmalıdır. Zira yeni savaş dinamikleri göstermiştir ki siber uzaya dâhil unsurların, iletişim sistemlerinin, kritik

altyapı ve siber elektronik bileşenlerinin hedef alınması durumunda topyekûn tüm kurum, kuruluş ve işlevlerinin akamete uğrama riski artmaktadır. Başka bir deyişle aynı hava ve füze savunmasında olduğu gibi siber elektronik savunmayı da bütüncül ve katmanlı bir şekilde kurgulamak gerekmektedir.

Komuta-kontrol ve karar mekanizmasına ilişkin dönüşüm ihtiyacı, Türkiye açısından kritik bir öncelik alanı olarak ele alınmalıdır. Modern savaşın artan temposu ve YZ destekli karar süreçlerinin OODA döngüsünü dramatik biçimde kısaltması, klasik hiyerarşik ve merkeziyetçi komuta yapılarının etkinliğini sınırlamaktadır. **Bu bağlamda görev bazlı komuta anlayışını (mission command) esas alan, alt kademelere kontrollü inisiyatif devri sağlayan ancak stratejik seviyede bütünlük ve senkronizasyonu koruyacak dijital bir komuta omurgasının gerekliliği öne çıkmaktadır. Bu yapı, bir yandan dağıtık unsurların esnek ve hızlı reaksiyon kabiliyetini artırırken diğer yandan stratejik hedefler ile taktik uygulamalar arasındaki uyumu temin etmelidir.**

YZ destekli karar sistemlerinin kullanımının artmasıyla birlikte otomasyon yanlılığı ve kontrol kaybı risklerinin de yönetilmesi gerekecektir. Bu nedenle insan-makine etkileşiminin sınırlarının net biçimde tanımlandığı, karar süreçlerinde şeffaflık ve izlenebilirliğin sağlandığı bir mimari tasarım; komuta-kontrol sistemlerinin güvenilirliği açısından belirleyici olacaktır.

Son olarak Türkiye'nin bölgesel güç projeksiyonu yaklaşımının da bu yeni harp ortamı doğrultusunda yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. **Büyük ve yüksek maliyetli platformların artan kırılganlığı, coğrafi kısıtlar ile asimetrik tehditler karşısında hareket serbestisinin daralması; daha dağıtık, modüler ve esnek kuvvet yapılarının önemini artırmaktadır.** Bu çerçevede insansız hava, kara ve deniz sistemlerinin oluşturduğu entegre ağlar; Türkiye açısından maliyet etkin ve sürdürülebilir bir güç projeksiyonu modeli sunmaktadır. Özellikle silahlı insansız hava araçları, insansız deniz sistemleri ve otonom platformların müşterek harekât içinde kullanılması hem riskin dağıtılması hem de operasyonel etkinliğin artırılması bakımından önemli avantajlar sağlamaktadır. Bu yaklaşım, klasik anlamda platform merkezli güç projeksiyonundan ağ merkezli ve dağıtık bir etki üretme modeline geçişi ifade etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin mevcut platform kabiliyetlerini korurken bunları tamamlayıcı nitelikte insansız ve otonom sistemlere dayalı yeni nesil bir kuvvet yapısını geliştirmesi, geleceğin harp ortamında rekabet üstünlüğü sağlayacak temel unsurlardan biri olacaktır.

Stratejik Dayanıklılık ve Toplumsal Direnç

ABD/İsrail-İran Savaşı; tüm anlatılanlara paralel olarak teknolojinin operasyonel seviyeye odaklı kavram setleri ile sınırları aşarak siyasi, ideolojik ve jeopolitik bir araç hâline geldiğini ortaya koymuştur. Özellikle tedarik zincirlerinin kırılganlığı, kritik sistemlerin dışa bağımlılığı ile veri altyapılarının stratejik hedef hâline gelmesi; yerli ve millî teknolojilerin geliştirilmesini bir tercih olmaktan çıkararak güvenlik zorunluluğuna dönüştürmüştür. YZ, ISR, haberleşme ve mühimmat üretimi gibi alanlarda dışa bağımlılığın azaltılması; bu bağlamda siyasi bağımsızlık ve stratejik özerklik açısından da değerlendirilmelidir. Bu çerçevede teknoloji, askerî kapasiteyi inşa eden bir unsurdan ziyade siyasi pozisyon ve güç projeksiyon kabiliyetini şekillendiren bir etken hâline gelmiştir. **"Yerli-millî" kapasite inşası, modern savaşın ve hatta stratejik rekabetin temel rekabet alanlarından biri olarak öne çıkmıştır.**

Söz konusu savaşın ortaya koyduğu bir diğer temel gerçeklik, çatışmaların toplumun bütününe etkileyen çok boyutlu bir mücadeleye dönüşmüş olmasıdır. **Enerji altyapısı, iletişim ağları, finansal sistemler, bilişsel savaş, toplumsal ayrılıklar ve kritik kamu hizmetlerinin doğrudan hedef hâline gelmesi, "iç cephe" kavramını yeniden tanımlamaktadır.** Türkiye açısından bu durum, savunma planlamasının sivil kapasiteyle de alakalı olduğunu; toplumsal dayanıklılık, kriz yönetimi ve sivil altyapının korunmasını içeren bütüncül bir güvenlik yaklaşımını zorunlu kıldığını göstermektedir. Enerji arz güvenliğinin çeşitlendirilmesi, haberleşme altyapısının yedekli ve dağıtık yapıda kurgulanması, dezenformasyon ile psikolojik harekât faaliyetlerine karşı kurumsal direnç geliştirilmesi; bu kapsamda öncelikli alanlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca kamu, özel sektör ve toplum düzeyinde kriz anlarında hızlı uyum sağlayabilecek bir organizasyonel esnekliğin tesis edilmesi, modern savaşın yarattığı çok katmanlı tehdit ortamında stratejik bir gereklilik hâline gelmiştir. **Özetle iç cepheyi güçlendirecek adımlar önem kazanmakta; buna paralel olarak millî birlik ve bütünlüğü pekiştiren ve geleneksel önlemlerle sınırlı olmayan yeni, kapsamlı ve bütüncül bir sivil savunma anlayışının inşa edilmesi ve planlamaların buna göre güncellenmesi gerekmektedir.** Türkiye açısından bakıldığında konuyla ilgili kurum ve kuruluşların son savaşların ortaya koyduğu neticeler çerçevesinde geleneksel risk ve tehdit değerlendirmelerinde, gerekmesi hâlinde kurumsal yapılarında değişikliğe gitmelerinin faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.

ABD/İsrail-İran Savaşı; modern savaşların algı yönetimi, karar süreçleri, toplumsal psikoloji ve bilgi ekosistemi üzerinde de yürütüldüğünü bir kez daha ortaya koymuştur. Savaş boyunca tarafların; toplumların tehdit algısını, karar alma reflekslerini, moral kapasitesini ve siyasal dayanıklılığını hedef aldığı görülmüştür. Bu durum, bilişsel savaş alanının artık hibrit savaşın tali bir unsuru olmaktan çıkarak doğrudan stratejik sonuç üretmeyi hedefleyen asli bir mücadele alanı hâline geldiğini göstermektedir.

Özellikle YZ destekli içerik üretimi, algoritmik manipülasyon, gerçek zamanlı dezenformasyon operasyonları, deepfake teknolojileri ve sosyal medya üzerinden yürütülen psikolojik etki faaliyetleri; klasik propaganda anlayışının çok ötesine geçen yeni bir operasyonel kapasite üretmiştir. Bu süreçte amaç, basit şekilde yanlış bilgi yaymakla sınırlı kalmamaktadır. Temel hedefler; stratejik karar alma süreçlerini yavaşlatmak veya manipüle etmek, toplumsal güven duygusunu aşındırmak, kriz anlarında panik üretmek ve devlet-toplum ilişkisini zayıflatmaktır. **Başka bir ifadeyle modern savaşta bilgi, doğrudan operasyonel etki üreten bir silaha dönüşmektedir.**

Bu bağlamda Türkiye açısından temel ihtiyaç; bilişsel savaş alanını "dezenformasyonla mücadele" başlığının ötesine taşıyarak ulusal güvenlik, toplumsal dayanıklılık ve stratejik iletişim perspektifinden bütüncül şekilde ele almaktır. **Bu durum; veri analizi ve sosyal medya takibinden davranışsal analize, psikolojik harekât tespitinden algoritmik etki haritalamasına ve en nihayetinde kriz dönemlerinde toplumsal reaksiyon ölçümü gibi kritik alanlarda kurumsal kapasite geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.** Aynı zamanda kamu kurumları, sivil toplum, medya, akademi, teknoloji şirketleri ve güvenlik bürokrasisi arasında koordineli bir bilişsel güvenlik mimarisi oluşturulması gerekmektedir.

Bilişsel savaş alanının, her stratejik başlıkta olduğu gibi savunmacı reflekslerle yönetilebilecek bir alan olmadığı göz ardı edilmemelidir. **Türkiye'nin; kendi stratejik iletişim araç ve anlatisını üretebilen, kriz anlarında bilgi üstünlüğü sağlayabilen, hızlı reaksiyon verebilen ve uluslararası kamuoyunda etkili çerçeveleme yapabilen proaktif bir kapasite geliştirmesi gerekmektedir.** Zira yeni dönemde savaşların sonucu; sahadaki askerî başarı kadar hangi tarafın anlatı üretme kapasitesini koruyabildiği, toplumsal güveni sürdürdürebildiği ve uluslararası algıyı şekillendirebildiğiyle de doğrudan ilişkili hâle gelmektedir.

Söz konusu dinamiklerle ilişkili olarak görülmektedir ki yeni dönemdeki bir diğer kritik dönüşüm, savaşın psikolojik etkilerinin artık fiziksel yıkım kadar stratejik sonuç üretmesidir. Yoğun bilgi akışı, gerçek zamanlı görüntüler, sosyal medya temelli panik dalgaları ve sürekli kriz hissi; toplumların karar alma reflekslerini, güven duygusunu ve gündelik hayatın sürekliliğini doğrudan etkilemektedir. **Bu durum, psikolojik hazırlık ve dayanıklılık kapasitesini ulusal güvenliğin ayrılmaz bir bileşeni hâline getirmektedir.**

Uzun süreli gerilim ve hibrit baskı ortamlarında toplumların sürekli alarm hâli içerisinde tutulması, ekonomik davranışlardan siyasal tercihlere kadar geniş bir alanda etkiler üretmektedir. Dezenformasyon, korku üretimi, toplumsal kutuplaşmayı derinleştirme girişimleri ve kriz anlarında devlet kapasitesine yönelik güven aşındırıcı operasyonlar; doğrudan psikolojik kırılmalık üretmeyi hedeflemektedir. **Bu nedenle modern savaşlar, toplumların zihinsel dayanıklılığını aşındırmaya yönelik bilişsel ve psikolojik baskı süreçleri hâline gelmiştir.** Türkiye açısından bu durum, psikolojik hazırlık ve toplumsal farkındalığın uzun vadeli bir ulusal dayanıklılık politikası çerçevesinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. **Bu kapsamda kriz iletişimi kapasitesinin geliştirilmesi, kamuoyunun hibrit tehditler konusunda bilinçlendirilmesi, medya okuryazarlığının artırılması ve kriz anlarında güvenilir bilgi akışının sürdürülebilmesi kritik önemdedir.** Bu hazırlık; korku veya tehdit üretimine dayalı önleyici mekanizmalarla olduğu kadar toplumsal öz güven, kurumsal güven ve kolektif dayanışma kapasitesini güçlendiren pozitif perspektifle de ele alınmalıdır.

Savaşlar; artık enerji altyapısından finans sistemine, iletişim ağlarından lojistik zincirlere kadar toplumun bütün işleyişini hedef alan çok katmanlı bir yıpratma sürecine dönüşmektedir. Bu durum, güvenlik kavramının yalnızca sınır güvenliği veya askerî kapasite üzerinden tanımlanamayacağını, devletlerin aynı zamanda toplumsal direnç kapasitesi üzerinden değerlendirileceğini göstermektedir. **Özellikle enerji tesisleri, limanlar, haberleşme altyapıları, veri merkezleri ve ulaştırma ağlarının hedef alınması; savaşın "arka cephe" kavramını büyük ölçüde ortadan kaldırdığını ortaya koymuştur.** Buna paralel olarak siber saldırılar, dezenformasyon kampanyaları, ekonomik baskılar ve psikolojik harekât faaliyetleri; toplumların gündelik yaşamını doğrudan etkileyen bir güvenlik baskısı üretmektedir. **Dolayısıyla modern savaş ortamında dayanıklılık ile direnç kabiliyeti; devlet kapasitesinin, ekonomik sistemin ve toplumsal organizasyon kabiliyetinin bütünüyle ilişkilidir.**

Türkiye açısından bu durum; toplumsal direnç kapasitesinin enerji güvenliği, gıda arzı, sağlık altyapısı, haberleşme sistemleri, lojistik ağlar, finansal dayanıklılık, afet yönetimi ve kritik kamu

hizmetlerinin sürekliliği gibi geniş bir yelpazede ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca yer altı üretim ve depolama tesislerinin inşa edilmesi, kritik kişi ile tesis güvenliğine yönelik yeni-güncel protokollerin oluşturulması, doğal kalkan ve nakliye işlevi görecektir lojistik hatların planlanması gerekmektedir.

Bu kapsamda kriz anına yönelik reaksiyon kapasitesinin geliştirilmesi kadar uzun süreli baskı ve yıpratma senaryolarına karşı sürdürülebilirlik de temel önceliklerden biri hâline gelmektedir. Bununla birlikte toplumsal direnç, teknik veya kurumsal bir mesele değildir. Devlet-toplum güven ilişkisi, kurumsal koordinasyon kapasitesi, kriz anlarında bilgi akışının yönetimi ve toplumsal aidiyet duygusunun korunması da bu kapasitenin asli unsurları arasında yer almaktadır. Bu nedenle toplumsal dayanıklılığın artırılması; siyaset kurumu, güvenlik bürokrasisi, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum arasında çok katmanlı bir koordinasyon modeli geliştirilmesini gerektirmektedir.

Güvenlik Paradigmasının Dönüşümü ve Stratejik Önceliklendirme

Hem 12 Gün Savaşı hem de ABD/İsrail-İran Savaşı; modern çatışmalarda stratejik üstünlüğün kritik altyapıların korunması, karar verici kadroların güvenliği ve devletin süreklilik kapasitesiyle de doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Savaş boyunca enerji tesisleri, haberleşme altyapıları, veri merkezleri ve komuta-kontrol unsurları doğrudan hedef alınmış; buna paralel olarak üst düzey askerî ve siyasi isimlere yönelik nokta operasyonlar savaşın belirleyici unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu durum, modern savaşın sistemi felç etme ve karar alma kapasitesini bozma amacı taşıyan çok katmanlı bir yapıya evrildiğini ortaya koymaktadır.

Özellikle hassas güdümlü mühimmat, YZ destekli hedefleme sistemleri, açık kaynak istihbarat imkânları ve yaygın sensör ağları; stratejik altyapılar ile kritik personelin görünürlüğünü ve kırılganlığını ciddi ölçüde artırmıştır. Artık büyük ve sabit tesislerin yanı sıra karar verici kadroların hareketlilik modelleri, dijital izleri, iletişim alışkanlıkları ve güvenlik protokolleri de operasyonel hedef setinin bir parçası hâline gelmektedir. Bu durum, klasik fiziki koruma anlayışının ötesine geçen çok katmanlı bir güvenlik mimarisini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye açısından bu tablo göstermektedir ki dağıtık mimari, yedeklilik, hızlı ikame kapasitesi ve kriz anlarında sistem sürekliliğini sağlayacak alternatif işletim modelleri kritik öneme sahiptir. Benzer şekilde kişi güvenliği meselesi de yeni savaş ortamında yeniden değerlendirilmelidir. Savaş süreci; üst düzey askerî, siyasi, teknik ve bürokratik kadroların doğrudan hedef alınabildiğini hatta karar alma süreçlerinin kişiselleştirilerek operasyonel baskı üretildiğini göstermiştir. Bu nedenle kişi güvenliği; veri güvenliği, iletişim güvenliği, hareketlilik yönetimi, dijital görünürlük kontrolü ve karşı istihbarat kapasitesiyle birlikte ele alınmalıdır. Özellikle açık kaynak veri analizi, yüz tanıma sistemleri, konum takibi ve YZ destekli hedefleme teknolojileri düşünüldüğünde, dijital güvenlik ile fiziki güvenlik arasındaki ayırım giderek ortadan kalkmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin stratejik altyapı ve kişi güvenliği yaklaşımını; askerî, siber, elektronik, istihbari ve psikolojik boyutları birlikte içeren bütünlüklü bir güvenlik mimarisi temelinde yeniden yapılandırması gerekmektedir.

Savaşın ilk aşamasında İran Devrim Lideri ve yönetici elitlerine yönelik saldırılar belli ölçüde toplumsal infiale sebep olsa da etkisi kısıtlı olmuş, rejim değişikliği patikasına girilmemiştir. Nitekim dekapitasyon operasyonlarının sınırlılığı da ortaya çıkmıştır. Bu noktada Venezuela lideri Nicolas Maduro'ya düzenlediği operasyon ve sonrasında yaşanan yumuşak geçişin ABD açısından yanıtıcı olduğu görülmektedir. Buna paralel olarak İran'da yaşanan infiale rağmen toplumsal birlik ve bütünlüğün muhafaza edilmesi, iç istikrarın korunabilmesinde anahtar rol oynamıştır. Bu bağlamda görülmüştür ki Türkiye'nin stratejik direnç ve toplumsal dayanıklılığını artırmaya yönelik politikalar da desteklenmeli ve önceliklendirilmelidir.

ABD/İsrail-İran Savaşı; Orta Doğu'da uzun süredir kırılğan dengeler, vekil aktörler ve sınırlı angajmanlar üzerinden işleyen güvenlik paradigmasının artık sürdürülemez hâle geldiğini göstermiştir. Bölgesel krizler belirli cephelerle sınırlı kalmamakta; Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Körfez ve Doğu Akdeniz hatlarını aynı anda etkileyen zincirleme güvenlik dalgaları üretmektedir. Bu durum; Orta Doğu'da güvenliğin artık tekil dosyalar, ikili ilişkiler veya geçici kriz yönetimi mekanizmaları üzerinden sürdürülmesini imkânsız kılmaktadır. **Bölgesel bağlamda güvenliğin artık çok katmanlı, eş güdümlü ve bölgesel sahiplenmeye dayalı yeni bir mimariyle ele alınması elzemdir.**

Savaşın en önemli sonuçlarından biri, bölge dışı aktörlerin güvenlik garantilerinin hem sınırlı hem de değişken olduğunu bir kez daha açığa çıkarmasıdır. ABD'nin askerî varlığı bölgedeki caydırıcılık denkleminde hâlâ belirleyici bir unsur olmakla birlikte kriz anlarında bu varlığın Körfez ülkeleri açısından mutlak güvenlik üretmediği görülmüştür. Benzer şekilde İsrail'in saldırganlığı İran'ı değil; Suriye, Lübnan ve Irak gibi zaten kırılğan devlet yapılarını daha derin bir istikrarsızlık alanına sürükleme potansiyeli taşımaktadır. **Bu nedenle Orta Doğu'da güvenlik mimarisinin geleceği; dış aktörlerin müdahale kapasitesinden ziyade bölgesel aktörlerin krizleri sınırlandırma, iletişim kanallarını açık tutma ve ortak çıkar alanları üretebilme kabiliyetine bağlı hâle gelmektedir.**

Bu bağlamda Türkiye açısından temel öncelik; Orta Doğu'da yeni bir blok siyaseti ya da katı ittifak mimarisi üretmekten ziyade gerilimi azaltan, çatışma alanlarını sınırlayan ve bölgesel sahiplenmeyi artıran esnek bir güvenlik yaklaşımının geliştirilmesidir. Türkiye'nin savaş boyunca hem İran'la iletişim kanallarını açık tutması hem de Körfez ülkeleri, Pakistan, Mısır ve Suudi Arabistan gibi aktörlerle bölgesel inisiyatif arayışlarını sürdürmesi, bu yaklaşımın pratik karşılığını göstermektedir. Söz konusu bağlamda Türkiye; krizin çözümü ve arabuluculuk alanında inisiyatif üstlenmenin yanında savaş sonrası bölgesel güvenlik düzeninin şekillenmesinde dengeleyici, kolaylaştırıcı ve mimari kurucu bir rol üstlenebilecek kapasiteye sahiptir.

Türkiye'nin bu noktada önerdiği yaklaşım, güvenliği yalnızca askerî caydırıcılık üzerinden tanımlamaktadır. **Türkiye; özellikle diplomatik temas, savunma sanayisinde etkileşim, ekonomik iş birliği, enerji arz güvenliği, lojistik çeşitlilik ve kriz yönetimi kapasitesi üzerinden tanımlayan genişletilmiş bir bölgesel güvenlik iş birliğini önermektedir.** Böyle bir mimari, İran'ın savaş sonrası daha güvenlikçi ve sert bir dış politika çizgisine yönelme ihtimalini yönetilebilir kılarken İsrail'in tek taraflı askerî genişleme hamlelerinin bölgesel maliyetini de artıracaktır. Aynı zamanda Körfez ülkeleri, Irak, Suriye

ve Lübnan gibi aktörlerin kırılmalıklarını yönetme ve bölgesel istikrar mimarisinin parçası hâline gelmesine imkân sağlayacaktır.

Türkiye'nin; savaşın başlangıcından itibaren hatta İran'daki protesto gösterileri döneminden bu yana sergilediği dengeli, temkinli ve gerilimi tırmandırmaktan kaçınan yaklaşımı Tahran'da dikkatle takip edilmiş ve önemli ölçüde olumlu karşılık bulmuştur. **Benzer şekilde Türkiye'nin İran'dan gelen ve düşürülen füzelere ilişkin süreçte akliselimini önceleyen ve doğrudan gerilim üretmeyen tutumu da bilinçli bir tercihin sonucudur.** Bu durum, savaş sonrası dönemde İran'da ortaya çıkacak yeni siyasi ve güvenlik mimarisi açısından Türkiye'nin niyetini ve pozisyonunu belli ederken Tahran'da da önemli bir diplomatik alan açmaktadır. Özellikle Mücteba Hameney ve güvenlik bürokrasisi eksenli şekillenmesi muhtemel yeni dönemde, İran'ın dış politikada daha fazla bölgesel denge arayışına yönelmesi ve ekonomik-siyasi nefes alanı oluşturma ihtiyacı, Türkiye-İran ilişkilerinin kontrollü biçimde güçlendirilmesi açısından fırsatlar üretebilir. Bu nedenle Türkiye'nin mevcut diplomatik kanalları koruyarak İran'la diyalogu sürdürmesi ve savaş sonrası oluşacak yeni denge arayışlarını dikkatle yönetmesi önem taşımaktadır. Diğer taraftan İran'ın savaşın galibi gibi davranarak bölge güvenliğine tehdit olabilecek riskli adımlar atması durumunda Türkiye'nin, bölgede bütüncül güvenlik anlayışıyla hareket ederek gerekli tedbirleri alması kaçınılmazdır.

Türkiye ve bölgenin güvenliği açısından savaşın daha fazla yayılmadan kontrol altına alınması ve kalıcı bir ateşkes zemininin oluşturulması stratejik önceliktir. ABD ve İran'ın mevcut aşamada doğrudan geniş ölçekli bir savaşa geri dönme konusunda temkinli davranmaları, diplomatik girişimler açısından önemli bir fırsat alanı oluşturmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin Pakistan başta olmak üzere bölgesel aktörlerin ateşkes ve arabuluculuk girişimlerini desteklemeyi sürdürmesi; kriz yönetimi, iletişim kanallarının açık tutulması ve bölgesel gerilimin sınırlandırılması açısından önem arz etmektedir.

Türkiye, İran'ın savaş stratejisinin bölge ülkelerinde oluşturduğu güvenlik kaygılarını da göz ardı etmemektedir. İran'ın ABD ve İsrail'e karşı caydırıcılık üretme amacıyla Basra Körfezi'ndeki ülkeleri hedef alan sert güvenlik yaklaşımı, Körfez'in iki yakasında uzun vadeli kırılmalar yaratma potansiyeli taşımaktadır. Körfez ülkelerinin güvenlik hassasiyetlerinin yeterince dikkate alınmaması, ABD'nin ve dolaylı olarak İsrail'in bölgedeki etkinlik alanını genişletebilecek yeni güvenlik bağımlılıkları üretebilir. Benzer şekilde Hürmüz Boğazı ve enerji geçiş hatlarına ilişkin tek taraflı ve sert güvenlik yaklaşımlarının sürmesi, bölgesel gerilimleri daha da derinleştirebilir. **Bu nedenle Türkiye'nin, bir yandan İran ile ilişkilerini dengeli biçimde sürdürürken diğer yandan Körfez ülkelerinin güvenlik kaygılarını dikkate alan çok taraflı ve dengeleyici bir bölgesel güvenlik yaklaşımını güçlendirmesi gerekmektedir.**

İran'ın bölgesel kapasitesinin önce Suriye devrimi, ardından savaşlar sonucunda ciddi ölçüde aşınması; Orta Doğu'daki güvenlik ile güç dengesinde yeni bir boşluk ve rekabet alanı ortaya çıkarmaktadır. Bu süreçte Türkiye; sahip olduğu askerî kapasite, savunma sanayisi altyapısı, diplomatik esneklik ve bölgesel erişim kabiliyeti sayesinde ortaya çıkan boşluğu yönetebilecek en güçlü aktör konumundadır. Ancak bu durum, aynı zamanda Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni gerilim alanları üretme potansiyeli taşımaktadır. İsrail, bir yandan İran'ın zayıflamasını kendi bölgesel hareket alanını genişletmek için stratejik fırsat olarak görürken diğer yandan Türkiye'yi kendi yayılcı politikalarının önündeki en

büyük engel olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle iki ülke arasındaki rekabetin; Suriye, Doğu Akdeniz ve bölgesel güvenlik mimarisi gibi alanlarda daha doğrudan stratejik karşılaşmalara dönüşme ihtimali artmaktadır. **Özellikle İsrail'in askerî ve siyasi söyleminde Türkiye'nin giderek daha fazla "stratejik meydan okuma" olarak kodlanması, ilişkilerin uzun vadede kontrollü rekabet ve yüksek gerilim hattı arasında şekillenebileceğine işaret etmektedir.**

Savaş sonrası dönemde Türkiye açısından temel risklerden biri, İsrail'in Lübnan ve Suriye hattındaki operasyonel genişlemesini "güvenlik kuşağı" yaklaşımı altında daha kalıcı ve daha derinlikli hâle getirmesidir. Buna paralel olarak İsrail'in bölgedeki farklı aktörleri yanına alıp bölgede hegemonik güç olma amacını sürdürmesidir. **Böyle bir senaryo, Türkiye'nin güvenliğini doğrudan etkileyebileceği gibi bölgesel istikrara da tehdit oluşturmaktadır.** Bu nedenle Türkiye'nin temel stratejik önceliği, İsrail'in Netanyahu liderliğinde ve radikal sağ eksenli yayılcı güvenlik yaklaşımına karşı bölgesel dengeleyici rolünü güçlendirmek olmalıdır. Bununla birlikte Türkiye'nin, İsrail ile iletişim kanallarını koparan bir yaklaşım yerine; rasyonel diyalog zeminini koruyan ancak aynı zamanda askerî caydırıcılığını ve bölgesel koordinasyon kapasitesini en üst seviyede tutan çok katmanlı bir strateji izlemesi gerekmektedir.

Son olarak ABD/İsrail-İran Savaşı; ticaret, enerji ve tedarik güvenliği bağlamında da yeni bir güvenlik paradigmasına ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Zira savaşla birlikte belirli deniz hatlarına aşırı bağımlılığın yarattığı stratejik kırılganlıklar yeniden görünür olmuştur. Hürmüz Boğazı'nda yaşanan gerilimler, Kızıldeniz hattındaki güvenlik riskleri ve enerji altyapılarına yönelik saldırılar; küresel ekonomi açısından alternatif lojistik ve ticaret güzergâhlarının stratejik önemini artırmıştır. **Bu süreçte Türkiye hem jeopolitik konumu hem de sahip olduğu ulaştırma ve enerji altyapısı sayesinde alternatif koridor arayışlarının merkezindeki aktörlerden biri hâline gelmektedir.** Özellikle Kalkınma Yolu Projesi ile Orta Koridor'un birlikte değerlendirilmesi; Asya-Avrupa hattındaki ticaret akışlarını çeşitlendirebilecek, riskleri dağıtabilecek ve kriz dönemlerinde küresel tedarik zincirlerine alternatif sağlayabilecek tamamlayıcı-alternatif bir bağlantısallık mimarisi ortaya çıkarmaktadır. **Bu durum; Türkiye'nin transit ülke olmanın ötesinde bölgesel lojistik, enerji ve ticaret mimarisini şekillendiren stratejik bir merkez olma potansiyelini güçlendirmektedir.** Zira Türkiye, söz konusu hatların güvenliğini doğrudan sağlayabilecek kapasite ve donanıma sahip az sayıda ülkeden biridir.

Savaş sonrası dönemde Körfez'in alternatif ticaret bağlantılarının geliştirilmesine yönelik ilgisi, Kalkınma Yolu Projesi'nin jeoekonomik değerini artıracak önemli bir gelişmedir. Hürmüz Boğazı'ndaki kırılganlıklar ve Körfez merkezli güvenlik riskleri, Irak üzerinden Türkiye'ye uzanan alternatif enerji ve ticaret hatlarını daha stratejik hâle getirmektedir. Benzer şekilde Orta Koridor'un Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında artan önemi, Türkiye'nin doğu-batı eksenli lojistik ağlar içerisindeki merkezî rolünü de daha görünür hâle getirmiştir. **Bu nedenle Kalkınma Yolu ile Orta Koridor'un birbirini tamamlayan iki stratejik eksen olarak ele alınması gerekmektedir.** Söz konusu koridorların; ulaştırma, enerji arz güvenliği, tedarik zinciri dayanıklılığı, dijital altyapı, liman entegrasyonu ve bölgesel istikrar üretimi açısından da değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda altyapı kapasitesinin artırılması, gümrük ve lojistik entegrasyonunun güçlendirilmesi ile enerji taşımacılığını destekleyecek yeni bağlantıların oluşturulması kritik öncelikler arasında yer almaktadır.

**Türkiye açısından mesele, ekonomik olmanın ötesinde jeopolitik ölçek büyütme fırsat ve kapasite-
siyle alakalıdır.** Zira yeni dönemde ulaştırma koridorları ve bağlantısallık; ticaret akışlarının yanında bölgesel güç dağılımını, diplomatik ilişkiler ile güvenlik mimarisini de şekillendiren stratejik araçlar hâline gelmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin; Kalkınma Yolu ve Orta Koridor projelerini çok taraflı diplomasi, bölgesel etki ve stratejik özerklik perspektifiyle ele alması gerekmektedir. Körfez ülkeleri, Irak, Türk devletleri, Pakistan ve Avrupa ile geliştirilecek bağlantısallık odaklı iş birlikleri; Türkiye'nin bölgesel merkez ülke konumunu güçlendirecektir. Bu bağlamda savaşların ve bölgesel istikrarsızlığın koridor güvenliği üzerinde oluşturduğu riskler de dikkate alınmalıdır. Bu nedenle **Türkiye'nin temel stratejik önceliği, bir yandan alternatif ticaret ve enerji hatlarının merkezinde konumlanırken diğer yandan bu koridorların güvenliğini sağlayacak bölgesel diplomatik ve güvenlik mekanizmalarını güçlendirmek olmalıdır.**

SONUÇ

SONUÇ

ABD/İsrail-İran Savaşı; uluslararası güvenlik mimarisi, modern savaş anlayışı ve güç projeksiyonu modellerinin yeniden şekillendiği tarihsel bir kırılma anı olarak değerlendirilmelidir. Savaş süreci, Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı merkezli güvenlik şemsiyesi ve kurumsal düzen etrafında şekillenen mevcut paradigmanın ciddi bir aşınma yaşadığını ortaya koymuştur. Ukrayna'dan Orta Doğu'ya, Basra Körfezi'nden Asya-Pasifik'e uzanan geniş jeopolitik hatta görüldüğü üzere küresel güvenlik üretme kapasitesindeki zayıflama; bölgesel aktörleri daha fazla sorumluluk üstlenmeye, kendi güvenlik mimarilerini oluşturmaya ve çok katmanlı iş birliği modellerine yönelmektedir. Bu yönüyle savaş; ABD-İsrail ile İran arasındaki güç mücadelesinin ötesinde bölgeselleşen güvenlik sorunları, dönüşen ittifak yapıları ve yeni stratejik denge arayışlarının somut bir yansıması niteliğindedir.

Askerî açıdan bakıldığında savaş; modern savaş ortamının platform merkezli yapıdan kısmen uzaklaşarak veri, ağ, üretim kapasitesi, algoritmik üstünlük ve toplumsal dayanıklılık ekseninde şekillendiğini açık biçimde göstermiştir. YZ destekli karar mekanizmalarından dağıtık komuta-kontrol mimarilerine, ağ merkezli harp anlayışından elektromanyetik spektrum mücadelesine ve hatta kritik altyapı hedeflemeleri ile düşük maliyetli sistemlerin yarattığı yüksek stratejik etkiye kadar geniş bir alanda yaşanan dönüşüm; klasik güvenlik doktrinlerinin önemli ölçüde yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Özellikle hava ve füze savunma sistemlerinin doygunluk saldırıları karşısındaki kırılganlığı, mühimmat ekonomisinin stratejik belirleyiciliği ve kritik altyapıların doğrudan hedef hâline gelmesi; geleceğin savaşlarının sürdürülebilir üretim kapasitesi, teknolojik derinlik ve stratejik dayanıklılıkla kazanılacağını göstermektedir. Bu nedenle savunma sanayisinde nitelik, nicelik ve stratejik sürdürülebilirlikten oluşan "üç boyutlu derinlik" anlayışı, yeni dönemin temel zorunluluklarından biri hâline gelmektedir.

Buna paralel olarak stratejik özerklik fikrinin de hem bölgedeki devletler hem de Avrupa dâhil olmak üzere geniş bir aktör yelpazesinde yeniden önemli bir gündem maddesi hâline geldiği ve güçlendiği gözlemlenmektedir. ABD merkezli güvenlik şemsiyesinin kriz anlarında sınırlı ve seçici işlemesi, Körfez ülkelerinde olduğu kadar Avrupa'da da savunma sanayisi, enerji arz güvenliği, kritik teknoloji ve tedarik zincirleri konusunda dışa bağımlılığı azaltma arayışlarını güçlendirmektedir. Bu tablo, stratejik özerkliğin artık soyut bir dış politika tercihi olmaktan çıkarak direnç ve dayanıklılığı artırma, askerî kapasite üretebilme ve alternatif ortaklıklar kurabilme meselesine dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Bu süreçte Türkiye hem risklerle çevrili hem de önemli stratejik fırsatlar barındıran istisnai bir konumda bulunmaktadır. Türkiye'nin jeopolitik konumu, savunma sanayisi altyapısı, operasyonel deneyimi, diplomatik esnekliği ve çok boyutlu güç projeksiyonu kapasitesi; onu yeni dönemin "güvenlik ve istikrar sağlayıcı" aktörü hâline getirmektedir. Nitekim Libya'dan Suriye'ye, Karadeniz'den Türkistan'a ve Afrika'ya uzanan geniş etki alanı, Türkiye'nin askerî, diplomatik ve kurumsal kapasite bakımından da farklı güvenlik katmanlarını eş zamanlı yönetebildiğini göstermektedir. Bununla birlikte bazı yapısal ihtiyaçlar, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde stratejik derinliğini artırmasını zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak ABD/İsrail-İran Savaşı; uluslararası güvenlik düzeninin çözülmeye başladığı, orta büyüklükteki devletler ile bölgesel aktörlerin daha fazla sorumluluk üstlendiği ve savaşın doğasının köklü biçimde dönüştüğü yeni bir dönemin habercisi niteliğindedir. Bu yeni dönemde güç; askerî kapasitenin yanında teknolojik üretim kabiliyeti, veri hâkimiyeti, toplumsal dayanıklılık, sürdürülebilirlik ve stratejik uyum kapasitesiyle tanımlanacaktır. Türkiye açısından temel mesele, ortaya çıkan bu tarihsel kırılmayı kriz ve tehdit perspektifiyle değil, uzun vadeli stratejik ölçek büyütme fırsatı olarak okuyabilmektir. Bunun başarılabilmesi ise çok katmanlı güvenlik yaklaşımının kurumsallaştırılması ve mevcut imkânların stratejik açıdan önceliklendirilmesiyle mümkün olacaktır. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin yeni güvenlik mimarisindeki rolü; inşa etmeyi sürdürdüğü kapasiteyi ne ölçüde sürdürülebilir, entegre ve stratejik bir vizyon etrafında geliştirebildiğine bağlıdır.

KAYNAKÇA VE NOTLAR

KAYNAKÇA VE NOTLAR

- ¹ Noor Hammad, The proliferation of AI-enabled military technology in the Middle East, IISS, Erişim Adresi: <https://www.iiiss.org/online-analysis/charting-middle-east/2026/04/the-proliferation-of-ai-enabled-military-technology-in-the-middle-east/> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ² Anna Hehir, AI Warfare Is Outpacing Our Ability to Control It, TechPolicy, Erişim Adresi: <https://www.techpolicy.press/ai-warfare-is-outpacing-our-ability-to-control-it/> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ³ Abdülkadir Günyol, Data centers emerge as strategic targets as AI reshapes modern warfare, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/en/economy/data-centers-emerge-as-new-targets-as-ai-accelerates-modern-warfare/3851203> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ⁴ Arda Mevlütoğlu, Demir Işın ve yönlendirilmiş enerji silah sistemleri, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/demir-isin-ve-yonlendirilmis-enerji-silah-sistemleri-/2499879> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].
- ⁵ Sammy Westfall, Heidi Levine, Lior Soroka, Iran's missiles pierce Israel's defenses, raising doubts about interceptors, Washington Post, Erişim Adresi: <https://css.washingtonpost.com/world/2026/03/25/iran-missiles-israel-air-defense> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].
- ⁶ Mona Yacoubian, Visualizing Iran's Escalation Strategy, CSIS, Erişim Adresi: <https://www.csis.org/analysis/visualizing-irans-escalation-strategy> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ⁷ Joseph Trevithick ve Howard Altman, Iran Is Piercing Israel's Ballistic Missile Defenses With High Altitude Cluster Warhead Releases, The War Zone, Erişim Adresi: <https://www.twz.com/land/iran-is-piercing-israels-ballistic-missile-defenses-with-high-altitude-cluster-warhead-releases> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ⁸ Bar Peleg, Avi Scharf, Oded Yaron ve Yair Foldes, As Iran War Dragged On, Israel Downed Fewer Missiles - and Cluster Missiles Wreaked Havoc, Haaretz, Erişim Adresi: <https://www.haaretz.com/israel-news/security-aviation/2026-04-14/ty-article-magazine/.premium/as-war-with-iran-dragged-on-israel-downed-fewer-missiles-and-cluster-missiles-wreaked-havoc/0000019d-86d2-dedb-afbd-a6ff808c0000> [Erişim Tarihi: 14.04.2026].
- ⁹ Efe Özkan, At least 12 US, allied radar systems hit by Iran since start of war, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/at-least-12-us-allied-radar-systems-hit-by-iran-since-start-of-war/3871501> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ¹⁰ Andrea Mottola, War on Iran: preliminary analysis of the operations, Future Warfare, Erişim Adresi: <https://www.fw-mag.com/shownews/943/war-on-iran-preliminary-analysis-of-the-operations> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].
- ¹¹ Ian Ellis-Jones, Operation Epic Fury U.S. Aircraft Losses Visualized, The War Zone, Erişim Adresi: <https://www.twz.com/air/operation-epic-fury-u-s-aircraft-losses-visualized> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].
- ¹² Bu süreç, literatürde "left of launch" olarak adlandırılmaktadır.
- ¹³ Anna Miskelley, The Pentagon moves into the era of affordable mass, Defense One, Erişim Adresi: <https://www.defenseone.com/ideas/2026/03/pentagon-moves-era-affordable-mass/411927/> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ¹⁴ Iran Raising the Costs of the Conflict by Targeting Critical Energy Infrastructure, The Soufan Center, Erişim Adresi: <https://thesoufancenter.org/intelbrief-2026-march-2b/> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].

- 15 Maximilian K. Bremer ve Kelly A. Grieco, Iran's Asymmetric Counterair Campaign: Attacking the U.S. Air Force's Nests and Eggs, War on the Rocks, Erişim Adresi: <https://warontherocks.com/irans-asymmetric-counterair-campaign-attacking-the-u-s-air-forces-nests-and-eggs/> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- 16 Assaf Gilead, Iran's underground missile bases immune to attack, Globes, Erişim Adresi: <https://en.globes.co.il/en/article-irans-underground-missile-bases-immune-to-israels-attacks-1001538561> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- 17 Sascha Bruchmann ve Martin 'Sammy' Sampson, The US-Israel campaign in Iran, IISS, Erişim Adresi: <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2026/02/the-us-israel-campaign-in-iran/> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].
- 18 David Brunnstrom, Drones and mines: taking Kharg Island would pose risks for US troops, Reuters, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/world/middle-east/drones-mines-taking-kharg-island-would-pose-risks-us-troops-2026-03-27/> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].
- 19 Ayhan Mehmet ve Mücahit Oktay, ABD'ye ait USS Gerald R. Ford uçak gemisi Girit'e geldi, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-ye-ait-uss-gerald-r-ford-ucak-gemisi-girit-e-geldi/3876041> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].
- 20 Michael Scanlon, Iranian strikes target the infrastructure behind US airpower, Defense News, Erişim Adresi: <https://www.defensenews.com/global/mideast-africa/2026/04/01/iranian-strikes-target-the-infrastructure-behind-us-airpower/> [Erişim Tarihi: 09.04.2026].
- 21 Debanish Achom, F-35 Hit Over Iran? Hi-Tech Solution To Low-Tech Problem Likely Backfired, NDTV, Erişim Adresi: <https://www.ndtv.com/world-news/iran-us-war-explained-chinks-in-f-35-stealth-jet-armour-that-iran-likely-exploited-11241627> [Erişim Tarihi: 09.04.2026].
- 22 Literatürde bu tür hava araçları için farklı tanımlamalar mevcuttur. "Kamikaze dron" terimine ilaveten yaygın bir diğer kullanım "One Way Attack" (OWA; tek yönlü saldırı) şeklindedir. Seyir füzeleri ile insansız hava araçları arasındaki kesişim kümesinde yer alan bu platformlar için raporda "kamikaze dron" terimi tercih edilmiştir.
- 23 Dylan Butts, Iran's Shahed drone: How 'the poor man's cruise missile' is shaping Tehran's retaliation, CNBC, Erişim Adresi: <https://www.cnbc.com/2026/03/05/iran-shahed-136-drone-cost-air-defense-gulf-war-us-israel-gulf-scorpion-strike-centcom.html> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].
- 24 Missile Interceptors by Cost, Missile Defence Advocacy Alliance, Erişim Adresi: <https://www.missiledefenseadvocacy.org/missile-defense-systems/missile-interceptors-by-cost> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].
- 25 Kateryna Bondar, Unpacking Iran's Drone Campaign in the Gulf: Early Lessons for Future Drone Warfare, CSIS, Erişim Adresi: <https://www.csis.org/analysis/unpacking-irans-drone-campaign-gulf-early-lessons-future-drone-warfare> [Erişim Tarihi: 09.04.2026].
- 26 Will Craft, Andrew Witherspoon ve Joseph Gedeon, The war on Iran cost the US \$12.7bn by day six. Here's how it's been spent - in charts, The Guardian, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2026/mar/19/us-iran-war-cost> [Erişim Tarihi: 10.04.2026].
- 27 Nic Adams, The Iran conflict exposes the new cost curve of war, Atlantic Council, Erişim Adresi: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-iran-conflict-exposes-the-new-cost-curve-of-war/> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].

- ²⁸ Michael Chambers, The Army holds Organic Industrial Base Industry Day as it looks to expand munitions production capacity, Army.mil, Erişim Adresi: https://www.army.mil/article/291551/the_army_holds_organic_industrial_base_industry_day_as_it_looks_to_expand_munitions_production_capacity [Erişim Tarihi: 12.04.2026].
- ²⁹ Frank Wolfe, Low-Cost Cruise Missile Funding in Reconciliation Act Awaiting Contract Obligation, Defense Daily, Erişim Adresi: <https://www.defensedaily.com/low-cost-cruise-missile-funding-in-reconciliation-act-awaiting-contract-obligation/special-operations/> [Erişim Tarihi: 12.04.2026].
- ³⁰ Alexandr Burilkov, Guntram B. Wolff, The costs and failures of air defence in the Iran conflict and what they mean for Europe, Bruegel, Erişim Adresi: <https://www.bruegel.org/first-glance/costs-and-failures-air-defence-iran-conflict-and-what-they-mean-europe> [Erişim Tarihi: 13.04.2026].
- ³¹ Cherkaoui Roudani, War Without a Center: Iran's Mosaic Defense, Modern Diplomacy, Erişim Adresi: <https://modern diplomacy.eu/2026/03/11/war-without-a-center-irans-mosaic-defense/> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ³² Ramesh Subramanian, Modern (Networked) Warfare: Its Concepts, Evolution, and Issues, Journal of International Technology and Information Management, Sayı 34, 2025, Erişim Adresi: <https://scholarworks.lib.csusb.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1647&context=jitim> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ³³ Hakan opur, Trump, İnan'la ateşkesin "en zayıf anında" ve "yaşam desteğine bağlı" olduğunu söyledi, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-iranla-ateskesin-en-zayif-aninda-ve-yasam-destegine-bagli-oldugunu-soyledi/3934202> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ³⁴ Talha Köse, ABD/İsrail-İnan ateşkesi: Ara hesapta neler var?, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-israil-iran-ateskesi-ara-hesapta-neler-var/3898927> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ³⁵ Hakkı Uygur, Ateşkes, İnan açısından ne anlama geliyor?, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ateskes-iran-acisindan-ne-anlama-geliyor/3900458> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ³⁶ Geist Pinfold R, Lizcová Z. Grand strategic change after critical situations: Israel and Czechia after the October 7th attacks and Russia's Ukraine invasion. European Journal of International Security. Published online 2026:1-25. doi:10.1017/eis.2025.10033
- ³⁷ Findings of the Flash Survey on Operation Roaring Lion, The Institute for National Security Studies, Erişim Adresi: <https://www.inss.org.il/publication/survey-lions-roar> [Erişim Tarihi: 07.04.2026].
- ³⁸ Age.
- ³⁹ Weekly Logistics Operation Update, Extrans Global, Erişim Adresi: <https://www.extransglobal.com/blog/extrans-global-weekly-logistics-operation-update-week-14-2026> [Erişim Tarihi: 08.04.2026].
- ⁴⁰ High-Tech Survey Amidst the War, Israel Innovation Authority, Erişim Adresi: https://innovationisrael.org.il/en/press_release/companies-survey-roaring-lion-report/ [Erişim Tarihi: 07.04.2026].
- ⁴¹ Tech and War: Israel's Tech Sector Under Severe Pressure, Innovation Origins, Erişim Adresi: <https://ioplus.nl/en/posts/tech-and-war-israels-tech-sector-under-severe-pressure> [Erişim Tarihi: 07.04.2026].
- ⁴² Pazit Ben-Nun Bloom, Israel's 81% War Consensus Is an Illusion, The Jerusalem Post, Erişim Adresi: <https://www.jpost.com/opinion/article-891155> [Erişim Tarihi: 08.04.2026].
- ⁴³ Fekry Abdeen, Lina Altawell, 32% of Israelis Need Mental Health Care After Two Years of War, Survey Finds, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/32-of-israelis-need-mental-health-care-after-two-years-of-war-survey-finds/3786269> [Erişim Tarihi: 07.04.2026].

- ⁴⁴ Asiye Latife Yılmaz, Cost Asymmetry in Gulf Air Defense Exposes Long-Term Sustainability Risks, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/cost-asymmetry-in-gulf-air-defense-exposes-long-term-sustainability-risks/3847942> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁴⁵ Khitam Al Amir, "We Will Never Be Blackmailed by Terrorists: Sheikh Abdullah," Gulf News, Erişim Adresi: <https://gulfnews.com/uae/government/sheikh-abdullah-bin-zayed-we-will-never-be-blackmailed-by-terrorists-1.500483671> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁴⁶ Asharq Al-Awsat, "GCC General Secretariat Welcomes Announcement of Ceasefire between US, Iran," Erişim Adresi: <https://english.aawsat.com/gulf/5260576-gcc-general-secretariat-welcomes-announcement-ceasefire-between-us-iran> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁴⁷ Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), Hürmüz Boğazı Irak İçin Neden Önemli? Erişim Adresi: <https://orsam.org.tr/infografikler/hurmuz-bogazi-irak-icin-neden-onemli/> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ⁴⁸ CEIC, Iraq Crude Oil: Production. Erişim Adresi: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/iraq/crude-oil-production> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ⁴⁹ Amr Salem, Iraq's electricity generation reduced by 3,500 megawatts, Iraqi News, Erişim Adresi: <https://www.iraqinews.com/iraq/iraqs-electricity-generation-reduced-by-3500-megawatts/> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ⁵⁰ Shafaq News, Massive outage hits Iraq as heat tops 50°C, Erişim Adresi: <https://shafaq.com/en/Economy/Massive-outage-hits-Iraq-as-heat-tops-50-C> [Erişim Tarihi: 11.04.2026].
- ⁵¹ Laith Al-jnaidi, Syrian president says Damascus backs Lebanon on Hezbollah disarmament, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/syrian-president-says-damascus-backs-lebanon-on-hezbollah-disarmament/3857121> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁵² Al Arabiya English, Syria accuses Hezbollah of firing shells into its territory, Erişim Adresi: <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2026/03/10/syria-accuses-hezbollah-of-firing-shells-into-its-territory> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁵³ Enab Baladi, Syria reinforces borders with Lebanon and Iraq following regional escalation, Erişim Adresi: <https://english.enabbaladi.net/archives/2026/03/syria-reinforces-borders-with-lebanon-and-iraq-following-regional-escalation/> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁵⁴ SyriaWeekly, Syria Data Update (March 24-31, 2026), Erişim Adresi: <https://www.syriaweekly.com/p/syria-data-update-march-24-31-2026> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁵⁵ The New Arab, 119,000 Syrians have returned from Lebanon during Israel-Hezbollah war, Erişim Adresi: <https://www.newarab.com/news/119000-syrians-return-lebanon-during-israel-hezbollah-war> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁵⁶ Emre AYTEKİN, Hürmüz Boğazı'ndaki enerji akışının kesilmesi Çin ve Asya ekonomileri için risk oluşturuyor, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hurmuz-bogazindaki-enerji-akisinin-kesilmesi-cin-ve-asya-ekonomileri-icin-risk-olusturuyor/3879868> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁵⁷ Oil Market Report - April 2026, IEA, Erişim Adresi: <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-april-2026> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁵⁸ International Trade Center, Trade Map, Erişim Adresi: <https://www.trademap.org/Index.aspx> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁵⁹ Erhan Akkaş, İran'ın jeoekonomik hamlesi: Hürmüz Boğazı ve küresel ekonomi, Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iranin-jeoekonomik-hamlesi-hurmuz-bogazi-ve-kuresel-ekonomi/3869401> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].

- ⁶⁰ David Osler, Gulf war risk premiums topping double-digit millions of dollars per trip, Lloyd's List, Erişim Adresi: <https://www.lloydslist.com/LL1156586/Gulf-war-risk-premiums-topping-double-digit-millions-of-dollars-per-trip> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁶¹ Widyane Hamdach, "The War Against Iran and Global Risks: Tell Me How This Ends", Georgetown Journal of International Affairs, Erişim Adresi: <https://gja.georgetown.edu/conflict-security/the-war-against-iran-and-global-risks-tell-me-how-this-ends/> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁶² Matthias Matthijs, "Europe's Disjointed Response to the U.S.-Israeli War With Iran", Council on Foreign Relations, Erişim Adresi: <https://www.cfr.org/articles/europes-disjointed-response-to-the-u-s-israeli-war-with-iran> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁶³ Gizem Nisa Demir, Seda Sevencan, "Experts warn Mideast conflict is fracturing global order, raising nuclear risks", Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/experts-warn-mideast-conflict-is-fracturing-global-order-raising-nuclear-risks/3884072> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁶⁴ Shobhitabh Srivastava, "The US-Iran Conflict Is Dismantling the Rules-Based International Order", JURIST, Erişim Adresi: <https://www.jurist.org/commentary/2026/03/the-us-iran-conflict-is-dismantling-the-rules-based-international-order/> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁶⁵ Tom Dannenbaum, Rebecca Hamilton, Adil Ahmad Haque, Oona A. Hathaway, Gabor Rona, "Over 100 International Law Experts Warn: U.S. Strikes on Iran Violate UN Charter and May Be War Crimes", Just Security, Erişim Adresi: <https://www.justsecurity.org/135423/professors-letter-international-law-iran-war/> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁶⁶ Robert A. Manning, "The Asia-Pacific Pivot Is a Zombie Policy", Foreign Policy, Erişim Adresi: <https://www.foreignpolicy.com/2026/03/26/asia-pacific-trump-pivot-japan-china-defense/> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁶⁷ Brian Katulis, "Five Fundamental Questions for US Foreign Policy as the Iran War Enters Its Fourth Week", Middle East Institute, Erişim Adresi: <https://www.mei.edu/publication/five-fundamental-questions-for-us-foreign-policy-as-the-iran-war-enters-its-fourth-week/> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁶⁸ Sanjay Kumar Verma, "The Iran War and American Foreign Policy", Observer Research Foundation, Erişim Adresi: <https://www.orfonline.org/expert-speak/the-iran-war-and-american-foreign-policy> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁶⁹ Elina Ribakova, Alicia García-Herrero, "How Russia and China are winning the war in Iran", PIIE RealTime Economics, Erişim Adresi: <https://www.pii.com/blogs/realtime-economics/2026/how-russia-and-china-are-winning-war-iran> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁷⁰ Robert Person, "From Tehran to Donbas: What the Iran War Means for Russia and Ukraine", FPRI, Erişim Adresi: <https://www.fpri.org/article/2026/03/from-tehran-to-donbas-what-the-iran-war-means-for-russia-and-ukraine/> [Erişim Tarihi: 15.05.2026]; Grégoire Roos, "The Iran war exposes the limits of Russia's leverage in a fragmenting regional order", Chatham House, Erişim Adresi: <https://www.chathamhouse.org/2026/03/iran-war-exposes-limits-russias-leverage-fragmenting-regional-order> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].
- ⁷¹ Grant Rumley, Henry Tugendhat, Anna Borshchevskaya, Soner Cagaptay, Souhira Medini, "Great Power Spillover from the Iran War: Implications for China, Russia, Turkey, and Europe", Washington Institute for Near East Policy, Erişim Adresi: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/great-power-spillover-iran-war-implications-china-russia-turkey-and-europe> [Erişim Tarihi: 15.05.2026].

RA -
POR

ASKERÎ VE JEOPOLİTİK
PERSPEKTİFTEN
**ABD/İSRAİL-İRAN
SAVAŞI VE
TÜRKİYE**

MAYIS 2026